

ВІСНИК

Маріупольського
державного
університету

Серія:
ЕКОНОМІКА

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 1

МАРИУПОЛЬ – 2011

УДК 33(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Економіка
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол №7 від 30.03.2011 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – к.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. М. О. Баймуратов, д.ф.н., проф. С. В. Безчотнікова,
д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш,
д.е.н., проф. І. Г. Яремчук

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. е. н., проф. І. Г. Яремчук

Заступник відповідального редактора – д. е. н., проф. Г. І. Брітченко

Відповідальний секретар – к. е. н., доц. О. А. Беззубченко

Члени редакційної колегії: д.е.н., проф. О. Б. Альохін, д.е.н., проф. Ф. Вермільо,
к.е.н. В. О. Голтвенко, д.е.н., проф. Д. Калабро, д.е.н., проф. Г. Калабро,
д.е.н., проф. С. П. Калініна, д.е.н., проф. Н. Й. Коніщева, д.е.н., проф. Ю. В. Макогон,
д.е.н., проф. Т. В. Орехова, д.е.н., проф. О. В. Савчук, д.е.н., проф. А. В. Сидорова,
д.е.н., проф. М. Феррара, д.е.н., проф. Г. О. Черніченко, к.е.н., проф. Ю. І. Чентуков

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629)53-22-59, e-mail: kafedra-mek@mail.ru

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ № 17780-6130Р від 06.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення № 469.

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»
87510, м.Маріуполь, Красноякська, 2; тел.: (0629)41-35-13
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №1792 від 20.05.2004

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Яремчук І. Г. СУЧАСНІ МЕТОДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ.....	7
Бойко М. Г. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	13
Захарова О. В. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ВЛАСТИВОСТЕЙ СВІТОВОЇ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ.....	21

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Балабанова Н. В. ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ.....	26
Гапонюк О. І. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ УКРАЇНИ У РУХУ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ: СУЧАСНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ РЕАЛІЇ.....	30
Макогон Ю. В. ТОРГОВІЙ БАЛАНС УКРАЇНИ: ВИХОД ИЗ КРИЗИСА.....	34
Мацука В. М. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	43

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Беззубченко О. А. ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ТНК В УКРАЇНІ.....	50
Орехова Т. В., Левченко Д. О. ВЗАЄМОДІЯ ПРОМИСЛОВОГО ТА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	56
Дубенюк Я. А. СУЧАСНІ РЕЖИМИ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ У КРАЇНАХ З РІЗНИМ ТИПОМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ.....	69
Марена Т. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ.....	76

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

Мельниченко С. В., Авдан О. Г. ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БРЕНДУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	83
--	----

Босовська М. В., Ведмідь Н. І. АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	87
Брігченко Г. І., Перепада Ф. Л. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	91
Коніщева Н. Й. ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СФЕРИ ТУРИЗМУ.....	97
Ткаченко Т. І., Соколова К. О. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ.....	107

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Ніколенко Т.І. ВПЛИВ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР НА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	113
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	118
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	120

CONTENTS

ECONOMIC THEORY

Yaremchuk I. G. MODERN METHODS OF FINANCIAL AND ECONOMIC ANALYSIS.....	7
Boyko M. G. METHODICAL BASES OF EVALUATION OF ECONOMIC INTERESTS OF TOURIST ENTERPRISES.....	13
Zakharova O. V. THE THEORETICAL APPROACHES TO DEFINITION OF THE WORLD TRANSPORT SYSTEM AND ITS PROPERTIES	21

NATIONAL AND REGIONAL ECONOMY

Balabanova N. V. THE INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE FORMATION OF ECONOMIC STRATEGY.....	26
Gaponuyk O. I. PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN PARTICIPATION IN FDI PROCESS: CURRENT INTEGRATION REALITIES.....	30
Makogon I. V. TRADE BALANCE OF UKRAINE: OUT OF THE CRISIS.....	34
Matsuka V. M. MODERN TRENDS AND PROSPECTS OF TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE	43

WORLD ECONOMY, THE ECONOMY FOREIGN COUNTRIES

Bezzubchenko O. A. ASSESSMENT OF ACTIVITY TNC IN UKRAINE.....	50
Orekhova T. V., Levchenko D. A. THE INTERACTION OF INDUSTRIAL AND BANKING SECTORS IN AN INCREASINGLY UNCERTAIN GLOBAL ENVIRONMENT.....	56
Dubenyuk Y. A. MODERN REGIMES OF THE INTERNATIONAL TRADE REGULATION IN THE COUNTRIES OF DIFFERENT SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS.....	69
Marena T. V. TENDENCIES OF EXTERNAL DEBT FORMATION IN DEVELOPING COUNTRIES.....	76

ACTUAL PROBLEMS OF MARKETING AND MANAGEMENT

Melnichenko S. V., Avdan O. G. FEATURES OF CREATION OF TOURISM' BRAND IN MODERN TERMS.....	83
---	----

Bosovska M. V., VEDMID N. I. AUTOMATION OF MANAGERIAL PROCESS BY QUALITY AT THE ENTERPRISES OF THE HOTEL ECONOMY.....	87
Britchenko G. I., Perepadya F. L. THE PECULIARITIES OF FORMATION OF MODERN STAFF POLICY IN THE INDUSTRIAL ENTERPRISES.....	91
Konishcheva N. J. FORMING A PERSONNEL POTENTIAL IN THE TOURIST SPHERE.....	97
Tkachenko T. I., Sokolova K. A. THEORETICAL ASPECTS OF FORMING TOURIST POTENTIAL OF ENTERPRISES.....	107

SCIENTIFIC LIFE

Nikolenko T. I. THE INFLUENCE OF CORPORATE STRUCTURES FOR INVESTMENT AND INNOVATION DEVELOPMENT OF WORLD ECONOMY.....	113
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	118
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS	120

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330.101.8:303.7

І. Г. Яремчук

СУЧАСНІ МЕТОДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті досліджено методи фінансово-економічного аналізу, що дозволяють системно комплексно оцінити економіку виробництв, підприємств, компаній, бірж, цінних паперів, з метою виявлення досягнутого рівня їх фінансового розвитку, визначення резервів та можливостей поліпшення всіх показників господарської діяльності для підвищення економічної ефективності.

Під методом фінансово-економічного аналізу розуміють системне комплексне дослідження економіки виробництв, підприємств, компаній, бірж, цінних паперів, з метою виявлення досягнутого рівня їх фінансового розвитку, ступеня раціонального використання матеріальних, трудових і грошових ресурсів, визначення резервів та можливостей поліпшення всіх показників господарської діяльності для підвищення економічної ефективності. При аналізі економічних явищ, часто застосовують абстрактне мислення. Науково обґрунтована абстракція глибше і всебічніше відображує реальну дійсність. Головними особливостями методу економічного аналізу є виявлення і визначення ступеня взаємозв'язку і взаємозалежності показників, які визначаються об'єктивними умовами виробництва та реалізації товарів.

Наприклад, обсяг випуску продукції залежить від трьох взаємозв'язаних груп факторів – це робоча сила, засоби праці і предмети праці. Кожна з цих груп підрозділяється на окремі складові елементи.

Здійснюючи аналіз, необхідно враховувати причинну залежність у промислових та агропромислових підприємствах. Виробництво і результати господарської діяльності залежать не лише від техніки, технології і організації виробництва, а значною мірою й від якості енергетичних ресурсів, сировини, капіталу і праці, природних факторів. Ці фактори іноді стають вирішальними. Тому аналізувати причинну залежність треба дуже уважно і детально. При цьому треба мати на увазі, що причина і наслідок перебувають у певному взаємозв'язку і в конкретних випадках і ситуаціях те, що було наслідком, може стати причиною.

В зв'язку з цим, одні явища і фактори діють на розвиток підприємства позитивно, а інші перешкоджають розвитку, затримують його. Тому одним із завдань аналізу є виявлення позитивних і негативних явищ та факторів. Створення умов для позитивних і усунення негативних або нейтралізація їх впливу забезпечить виконання обсягу виробництва.

1. Види аналізу. Залежно від суті аналізованих об'єктів аналіз виробничо-фінансової діяльності підприємств поділяють на загальноекономічний, техніко-економічний, фінансово-економічний.

Загальноекономічний аналіз використовують для дослідження сукупних економічних показників – економіки України, галузей народного господарства області, району або економіки чи господарської діяльності приватних підприємств.

Техніко-економічний аналіз застосовують для вивчення питань оснащення підприємств різними видами техніки і енергетичними засобами, ефективності впровадження нових видів техніки, впливу рівня технічної оснащеності і використання різних видів машин і систем на технологію і організацію виробництва та всі економічні

показники підприємств. На сучасному етапі, для якого характерні швидкі темпи технічного прогресу, що зумовлює комплексну механізацію і автоматизацію виробничих процесів і вплив на зміну і удосконалення технології та організацію виробництва, роль техніко-економічного аналізу зростатиме.

Фінансово-економічний аналіз застосовують при вивченні фінансово-економічних показників, які покладено в основу розробки варіантів фінансових планів підприємств та їх об'єднань, для оцінки виконання фінансових планів, ефективності використання засобів та для аналізу фінансового стану підприємства.

За періодами проведення економічний аналіз поділяють на попередній, заключний і оперативний.

Попередньому аналізу піддають всі дані, які покладено в основу розробки і оцінки різних варіантів перспективних і оперативних планів і вибору з них найефективнішого.

Аналіз, який здійснюють на основі виробничо-фінансового плану, річного звіту і заключного балансу, після виявлення результатів роботи на всіх ділянках підприємства, проведення інвентаризації товарно-матеріальних цінностей і розрахунків, вважається заключним. На підставі такого аналізу дають оцінку виробничій і фінансовій діяльності підприємства та його підрозділів за рік. Дані цього аналізу та завдання держави щодо продажу продукції кладуть в основу розробки варіантів плану на наступний період. Заключний і попередній аналізи взаємозв'язані між собою.

Найбільш дійовим видом аналізу є *оперативний (поточний) аналіз* діяльності підприємства та всіх його госпрозрахункових підрозділів. Здійснюють його щоквартально, щомісячно, щодакдно, щоденно і позмінно. Оперативний аналіз охоплює значну частину показників. Аналізовані показники він деталізує по виробничих підрозділах, процесах, видах окремих робіт, факторах, визначає їх вплив на хід виробництва, контролює виконання плану підприємством і окремими його підрозділами за певний період часу. Одним з найважливіших завдань оперативного аналізу є аналіз витрат виробництва, який здійснюють протягом року. З цього погляду аналізують: а) відповідність витрат різних видів матеріалів прийнятим у підприємстві нормам, обсягу виконаних робіт та обсягу виробництва; б) відповідність затрат праці обсягу окремих видів робіт, процесам і фактичному обсягу виробництва, виходячи з прийнятих у господарстві норм виробітку, дотримання встановлених лімітів затрат праці на виробництво окремих видів і груп продукції по галузях господарства і господарства в цілому; в) витрачання встановлених фінансовим планом лімітів коштів фонду оплати праці, відповідність нарахованої оплати виконаному обсягу робіт, тарифно-розрядній сітці і розцінкам; г) виконання виробничих завдань усіма госпрозрахунковими одиницями, дотримання ними встановлених плановим завданням лімітів затрат праці, витрат коштів і матеріалів, відповідність їх виконаному обсягу робіт, виробленій продукції, собівартості продукції, її реалізація, ціна реалізованої продукції. В процесі виробництва не можна обмежуватися тільки попереднім, заключним або оперативним аналізом, оскільки вони доповнюють один одного і в цілому становлять зміст аналізу господарської діяльності.

2. Методи і прийоми аналізу

В процесі економічного аналізу застосовують такі прийоми і методи, які є елементами методу аналізу господарської діяльності і в сукупності становлять його методіку.

До прийомів економічного аналізу належать: обчислення відносних та середніх величин, рядів динаміки, перерахування показників і графічний. *Методами аналізу є:* розкладання цілого на частки (аналіз) і узагальнення (синтез), порівняння, обчислення різниць, ланцюгових підстановок, індексний, групування, балансовий, кореляції та

лінійного програмування. База аналітичної інформації міститься у виробничо-фінансових показниках, річних звітах, бухгалтерському, статистичному й первинному обліку. *Відсотки* широко застосовують в економічному аналізі виробничої діяльності підприємств. Вони характеризують виконання планів, темпи зростання і приріст різних показників виробництва, структуру економічних величин тощо.

Індекси характеризують відносні величини, що показують зміну рівня виробництва в часі або просторі. Їх застосовують для виявлення динаміки різних показників виробничої діяльності.

Індекси бувають базисні і ланцюгові. При обчисленні базисних певні показники всіх аналізованих років відносять до показників базисного року. При обчисленні других - показники аналізованого року порівнюють з показниками попереднього року. При обчисленні базисних індексів база є постійною, а ланцюгових - змінною.

Коефіцієнти характеризують відносні величини двох порівнюваних показників (плановий або базисного періоду), з яких один беруть за одиницю. Вони найкраще характеризують рівень використання виробничої площі заводів, майстерень технічного устаткування, робочої сили, засобів транспорту, змінності в роботі техніки, тощо.

Середні величини виступають як узагальнені показники, що характеризують різні індивідуальні величини виду.

Середня арифметична проста буває проста і зважена.

Середню арифметичну просту застосовують, коли всі варіанти трапляються один раз або мають однакові частоти в досліджуваній сукупності. Дістають її діленням підсумку варіантів показників на загальне число показників. Обчислити середню арифметичну просту можна за такою алгебраїчною формулою:

$$\bar{x} = \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n}{n} = \frac{\sum X}{n} \quad (1)$$

де $\bar{x}$ - середня арифметична проста, $X_1 + X_2 + \dots + X_n$ - заробітки працюючих, за роками, N - кількість показників (варіантів).

Середню арифметичну зважену застосовують тоді, коли варіант у досліджуваній сукупності повторюється неоднакову кількість разів. Її знаходять множенням кожного варіанта на число його повторень (частоту або вагу), додають добутки і підсумок ділять на суму повторень показників. Обчислюють середню арифметичну зважену за такою алгебраїчною формулою:

$$\bar{x} = \frac{X_1 m_1 + X_2 m_2 + \dots + X_n m_n}{m_1 + m_2 + \dots + m_n} = \frac{\sum X m}{n} \quad (2)$$

де $\bar{x}$ - середня арифметична зважена,

$X_1 + X_2 + \dots + X_n$ - середня продуктивність праці груп працюючих (варіант),

$m_1 + m_2 + \dots + m_n$ - кількість працюючих у групі (частість).

Рядами динаміки називають ряд чисел, що характеризують зміну величин у часі. Аналіз динаміки показників дає змогу виявляти і характеризувати закономірності, що проявляються в розвитку явищ, та тенденції розвитку.

Ряди динаміки бувають абсолютними і відносними величинами.

Під час аналізу динаміки явищ найчастіше використовують такі показники динаміки: абсолютний приріст, темп зростання, темп приросту та ін. Обчислюють ці показники, порівнюючи між собою рівні ряду динаміки. Рівень, з яким порівнюють є базисним, а рівень, який порівнюють - поточним. Якщо кожний рівень порівнюють з попередніми, тоді він буде ланцюговим.

Ще виразніше можна виявити тенденцію динамічного ряду способом вирівнювання коливань, застосувавши змінну (ковзану) середню. Суть її полягає в тому, що середній рівень обчислюють з перших трьох, п'яти або десяти рівнів, далі

обчислення проводять з такої самої кількості рівнів, але починаючи з другого порядкового рівня і т. д.

Графічне відображення. Ці показники застосовують під час аналізу річних показників, а також в процесі поточного аналізу протягом року. Графічне відображення цифр виконання завдань є найбільш економним, наочним та найдоступнішим широким колам працюючих.

Графіки відбивають динаміку різних економічних показників за ряд років, що характеризують розвиток галузей і підприємства в цілому, наприклад, виробництво продукції, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, збільшення валового і чистого доходу, зростання рентабельності фінансового стану, тощо.

На основі графічного зображення інформують працюючих про стан виконання завдань підприємством, планових завдань госпрозрахунковими одиницями, зосереджують увагу працюючих на певних ділянках роботи, мобілізують на виконання виробничої програми.

Розкладання цілого на частки (аналіз) і узагальнення (синтез) застосовують для аналізу цілого за складовими частинами. Названим методом користуються і під час аналізу складних явищ. Наприклад, щоб виявити, чому господарство не виконало планового завдання зниження собівартості, її розкладають на статті та елементи витрат, з яких складається собівартість.

Метод порівняння – це найбільш поширений метод аналізу. Порівнюють фактичні дані з і прогнозом на поточний рік або попередні роки. Це дає можливість визначити рівень виконання цих показників. Порівнявши дані звітного року з такими самими даними за попередні роки, визначають динаміку розвитку підприємства, що показує, як воно поліпшило свою роботу. Застосовують його і для виявлення невикористаних резервів підприємства.

Обчислення різниць – найпростіший з названих трьох методів. Застосовують його у таких випадках, коли потрібно виявити вплив одного або двох факторів. Щоб виявити вплив більшої кількості факторів, користуються методом ланцюгових підстановок або індексним.

Метод ланцюгових підстановок. Він застосовується для виявлення кількісного впливу окремих взаємозв'язаних факторів на загальний економіко-господарський показник.

Метод ланцюгових підстановок є перетвореною формою агрегатного індексу. Суть його полягає в послідовній заміні величин планових показників, як факторів впливу на загальний показник, фактичною величиною цих показників. Аналізуючи зміни величини показників за два різних періоди і виявляючи фактори, які вплинули на цю зміну, показники базисного періоду замінюють показниками звітного періоду. Результат кожного розрахунку після зміни показника порівнюють з результатом до його зміни. Різниця між ними характеризує вплив цього показника. Оскільки всі інші показники в порівнюваних розрахунках були незмінними, кількість підстановок дорівнює числу факторів, вплив яких виявляють, а кількість розрахунків на одиницю більша, бо для виявлення відхилень роблять ще й базисний або плановий розрахунок.

Ланцюгові підстановки застосовують тільки тоді, коли між показниками, які досліджують, є пряма або зворотна функціональна пропорційна залежність. Якщо її немає, користуються методом кореляції.

Індексний метод. Наведемо приклад розрахунку впливу факторів. Позначимо перший фактор (кількість робітників) – а, другий фактор (середній виробіток) – б, значення їх в базисному періоді – 0, а в звітному – І. Індекс обсягу виробництва визначається за формулою:

$$I = \frac{a_1 b_1}{a_0 b_0} \quad (3)$$

де a – кількість працівників, b – середній виробіток.

Виходячи із цього, визначаємо вплив кожного фактора на обсяг виробництва.

Перший субіндекс $I_a = \frac{a_1 b_1}{a_1 b_0}$ другий субіндекс $I_b = \frac{a_0 b_1}{a_0 b_0}$

При цьому в знаменнику часткових індексів (субіндексів) знаходиться одна й та ж базисна величина, а в чисельнику лише один фактор, який має звітний рівень.

Метод групування часто застосовують під час аналізу масових соціально-економічних явищ, факторів і показників. Суть його полягає в тому, що групування факторів, показників підприємств (або інших економічних структур) забезпечує вивчення тих чи інших соціальних і економічних явищ й їх взаємозв'язку і взаємозалежності. Це дає змогу виявити і вивчити вплив на об'єкти, що досліджуються, найістотніших, визначальних факторів на підставі цього встановити певні закономірності, тенденції, що виявляються в процесі розвитку економічного виробництва.

Групування проводиться на різному рівні виробництва (підприємство, регіон, область, держава), враховуючи як основний вид виробництва продукції, так і допоміжні фактори. Це дає змогу виявити наявні та невикористані резерви і вжити заходів щодо їх використання, подолання відставання окремих груп виробництва та підприємств.

На підприємствах цей спосіб застосовують під час аналізу використання трудових ресурсів, продуктивності праці, для виявлення впливу різного рівня факторів на обсяг валової продукції та прибутковість підприємства.

Балансовий метод. Його застосовують під час аналізу показників, що перебувають у функціональній залежності або відносяться, як частка до цілого. Його широко використовують при плануванні і аналізі економічної діяльності підприємства. Наприклад, аналіз забезпеченості підприємства робочою силою та використання трудових ресурсів здійснюють на основі балансу праці. Забезпеченість підприємств нормованими оборотними засобами та правильність їх використання аналізують на підставі планового балансу оборотних засобів, а для аналізу платоспроможності складають баланс платоспроможності підприємства.

Бухгалтерські баланси складають – за принципом балансового методу.

Метод кореляції. Перевага цього методу перед іншими (індексів, балансового групування) полягає в тому, що застосування його дає можливість не тільки виявити наявність зв'язку досліджуваних явищ, його характер, а й кількісне вираження сили (тісноти) цього зв'язку.

На відміну від функціональних зв'язків, що характеризуються певною відповідністю між причиною і наслідком, у кореляційних зв'язках такої відповідності немає, а спостерігаються тільки певні їх співвідношення.

Метод кореляції потребує попереднього аналізу явищ що досліджуються, виявленню зв'язку між ними і його характеру. У процесі застосування розрізняють дві стадії кореляційного аналізу: 1) надання виведеній у результаті економічного аналізу формі зв'язку математичного виразу, що досягається за допомогою кореляційних рівнянь; 2) вимірювання сили (тісноти) зв'язку, що відбувається за допомогою найчастіше обчислюваних показників кореляційного методу, кореляційного відношення, лінійного коефіцієнта кореляції, коефіцієнта множинної кореляції.

Кореляційні зв'язки бувають прямолінійні і криволінійні. За прямолінійної кореляційної залежності рівним змінам середніх значень факторіальної ознаки відповідають такі зміни, які приблизно дорівнюють змінам середніх значень

результатної ознаки. За криволінійної кореляційної залежності рівним змінам середніх значень факторіальної ознаки відповідають нерівні зміни середніх значень результатної ознаки.

Кореляційне відношення показує, яку частину всієї варіації становить варіація, обумовлена фактором, що досліджують. Лінійний коефіцієнт кореляції є також показником лінійної залежності.

Якщо на величину однієї результатної ознаки впливає кілька факторних ознак, таку кореляцію називають множиною, а силу зв'язку характеризує коефіцієнт множинної кореляції.

Абсолютна величина – коефіцієнт кореляції знаходиться в межах -1 до +1. Чим ближче він до ± 1 , тим сила зв'язку між факторіальною ознакою (x) та результатною (y) вважається щільнішою. Кореляція буде щільною, коли коефіцієнт кореляції більше 0,7, при значенні його від 0,5 до 0,7 - середньою і при значенні менше 0,5 – слабкою. Знак "+" при коефіцієнті кореляції означає прямий зв'язок між x і y, знак "-" – зворотний.

Прямолінійна кореляційна форма зв'язку виражається рівнянням типу прямої $y = a + bx$, де у-ординати шуканої прямої, а і b - параметри рівняння.

Параметр (його називають ще коефіцієнтом регресії) характеризує змінювання за кожного змінювання на одиницю. Завдання полягає в тому, щоб при відомих емпіричних значеннях і знайти теоретичне значення залежне від значення. Обчислюють це, вирівнюючи емпіричні дані застосуванням вище наведеного рівняння прямої. Параметри для даної прямої є величинами постійними.

Параметри рівняння зв'язку визначають способом найменших квадратів, складаючи і розв'язуючи систему двох рівнянь з двома невідомими:

$$\sum Y = na + b \sum X \quad (4)$$

$$\sum XY = a \sum X + b \sum X^2 \quad (5)$$

де n - кількість членів у кожному з двох рядів, що порівнюють.

Аналітичний вираз криволінійної залежності характеризують найчастіше кореляційними рівняннями: гіперболічним і параболічним.

Рівняння гіперболи має такий вигляд:

$$\bar{y} = a + b \frac{1}{x} \quad (6)$$

Параметри a і b цього рівняння знаходять способом найменших квадратів, складаючи і розв'язуючи систему двох рівнянь з двома невідомими:

$$\sum Y = na + b \sum \frac{1}{X} \quad (7)$$

$$\sum \frac{Y}{X} = a \sum \frac{1}{X} + b \sum \frac{1}{X^2} \quad (8)$$

Рівняння параболи другого порядку має такий вигляд:

$$\bar{y} = a + bx + cx^2.$$

Параболу другого порядку як форму математичного виразу застосовують тоді, коли із зростанням факторальної ознаки нерівномірно зростає результатна ознака.

Для обчислення коефіцієнта кореляції за прямолінійної кореляційної залежності найчастіше застосовують формулу:

$$R_{xy} = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}} \quad (9)$$

Лінійне програмування є одним з найбільш розроблених методів прикладної математики. Суть його становлять математичні обчислення за допомогою розв'язання системи лінійних рівнянь і нерівностей, зведених в єдину систему лінійних співвідношень, підкорених цільовій функції. Застосування його зумовлюється прямою

лінійною залежністю між різними показниками (причинами і наслідками), що мають характер прямої пропорційності. У господарському виробництві на таку залежність часто впливають різні випадкові фактори. Кількісно цей вплив виявляють (нейтралізують) додатковими математичними обчисленнями.

Метод динамічного програмування застосовується при вирішенні оптимізаційних задач, в яких цільова функція або обмежена, або перший і другий чинники одночасно характеризуються нелінійними залежностями, ознаками не лінійності є наявність перемінних, у яких показник ступеня відрізняється від одиниці, а також наявність перемінної в показнику ступені, під коренем, під знаком логарифма.

Метод випуклого програмування використовується при вирішенні задач, коли цільова функція і функція, яка задає обмеженість, випуклі.

Такі постановки часто зустрічаються, наприклад, при моделюванні задач, пов'язаних з експлуатацією місцезнаходження корисних копалин.

3. Аналітична обробка даних

Однією з найважливіших складових аналітичної роботи є обробка інформації.

Вона значною мірою полегшує аналіз забезпечує його повноту, високу якість і обґрунтованість висновків та рекомендацій.

I. G. Yaremchuk

MODERN METHODS OF FINANCIAL AND ECONOMIC ANALYSIS

In this paper the methods of financial and economic analysis to allow a complex to evaluate the economics of production, enterprises, companies, stock exchanges, securities, in order to identify the achieved level of financial development, the definition of reserves and opportunities for improvement of all indicators of economic activity to increase economic efficiency.

УДК 338.486

М. Г. Бойко

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Викладено методичні основи оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств. Запропоновано та аналітично опрацьовано структурно-логічну послідовність застосування методики. За результатами апробації здійснено класифікацію туристичних підприємств залежно від ступеня реалізації економічних інтересів, спрямованих на генерування соціально-економічної цінності для системи «туризм».

Постановка проблеми. Туризм, як соціо-еколого-економічну систему, формує сукупність суб'єктів господарської діяльності між якими встановлюються соціально-економічні, організаційно-економічні та виробничі взаємозв'язки. Функціональна неоднорідність суб'єктів економічної діяльності на туристичному ринку обумовлює те, що досягнення стратегічної мети господарської діяльності туристичних підприємств залежить від глибини пізнання та ступеня обліку їх економічних інтересів, які в умовах невизначеності впливу підприємницького середовища визначають основні характеристики системи управління господарюючими суб'єктами, є рушійною силою соціально-економічних трансформацій у туристичній сфері.

Реалізація економічних інтересів є суб'єктивно-об'єктивним процесом цілеспрямованої господарської діяльності у процесі якої будь-яке туристичне підприємство прагне підвищити соціально-економічну цінність для системи "туризм" як основу органічної цілісності функціонування. При цьому висуваємо припущення, відповідно до якого реалізація економічних інтересів є об'єктивною стратегічною метою економічної діяльності суб'єкта господарської діяльності. З цих позицій, сутність дефініції "економічний інтерес" доцільно конституювати основними положеннями. *По-перше*, економічні інтереси відображають спрямованість господарської діяльності на збереження або поліпшення соціально-економічного стану, що досягається за результатами оптимального задоволення потреб внутрішнього та зовнішнього середовища. *По-друге*, реалізація економічних інтересів обумовлюється положенням їх носіїв у системі соціально-економічних відносин [1, с.14]

Актуальність дослідження інтересів економічних суб'єктів особливо відчутна в умовах глобальної фінансової кризи як явища, що обумовлене особливою роллю механізмів взаємних очікувань учасників ринку у розвитку критичних процесів, які кардинально змінюють співвідношення в економічних інтересах різних груп суб'єктів взаємовідносин. Це є закономірним, оскільки, як влучно зазначає Є. Жаліло, економічне зростання є показником дієвості процесів саморегуляції у довготривалому періоді, оскільки їхня основа – це узгодження інтересів приватних економічних суб'єктів із суспільним інтересом та між собою, а вони, у свою чергу, базуються на потребі постійного зростання [2, с.45].

Аналіз останніх наукових досліджень. Особливості формування та реалізації економічних інтересів господарських суб'єктів є сферою дослідницького інтересу та належать до найбільш складних і через це дискусійних проблем економічної науки. У світовій академічній літературі дискусії за даним спрямуванням обумовили формування стейкхолдерського підходу (*stakeholder approach*), який охоплює праці у сфері інституційної теорії, стратегічного управління, корпоративного управління, теорії фірми та маркетингу взаємовідносин [3-6].

Різноаспектні теоретичні і практичні сторони досліджень економічних інтересів підприємств знайшли віддзеркалення у наукових працях В. Автономова, М. Баскової, Н. Гібало, В. Голікова, Л. Гребнева, П.Канапухіна, О. Мамедова, П. Ігнатівського, Г. Клейнера, О. Пасхавера, Л. Пашенко, П. Таранова та ін. Окремі прикладні аспекти взаємозв'язку економічних інтересів у туризмі досліджено у працях В. Квартальнова, Г.Карпової, О. Дуровича, С. Мельниченко, Т.Ткаченко, Л.Шульгіної, С.Цьохли.

Мета статті. Наукова потреба у розробленні методики, яка дозволить визначати та оцінювати економічні інтереси туристичних підприємств має практичну спрямованість, оскільки реалізація економічних інтересів сприятиме більш цілеспрямованому розвитку суб'єктів господарської діяльності. Відтак дана стаття слугуватиме меті презентації результатів апробації методики оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств.

Результати дослідження. Опрацювання інформаційного матеріалу з проблематики дослідження економічних інтересів дозволило дійти висновку про аналітичну доцільність застосування концепції збалансованої системи показників (ЗСП). Аргументами є те, що на основі цієї системи формується цілісне розуміння поточного стану і перспектив розвитку суб'єкта господарської діяльності, а також обґрунтовується конкретика управлінських рішень для реалізації економічних інтересів. Система збалансованих показників характеризує основні аспекти господарської діяльності встановлює взаємозв'язок між ключовими показниками ефективності, що обумовлюють ступінь досягнення цілей та є критичними чинниками успіху, які впливають на досягнення поставлених цілей. Проте у ЗСП немає чіткої завершеності щодо вирішення питань зведення ключових показників у цільову

функцію, яка виражає можливість підприємства генерувати соціально-економічну цінність для складових суспільної системи, оскільки відсутня компонента, що враховує взаємовідносини із зацікавленими сторонами. Зважаючи на те, що збалансовані економічні відносини обумовлюють особливу конфігурацію факторів, які впливають на взаємодію із зовнішніми стейкхолдерами при реалізації економічних інтересів, вважаємо обґрунтованим і доцільним долучення п'ятої проекції у ЗСП туристичних підприємств, а саме компоненти – «Взаємовідносини із зацікавленими сторонами».

Використовуючи методичні рекомендації концепції збалансованої системи показників розроблено модель оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств у контексті досягнення стратегічної мети – генерування соціально-економічної цінності туристичного підприємства для соціо-еколо-економічної системи "туризм". Сприйняття цієї позиції дозволило запропонувати структуру блоків оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств (рис.1.).

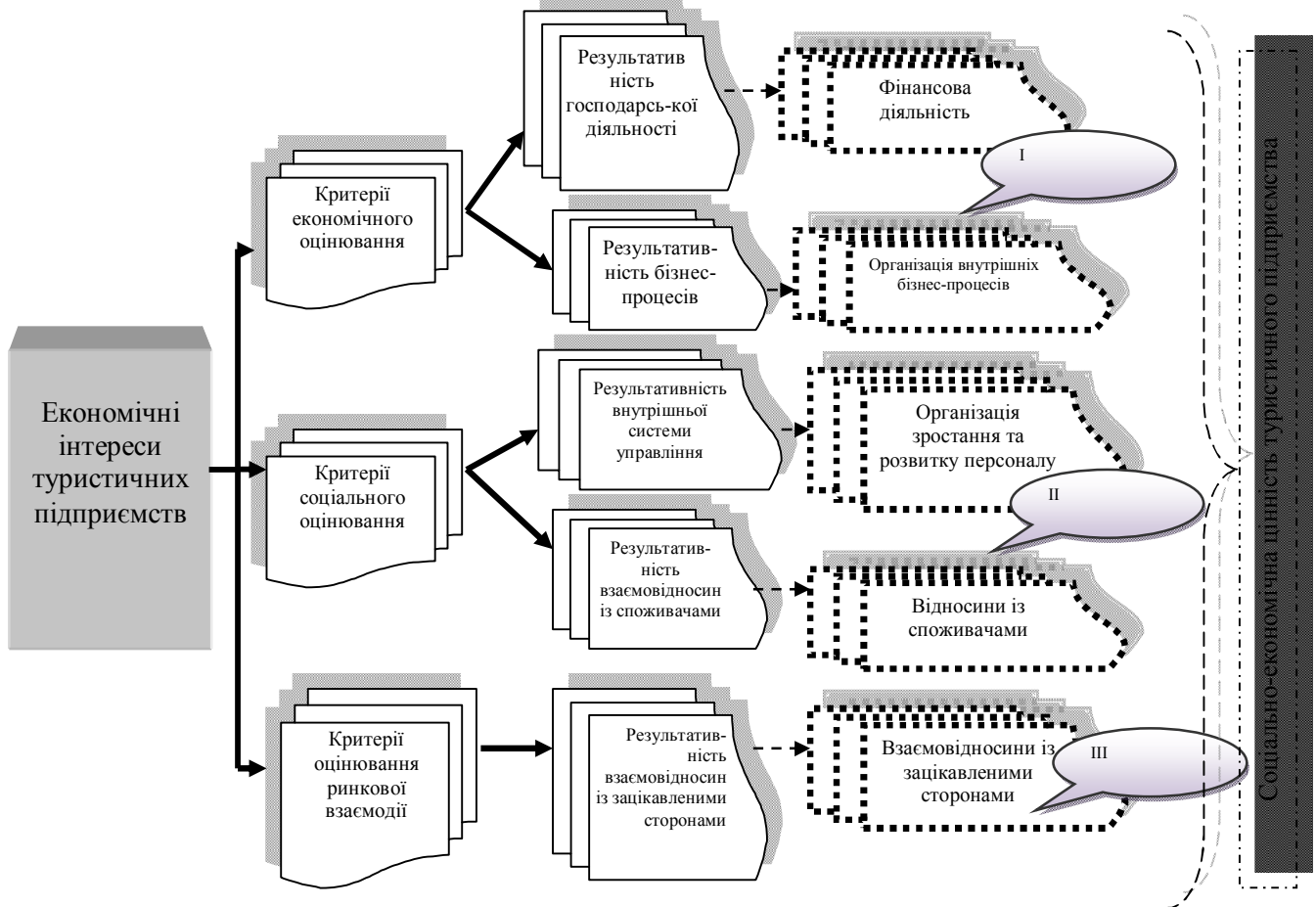

Рис. 1. Блоки оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств

Конструктивність застосування моделі полягає у тому, що інтегральний показник соціально-економічної цінності туристичного підприємства є квінтесенцією реалізації економічних інтересів. З урахуванням включення компоненти "Взаємовідносини із зацікавленими сторонами", у табл. 1. наведено локальні показники ЗСП для оцінки ступеня досягнення економічних інтересів туристичних підприємств та запропоновано економіко-математичну модель визначення інтегрального показника соціально-економічної цінності туристичного підприємства:

$$U = \alpha_1 P_1 + \alpha_2 P_2 + \alpha_3 P_3 + \alpha_4 P_4 + \alpha_5 P_5 + \alpha_6 P_6 + \alpha_7 P_7 + \alpha_8 P_8 + \alpha_9 P_9 + \alpha_{10} P_{10} \quad (1)$$

де $\alpha_1, \dots, \alpha_{10}$ – коефіцієнти вагомості локальних показників збалансованої системи.

Таблиця 1

Локальні показники збалансованої системи, які формують межі оцінювання соціально-економічної цінності туристичного підприємства

Проекція ЗСП	Найменування показників
<p>Фінансова діяльність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – збільшення прибутковості; – збільшення доходів; – оптимізація витрат 	<p>Коефіцієнт співвідношення витрат виробництва і обсягу реалізованих туристичних продуктів (P_1)</p> <p>Коефіцієнт реалізації туристичних продуктів (P_2)</p>
<p>Відносини із споживачами</p> <ul style="list-style-type: none"> – частка ринку ; – обсяг продажів – збереження / збільшення клієнтської бази ; – задоволеність споживача . 	<p>Частка ринку туристичного підприємства (P_3)</p> <p>Індекс задоволеності споживачів (P_4)</p>
<p>Організація внутрішніх бізнес-процесів</p> <ul style="list-style-type: none"> – підвищення ступеня інноваційності туристичного підприємства і туристичних продуктів; – підвищення оперативності та якості обслуговування туристів; – скорочення виробничих витрат; – підвищення якості турпродуктів; – скорочення виробничого циклу. 	<p>Результативність бізнес-процесів (P_5)</p> <p>Ефективність бізнес-процесів (P_6)</p>
<p>Зростання і розвиток</p> <ul style="list-style-type: none"> – підвищення продуктивності персоналу; – підвищення задоволеності персоналу; – збереження кадрової бази ; – розвиток компетенцій у сфері взаємовідносин; – забезпечення навчання, підвищення кваліфікації і просування працівників ; – підвищення рівня використання інформаційних систем 	<p>Рентабельність інвестицій у розвиток підприємства (P_7)</p> <p>Індекс задоволеності персоналу (P_8)</p>
<p>Взаємовідносини із зацікавленими сторонами</p> <ul style="list-style-type: none"> – підвищення задоволеності ресурсним обміном; – забезпечення збалансованості взаємовідносин 	<p>Цільова ефективність ресурсного обміну (P_9) k-ої групи зацікавлених сторін із туристичним підприємством</p> <p>Інтегральний показник цільової ефективності взаємодії із стейкхолдерами (P_{10})</p>

Базуючись на представлених вище міркуваннях, розроблено методику оцінювання економічних інтересів, яка передбачає проведення конкретних етапів дослідницької роботи.

Етап1 – визначення значень коефіцієнтів $\alpha_1, \dots, \alpha_{10}$, які відображають вагомість кожної змінної у значення залежної змінної ($P_1, \dots, P_{10}$). Для цього розроблено шкалу оцінки, яку узгоджено з експертною групою, яку сформувало 15 представників туристичних підприємств м. Києва. Розрахунок середнього значення експертних оцінок респондентів для визначення середньозваженої оцінки для кожного коефіцієнта $\alpha_1, \dots, \alpha_{10}$, здійснено за формулою:

$$P_i = \frac{\sum_{j=1}^m P_j}{m}, \quad (2)$$

де P_i – середня оцінка показника;

P_j – оцінка кожного респондента;

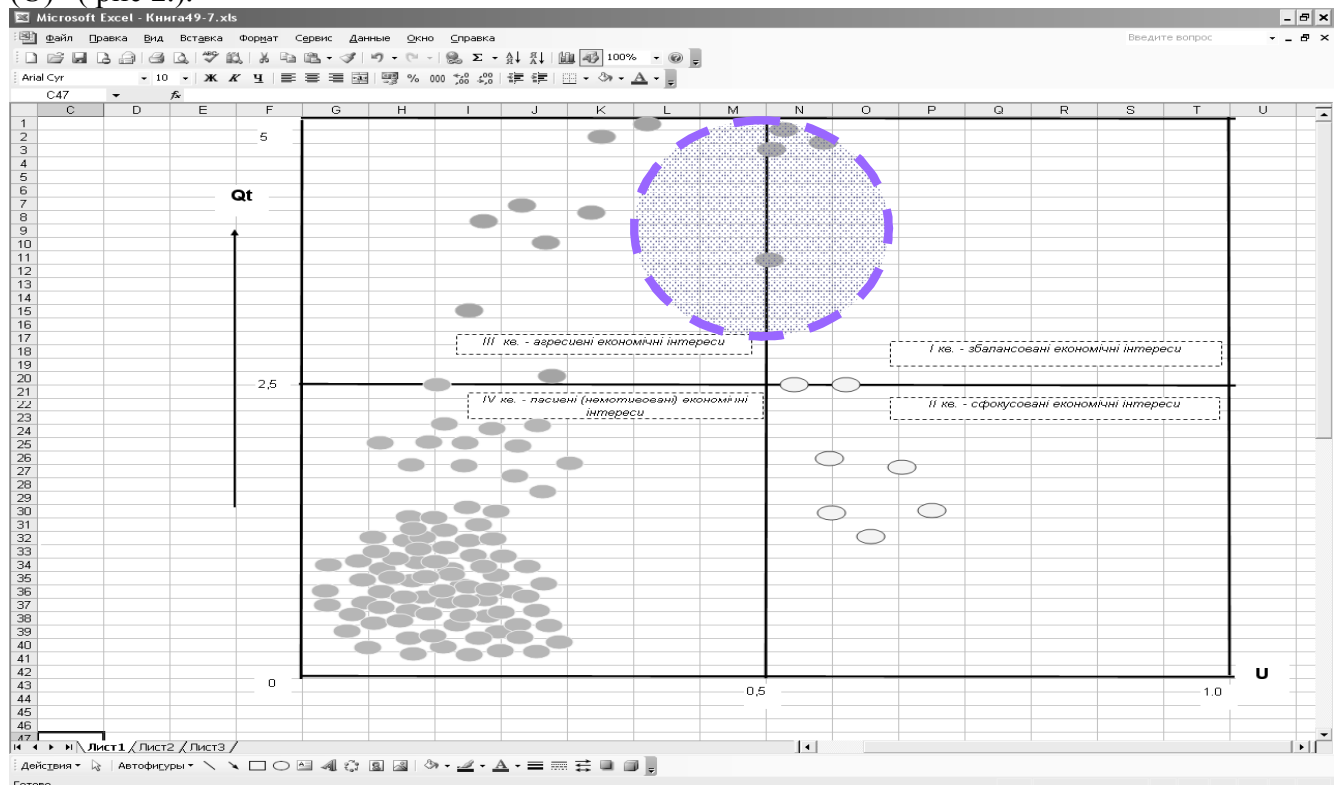
m - кількість експертів.

З урахуванням отриманих значень коефіцієнтів, модель статичної оцінки соціально-економічної цінності туристичних підприємств описано формулою:

$$U = 0,113P_1 + 0,109P_2 + 0,101P_3 + 0,116P_4 + 0,098P_5 + 0,101P_6 + 0,105P_7 + 0,083P_8 + 0,084P_9 + 0,0839P_{10} \quad (3)$$

Етап 2 – розрахунок локальних показників збалансованої системи для визначення інтегральних значень показників соціально-економічної цінності туристичних підприємств м. Києва¹.

Етап 3 – моделювання матриці позиціонування туристичних підприємств між екстремумами ключових параметрів «Обсяг реалізованих туристичних продуктів (Q_t) – інтегрований показник соціально-економічної цінності туристичного підприємства (U)» (рис 2).

Рис. 2. Матриця позиціонування туристичних підприємств між екстремумами ключових параметрів «Обсяг реалізованих туристичних продуктів (Q_t) – інтегрований показник соціально-економічної цінності туристичного підприємства (U)»

На цьому аналітичному етапі узагальнено інтегральні значення показників соціально-економічної цінності та показники обсягів фактично реалізованих туристичних продуктів.

Для моделювання здійснено бальове оцінювання обсягів реалізованих туристичних продуктів. Шкала оцінок обсягів реалізованих туристичних продуктів коливається від 1 до 5 балів (табл.2).

Запропонована шкала заснована на ступені близькості обсягу реалізації туристських продуктів до середньозваженого значення показника на туристичному ринку м. Києва.

¹ Вибірка складала 190 туристичних підприємств м.Києва

Таблиця 2

Балова оцінка обсягів реалізованих туристичних продуктів

Значення показника Q_t	Оцінка у балах
$384\ 000 \leq Q_t$	5
$216\ 000 \leq Q_t \leq 384\ 000$	4
$148\ 000 \leq Q_t \leq 216\ 000$	3
$70\ 000 \leq Q_t \leq 148\ 000$	2
$2000 \leq Q_t \leq 70\ 000$	1

Етап 4 – визначення класифікаційних ознак туристичних підприємств, які обумовивши їх розташування у квадрантах матриці між екстремумами ключових параметрів, пояснюють ступінь реалізації економічних інтересів дослідженої сукупності туристичних підприємств у контексті генерування соціально-економічної цінності (табл.3)

Таблиця 3

Позиціонування туристичних підприємств між екстремумами ключових параметрів «Обсяг реалізованих туристичних продуктів – соціально-економічна цінність туристичного підприємства на основі локальних показників збалансованої системи»

Позиціонування за значенням показника Q_t	Позиціонування за значенням показника U			
	туристичні підприємства, економічні інтереси яких спрямовано на збалансоване функціонування ($0,5 \leq U \leq 1$)	туристичні підприємства, економічні інтереси яких спрямовано на агресивне функціонування ($0,5 \leq U \leq 1$)	туристичні підприємства, економічні інтереси яких сфокусовано виключно на отримання прибутку ($0 \leq U \leq 0,5$)	туристичні підприємства, економічні інтереси яких є пасивними (немотивованими) щодо функціонування ($0 \leq U \leq 0,5$)
$384\ 000 \leq Q_t$	"Туртесс Тревел", "Анекс Тур", "Пегас Туристик",	"Трускавецькурорт Тур", "Карія Тур Юкрейн",		
$216\ 000 \leq Q_t \leq 384\ 000$	"Гез Тур"	"Корал Тревел", "Київська Русь Тревел", "Яна" "Пан-Україн"		
$148\ 000 \leq Q_t \leq 216\ 000$		"Сам"	"Кандагар-Тер", "Хоттур"	"Дінадіс"
$70\ 000 \leq Q_t \leq 148\ 000$		"Ідтріска Тур"	"Геотревел-Україна", "Фесрія", "Тревел Профешнл Груп"	"Бітско", "Агентство Пан-Україн", "Пілот", "Оазіс Тревел Україна", "Атомпрофоздоровниця", "Курортмаг", "Поїхали з нами", "А.Е.Т.Джойн Ап!", "Геотревел-Україна", "Клуб оздоровчого туризму", "Гоу Вест".
$2000 \leq Q_t \leq 70\ 000$			"Гамалія", "Обрій Інк.", "Жасмін-Тур", "М.І.Б.С. Тревел", "Кліп Авіа", "Сіта", "Ньюз Тревел", "Червона Рута", "Яна"	"Блу чіп", "Еліп-Турс ЛПД", "Ворлдсервіс Груп", "Київський Спутник", "Агентство Елегант Тревел", "Проланд", "Орвон", "Туристичний клуб", "Аквалелі", "Ес Ті Ай Україна", "Кіївоблтурист", "Альфа-Аеротурсервіс", "Скай Тревел Холдінг ЛПД", "Добро", "Альянс", "Сієста", "Тревел Клаб", "Нью Лоджик", "АТВ-Тур", "АЛБІЗ-Тур", "Інкомартур 93", "Грін Тур", "Аданіт-Сервіс", "Експрес-Вояж", "Асоціація санаторіїв та курортів України", "Універсальне агентство з продажу авіаперевезень", "Діалог-Київ", "UBL", "Алма Тур", "Аріадна Т", "Віа Київ", "Тіс", "Укрзвоніштур", "Ассоль", "Картаміра", "Ета Україна", "Укрєвротур", "Давай відпочивай", "Міжнародне агентство культурних обмінів та туризму Україна-Русь", "Артекс-94", "НРБ-евелопмент", "Укркурортсервіс", "Валанта", "Мультитур", "Сехмет Тревел", "Панорама-Тур", "Школа подорожей", "Ліцей туризму", "Антарес Тур".

За результатами опрацювання класифікаційних ознак, які вплинули на позиціонування туристичних підприємств виділено:

– *квADRANT* “пасивні (немотивовані) економічні інтереси” (IV) – формує сукупність слабоактивних щодо реалізації економічних інтересів туристичних підприємств (70%). Це туроператори та турагенти із слабкою підприємницькою активністю, економічні інтереси яких не генерують, а руйнують соціально-економічну цінність насамперед для власників, оскільки забезпечуючи прибуток від обсягу реалізованих туристичних продуктів: не прагнуть до зростання і розвитку; не володіють необхідними ресурсами для розвитку; не контролюють взаємовідносини між суб’єктами туристичного ринку; існуючі практики управління не орієнтовані на задоволення внутрішніх інтересів (персоналу) та не відображають реальних потреб зовнішнього середовища;

– *квADRANT* “сфокусовані економічні інтереси” (II) – представлено туристичними підприємствами (16%), економічні інтереси яких спрямовано на отримання прибутку. Це туроператори та турагенти, які не прагнуть до виходу на нові сегменти туристичного ринку. Забезпечення прибутку обумовлюється за рахунок: удосконалення існуючих моделей ведення бізнесу, які спрямовано на максимальне продовження стадії зрілості туристичних продуктів; постійного зниження витрат та контролю за ними.

– *квADRANT* “агресивні економічні інтереси” (III) – це туристичні підприємства, економічні інтереси яких спрямовано на зростання (10%). У цьому квадранті розташовано туроператори та турагенти, стратегічною метою господарської діяльності яких є збільшення обсягу реалізованих туристичних продуктів за результатами: агресивної політики продажів туристичних продуктів; гнучкості цінової та маркетингової політики, що характеризується диференціацією цін та результативністю бізнес-процесів; активного формування клієнтської бази завдяки програмам споживчої лояльності; конкурентних переваг туристичних продуктів, які базуються на високій споживчій цінності туристичних продуктів і високому рівні задоволеності споживачів.

Водночас у туристичних підприємствах спостерігається невисокий індекс задоволеності персоналу та плинність кадрів. Внутрішньоорганізаційна поведінка не є скоординованою, що послаблює організаційну культуру та лояльність персоналу до підприємства.

– *квADRANT* “збалансовані економічні інтереси” (I) – сформовано туристичними підприємствами, які генерують соціально-економічну цінність (4% підприємств), оскільки господарську діяльність побудовано за принципом збалансованого розвитку, який припускає забезпечення узгодження інтересів внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів, що формуються у просторі трьох видів капіталу – фінансового, інтелектуального і соціального.

Основна характеристика туристичних підприємств, які розміщуються у цьому квадранті, полягає у прагненні досягнення балансу економічних інтересів стратегічних стейкхолдерів. Тобто, основними параметрами, які визначають позиціонування підприємства у цьому квадранті матриці є показники обсягу реалізованих туристичних продуктів та соціально-економічної цінності підприємства, як результату не тільки досягнення високої споживчої цінності туристичного продукту, але і ефективної взаємодії із зацікавленими сторонами на основі інтеграції інтелектуальних та інформаційних ресурсів.

При цьому акценти управління зосереджено на: індивідуалізації взаємодії з учасниками внутрішньої та зовнішньої систем; реалізації політики стратегічного партнерства з позиції задоволення споживчих очікувань, визначенні потенційних можливостей удосконалення показників, які обумовлюють споживчу цінність і адресне

просування туристичних продуктів; тривалість взаємовідносин із зацікавленими сторонами; гарантуванні надійності роботи туристичного підприємства.

Висновки та пропозиції. Варто звернути увагу, що запропоновані методичні основи дослідження економічних інтересів туристичних підприємств надають змогу констатувати, що результати оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств відобразили актуальність ресурсної збалансованості показників господарюючих суб'єктів, яка ґрунтується на раціональності зовнішніх і внутрішніх, статичних та динамічних поєднань ресурсних чинників розвитку туристичного підприємства.

Це підтверджує припущення, що ефективним для досягнення мети генерування соціально-економічної цінності туристичних підприємств є організаційно-економічний механізм реалізації їх економічних інтересів, який обумовлює збалансований розвиток внутрішньої системи управління.

З цих позицій практична значущість апробованої методики полягає у:

- розширенні меж аналізу господарської діяльності туристичних підприємств на основі локальних показників збалансованої системи, які формують методичний формат оцінювання соціально-економічної цінності туристичного підприємства;

- використанні показників за кожним напрям оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств, що підсилює можливість отримання точних результатів за рахунок виключення з аналізу показників, які можуть характеризувати одночасно різні напрями процесу генерування соціально-економічної цінності туристичного підприємства;

- поєднанні кількісних та якісних показників, які дозволяють забезпечити зіставність оцінок і здійснювати контроль за ключовими факторами, які впливають на процес генерування соціально-економічної цінності туристичного підприємства.

Список використаної літератури

1. Канапухин П.А. Система экономических интересов и их роль в мотивационном механизме / П.А. Канапухин, Ю.А. Хаустов // Вестник ВГУ. Серия экономика и управление. – 2004. – № 2. – С.11-21.
2. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
3. Ивашковская И.В. Финансовые измерения корпоративных стратегий. Стейкхолдерский подход: монографія / И.В. Ивашковская – М.: ИНФРА-М, 2008. – 208 с.
4. Mahoney J. T. Towards a Stakeholder Theory of Strategic Management / J. T. Mahoney. – University of Illinois at Urbana-Champaign, 2006. – 260 p.
5. Mitchell R.K. Toward a theory of stakeholder identification and salience: Defining the principle of who and what really counts / R. K. Mitchell, B. R. Agle, D. J. Wood // Academy of Management Review 1997.– № 22 (4). – P. 853–86.
6. Pajunen K. Stakeholder influences in organizational survival / K. Pajunen // Journal of Management Studies. – 2006. – № 43 (6). – P. 1261–1288.

M. G. Boyko

METHODICAL BASES OF EVALUATION OF ECONOMIC INTERESTS OF TOURIST ENTERPRISES.

Methodical bases of evaluation of economic interests of tourist enterprises are expounded. Offered and the logical sequence of application of method is analytically worked out structurally. As a result of approbation classification of tourist enterprises is carried out depending on the degree of realization of economic interests in the context of generating of socio-economic value for the system «tourism».

УДК 338.47(100)

О. В. Захарова

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ВЛАСТИВОСТЕЙ СВІТОВОЇ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ

Стаття присвячена теоретичному аналізу поняття світової транспортної системи. Особливу увагу приділено властивостям світової транспортної системи, що обумовлюють напрямки її подальшого дослідження.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку системи міжнародних економічних відносин передбачають зміну традиційних поглядів та підходів к проблемам розвитку як національних транспортних систем різних країн світу, так і світової транспортної системи в цілому, яка виступає важливим елементом світового господарства. Світова транспортна система є фактором, що організує світовий економічний простір та забезпечує реалізацію географічного розподілу праці. У зв'язку з цим дослідження теоретичних аспектів функціонування світової транспортної системи з метою подальшого виділення напрямків її аналізу та розвитку є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем функціонування транспорту в сучасних економічних системах присвячено багато праць таких дослідників, як Вінников В., Єдін О., Котлубай О., Ломакин В., Пашенко Ю., Примачев М., Рибчук А., Хахлюк А., Цветов Ю., Яцківський Л. та інші. Переважна більшість робіт містить змістовний теоретичний та практичний аналіз щодо функціонування та розвитку національних транспортних систем, при цьому поняття світової транспортної системи комплексно не досліджується. Отже, до кінця залишається невирішеною проблема пошуку напрямків та методів аналізу світового транспорту як системи.

У зв'язку з цим **метою статті** є розробка теоретичних підходів до визначення сутності та властивостей світової транспортної системи.

Викладення основного матеріалу. Транспорт у світовому господарстві відіграє вагомую роль, з одного боку виступаючи сегментом світового ринку послуг, з іншого боку забезпечуючи реалізацію світової торгівлі товарами за рахунок перевезення вантажів та реалізацію міжнародного туризму за рахунок перевезення пасажирів.

Транспорт (від лат. *transporto* – переносу, переміщую, переводжу) – переміщення людей та вантажів; одна з найважливіших галузей суспільного матеріального виробництва [1].

При цьому слід зазначити, що транспорт є галуззю виробництва матеріальних послуг. З цього визначення транспорт можна розглядати як сукупність дій, спрямованих на забезпечення процесу переміщення вантажів та пасажирів. Ця цілеспрямована діяльність здійснюється за рахунок специфічних ресурсів – транспортної мережі (комунікацій), рухомих транспортних засобів та трудових ресурсів. Сукупність цих ресурсів і поєднується в понятті транспортна система.

Існує декілька підходів до визначення поняття транспортної системи, світової транспортної системи зокрема. Так, деякі дослідники розглядають транспортну систему світу як сукупність внутрішньоконтинентальних та міжконтинентальних транспортних систем, які реалізуються через залізничний, автомобільний, трубопровідний, річковий, морський та повітряний види транспорту [2, с.100].

Дослідження сутності транспортної системи з точки зору різних видів транспорту, що взаємодіють в рамках системи, є досить поширеним. Так, одним з них є таке: «це

територіальне поєднання взаємопов'язаних видів транспорту, які спільно взаємодіючи, найповніше задовольняють потреби народного господарства та населення в перевезеннях вантажів та пасажирів»[3, с. 22].

Транспортна систему світу також розглядається як сукупність усіх видів транспорту та ланок транспортного процесу на всіх рівнях: національному, міжнародному, міжконтинентальному та світовому [4].

Деякі дослідники визначають «транспортні системи» як усі види вантажного транспорту та засобів, пов'язаних з його функціонуванням, а також усі транспортні засоби, що перевозять пасажирів [5, с.73].

Останнє визначення є недосить повним, бо окрім транспортних засобів, що здійснюють перевезення вантажів та пасажирів (автомобілі, потяги, літаки, судна та т.ін.), транспортна система включає й транспортну мережу та комунікації (автомобільні дороги, залізничні шляхи, внутрішні водні шляхи та т.ін) та транспортні підприємства. Зазначені складові транспортної системи відображені у наступному визначенні поняття: «всі шляхи сполучення, транспортні підприємства і транспортні засоби в сукупності утворюють світову транспортну систему, у рамках якої взаємодіють окремі види транспорту, країни та регіони» [6].

В наукових публікаціях 90-х рр.. досить популярним було поняття єдиної транспортної системи (ЄТС), яке тлумачилося як “сукупність шляхів сполучення, перевізних засобів, технічних пристроїв і механізмів, засобів управління та зв'язку, облаштувань усіх видів транспорту, об'єднаних системою технологічних, технічних, інформаційних, правових і економічних відносин, що забезпечують задоволення потреб народного господарства в перевезенні вантажів і пасажирів” [7]. Це визначення характеризує транспортну систему на державному (національному) рівні та містить визначення сукупності ресурсів, необхідних для забезпечення процесу транспортування.

Слід зазначити, що наведені вище визначення визначають сутність транспортних систем різних рівнів ієрархії – національної та світової. Однак, якщо прийняти до уваги той факт, що національна транспортна система певної країни є складовою частиною світової транспортної системи, то ці системи мають загальні сутнісні характеристики та властивості. В цілому якщо тлумачити транспортну систему як сукупність взаємодіючих елементів транспорту з існуючими зв'язками між ними [6, с. 29], то таким визначенням можна охарактеризувати систему будь-якого рівня та масштабу: транспорту систему світу, транспорту систему регіону (групи країн), транспорту систему окремої країни, окремі види транспорту тощо.

Таким чином, узагальнюючі вище наведені визначення поняття «транспортна система», «світова транспортна система» можна виділити різні підходи до його розуміння:

- світова транспортна система як сукупність різних видів міжнародного транспорту: автомобільного, залізничного, водного, авіаційного та трубопровідного;
- світова транспортна система як сукупність специфічних ресурсів (транспортні комунікації, рухомі транспортні засоби, трудові ресурси та структура управління транспортом), які поєднані загальною метою – забезпечення процесу перевезення вантажів та пасажирів;
- світова транспортна система як сукупність транспортних підприємств, що є учасниками міжнародної економічної діяльності та постачальниками транспортних послуг на світовий ринок послуг;
- світова транспортна система як багаторівнева модель транспортної системи, що поєднує регіональні (внутрішньоконтинентальні) та міжконтинентальні транспортні системи, що утворюються за рахунок інтеграції національних транспортних систем.

Якщо транспортну систему розглядати з позиції системного аналізу, то як будь-яка система транспортна система представляє собою сукупність взаємодіючих елементів разом з їх властивостями та зв'язками, що можуть бути виділені з середовища на певний час та з певною метою. Таким середовищем відповідно до світової транспортної системи виступатиме економічне середовище світового господарства в цілому, метою є виділення елементів (системи елементів), що реалізують певну функцію, в даному випадку функцію переміщення вантажів та пасажирів в межах світового господарства для подальшого аналізу системи в цілому.

Як будь-якій системі, світовій транспортній системі притаманні такі властивості [6; 8]:

- структурованість – можливість виділити структурні компоненти та встановити зв'язки між ними;
- ієрархічність – кожен компонент системи може розглядатися як система (підсистема) більш високого (глобального) рівня;
- цілісність – система є цілим, єдиним утворенням, елементи якого взаємопов'язані та взаємозалежні;
- ділимість – можливість виділити певний елемент системи з урахуванням його зв'язків з системою в цілому;
- синергічність (емерджентність) – система є більшим ніж проста сума складових частин, що дозволяє розглядати систему у вигляді ефективної структури зі складових компонентів;
- цілеспрямованість – наявність у системи загальної мети функціонування;
- цілі (функції) компонентів системи не завжди співпадатимуть з цілями системи в цілому, а в жодному разі не перечать один одному;
- адаптивність передбачає взаємодію та взаємозв'язок системи та середовища;
- динамічність – система змінюється у часі, отже необхідний її аналіз в динаміці, однак її можна розглядати і як статичну систему з певними властивостями на визначений момент часу.

Зазначені властивості визначають особливості функціонування транспортної системи в межах світового господарства.

Так, можливість структурувати світову транспортну систему на підсистеми дозволяє говорити про особливості функціонування кожної з них та оцінити існуючі взаємозв'язки між ними, завдяки яким забезпечується процес транспортування в глобальному масштабі. Ієрархічність світової транспортної системи проявляється в можливості виділення транспортних систем на різних рівнях організації. Так, первинним елементом світової транспортної системи виступають національні транспортні системи (ТС), які в процесі взаємодії між собою утворюють регіональні транспортні системи, в основі функціонування яких знаходиться узгоджене співробітництво національних транспортних комплексів сусідніх держав. Поєднуючись, регіональні транспортні системи утворюють внутрішньоконтинентальні та міжконтинентальні транспортні системи, функціонування яких забезпечується різними видами транспорту. Внутрішньоконтинентальні транспортні системи представлені всіма видами транспорту, а поєднання міжконтинентальних транспортних систем забезпечується морським, повітряним та трубопровідним транспортом.

Синергічний ефект стосовно світової транспортної системи проявляється в формі технологічної (технічної) взаємодії та організаційно-економічної взаємодії. Технологічна (технічна) взаємодія забезпечується за рахунок узгодження між різними країнами щодо технології перевезення, властивостей та технічних параметрів транспортної мережі та транспортних засобів, що використовуються в процесі транспортування. Організаційно-економічна взаємодія забезпечується за рахунок узгодження економічних інтересів між учасниками міжнародних транспортних

перевезень (вантажовідправниками, вантажоодержувачами, перевізниками, експедиторами та іншими) в різних країнах світу. Це досягається шляхом підписання угод щодо спільної діяльності, узгодження напрямків транспортної та митної політики, спрощення процедур митного оформлення та контролю.

Таким чином, національні транспортні системи як інтегровані структурні елементи регіональної транспортної системи забезпечують за рахунок вище названих факторів більш високий сукупний результат функціонування.

В цілому емерджентність, проявом якої є досягнення синергічного ефекту, витікає з властивості цілісності системи і представляє собою певний результат спільного функціонування елементів, який може збільшувати (або зменшувати) суми ефектів, що досягнуті кожним елементом окремо чи породжувати нову властивість системи.

Продемонструємо можливий синергічний ефект від функціонування транспортної системи на прикладі наступної умовної ситуації. Припустимо, що в деякій абстрактній транспортній системі функціонують три пункти А, Б, В. Пункти А і Б мають у наявності відповідні транспортні ресурси з максимальними можливостями (в одиницю часу) X_A (наприклад, залізничний транспорт) для перевезення в пункт Б та X_B (наприклад, морський транспорт) для перевезення вантажу в пункт В. Якщо в пункті А маємо $Y_A \leq X_A$ вантажів для переміщення в пункт Б та в пункті Б $Y_B \leq X_B$ для перевезення в пункт В, то сукупна величина обсягів перевезення всієї системи дорівнюватиме сумі перевезень її елементів.

Таким чином, синергетика транспортної системи – відсутня.

Інша ситуація, якщо в пункті А маємо Y_A вантажів в пункт Б та Z_A вантажів в пункт В ($Y_A + Z_A \leq X_A$), а в пункті Б маємо вантаж в пункт В обсягом Y_B ($Y_B + Z_A \leq X_B$). В цьому випадку, функціонуючи ізольовано, транспортні елементи пунктів А і Б матимуть змогу перевезти вантажі обсягом $Y_A + Y_B$. А працюючи в єдиній системі, обсяг перевезень (навіть без урахування відстаней перевезень для Z_A) складатиме $Y_A + Y_B + Z_A$. Таким чином, маємо синергетичний ефект від функціонування системи в цілому.

Цілеспрямованість світової транспортної системи полягає в реалізації кінцевої мети функціонування, а саме безперервному забезпеченні переміщення товарів та факторів виробництва, а також пасажирів в межах світового господарства. Однак при цьому реалізується й забезпечення географічного розподілу праці, інфраструктурне забезпечення міжнародної торгівлі, міжнародного туризму та інших видів міжнародних економічних відносин та в цілому забезпечується структуризація міжнародного економічного середовища.

Адаптивність передбачає пристосування параметрів розвитку світової транспортної системи до зовнішнього економічного середовища світового господарства, яке швидко змінюється. Транспортні системи країн світу адаптуються за своїм технічним рівнем, масштабам, організаційним формам і якістю освоєння міжнародних транспортних потоків адаптуються до нових потреб суб'єктів світового господарства, коли витрати вже відходять на другий план. При цьому слід зазначити наявність зворотного зв'язку, а саме ситуації, коли зміни в транспортному секторі перш за все за рахунок інновацій призводять до перетворень у самому зовнішньому економічному середовищі.

Світова транспортна система є динамічною системою, стан якої визначається упорядкованою сукупністю параметрів, значення яких визначають особливості та хід процесів, що протікають в системі, у визначений момент чи період часу.

Висновки. Отже, як було доведено, світова транспортна система характеризується всіма властивостями, що притаманні будь-якій системі. У зв'язку з цим, аналіз світової транспортної системи повинен базуватися на системному підході. І при дослідженні функціонування світової транспортної системи варто застосовувати системний аналіз,

що базується на системному підході, як методології вивчення складних об'єктів (систем), при якому розглядаються їх частини (підсистеми, елементи), з метою встановлення впливу зв'язків елементів і підсистем на властивості об'єкту в цілому. Одним з найпоширеніших інструментів системного аналізу є метод моделювання, який доцільно застосовувати для вирішення проблем оптимального функціонування транспортних систем світу.

Список використаної літератури

1. Велика радянська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.sci-lib.com/article111799.html>.
2. Рибчук А.В. Транспортні системи світу – важливий елемент глобальної виробничої інфраструктури / А.В. Рибчук // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №7. – С. 99-104.
3. Яцківський Л.Ю. Загальний курс транспорту : [навчальний посібник] / Л. Ю. Яцківський, Д. В. Зеркалов. – К.: Арістей, 2007. – 504 с.
4. Ломакин В.К. Мировая экономика / В.К. Ломакин. – М.: Юнити, 2004. – 735 с.
5. Хахлюк А. Для забезпечення транзитних потоків. Транспортна інфраструктура держави: регіональний аспект / А. Хахлюк // Політика і час. – 2004. - №2. – С. 71-81.
6. Орловский П.Н. Системный анализ транспортных узлов / П.Н. Орловский, Г.П. Скворцов. – К.: Основа, 2007. – 596 с.
7. Аксенов И.Я. Единая транспортная система: [учеб.] / И.Я. Аксенов. – М.: Высшая школа, 1991. – 383 с.
8. Волкова В. Н. Теория систем: [учеб. пособ.] / В.Н. Волкова, А.А. Денисов. – М.: Высшая школа, 2006. – 511 с.

О. V. Zakharova

THE THEORETICAL APPROACHES TO DEFINITION OF THE WORLD TRANSPORT SYSTEM AND ITS PROPERTIES.

The article under way is devoted to theoretical analyze of the world transport system definition. The special attention is paid to the properties of the world transport system that determine the ways of its further research.

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.54(477)

Н. В. Балабанова

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ

У статті досліджено особливості формування економічної стратегії України під впливом зовнішніх факторів, розглянуто умови та фактори економічного зростання на окремих етапах розвитку країни.

Кожна країна має ідею перспективного розвитку національної економіки задля чого формує стратегію, тобто визначає цілі й ефективні методи її реалізації. В процесі формування та розробки стратегій розвитку враховуються всі фактори, які уможливають досягнення стратегічних цілей: природно-ресурсний потенціал країни, виробнича база, трудові ресурси, науково-технічний рівень, галузева структура. Однак економіка кожної країни розвивається не у замкненому просторі, та окрім факторів виробництва на вибір економічної моделі розвитку великий вплив справляє динаміка процесів у світовій економіці, серед яких найважливішими є еволюція цивілізаційних стадій економічного розвитку, ліберальний тип розвитку, науково-технічний прогрес, інтеграція та глобалізація економічного розвитку. В умовах підвищення відкритості та посилення взаємозалежності економік країн світу та залучення їх до глобальних політичних та економічних процесів країни змушені рухатися до формування відносно уніфікованого економічного середовища.

Питанням дослідження проблем стратегічного розвитку економіки України, особливостей формування стратегій розвитку в процесі ринкових трансформацій та чинників, що формують умови та параметри економічного зростання присвячено праці таких вітчизняних науковців як Я.А.Жаліло, Ю.Г.Козака, Ю.В.Макогона, В.Є.Воротіна, О.С.Поважного, З.С.Варналія. Проте в умовах інтенсифікації процесу включення України до світогосподарської системи та з урахуванням факторів формування тенденцій економічної динаміки особливої актуальності набуває дослідження впливу зовнішніх чинників на формування економічної стратегії.

Метою дослідження є аналіз тенденцій та особливостей формування економічної стратегії, а відтак економічного зростання, в умовах відкритості національної економіки.

На початковому етапі соціально-економічних перетворень в Україні основною методологічною базою реформаційної економічної політики держави виявилися стандартні рекомендації, сформовані в рамках так званого «Вашингтонського консенсусу» - стратегії, що була розроблена у 1989 р. Світовим Банком, МВФ та Федеральним Казначейством США для трансформаційних перетворень у Латинській Америці та базувалася на дерегуляції та лібералізації міжнародної торгівлі, приватизації та створенні сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій.

Як наслідок, одним з пріоритетних напрямків економічної стратегії розвитку України стала лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, що в свою чергу обумовило зростання залежності розвитку національної економіки від динаміки та тенденцій розвитку світової кон'юнктури. Підтвердженням цього стало значне випередження обсягів зовнішньої торгівлі України темпів зростання національної економіки.

Складові національної економіки України, як успадковані з часів загальносоюзного поділу праці, так і сформовані в трансформаційний період, обумовили її специфічну структуру, а отже специфічні конкурентні переваги в міжнародній торгівлі, які базувалися насамперед на цінових чинниках. Останнє обумовило переважання у структурі українського експорту сировинної, низько технологічної продукції з невисоким рівнем доданої вартості, конкурентоспроможність якої забезпечувалась використанням дешевих ресурсів [1].

Визначну роль економічного зростання України з 2000 р. становить насамперед вплив зовнішніх факторів. Сприятливі умови для цінової конкурентоспроможності національної продукції як внутрішньому, так і на зовнішньому ринках були забезпечені значною девальвацією гривні, яка за підрахунками склала у 1998-1999 рр. 93% [1].

У 2000 р. дія цих чинників в умовах поліпшення світової економічної кон'юнктури спричинила активне збільшення обсягів експорту, що став визначальним чинником економічного зростання. Темпи приросту експорту значною мірою перевищили зростання промислового виробництва та ВВП (рис.1).

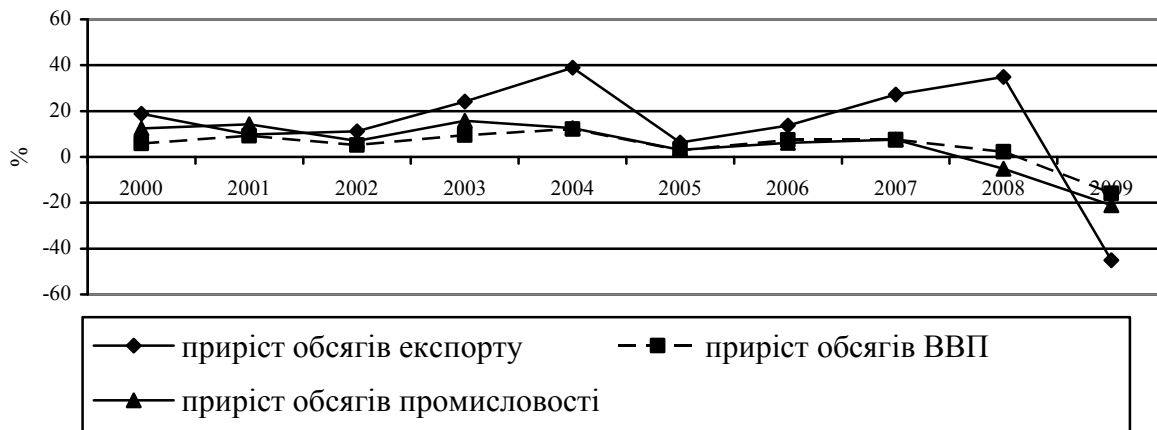

Рис. 1. Динаміка ВВП, промисловості та експорту України, 2000-2009 рр. [6]

Сприятлива кон'юнктура, що склалася на зовнішньому ринку на початку 2000-х рр. та як наслідок – збільшення експорту товарів та послуг, в деякій мірі, обумовило ще більше закріплення експортоорієнтованої моделі економічного зростання України в подальшому та відсутність значних системних економічних перетворень.

Протягом 2003-2004 рр. спостерігалися позитивні структурні зміни зовнішньої торгівлі України, зокрема поступово зростала частка продукції машинобудування в експорті.

Посилення у 2006-2007 рр. експортної складової економічного зростання загострило проблему значної залежності економічної динаміки від зовнішніх чинників. Значна частка металу та металопродукції в експорті обумовлює високий рівень залежності українських виробників від конкурентного становища на відповідних ринках. Зокрема, активізація діяльності підприємств країн Китаю та Індії, зниження рівня світових цін на металопродукцію в умовах світової фінансової кризи, підвищення витрат українських металовиробників через подорожчання енергоресурсів не дозволяють прогнозувати значного приросту надходжень від експорту цієї товарної групи.

Зростання вимог міжнародних стандартів та екологічної безпеки, підвищення критеріїв оцінки якості, технологічного рівня продукції, впровадження розвиненими країнами сучасних енерго- та ресурсощадних технологій призводять до втрати традиційних для українських підприємств ринків збуту продукції.

З огляду на експортну орієнтацію економіки значний вплив на динаміку економічного зростання мають тенденції та динаміка реалізації стратегічного курсу у зовнішній політиці.

Зміцнення торговельно-економічних відносин з країнами ЄС є одним з основних напрямів реалізації орієнтує європейської інтеграції, обраного Україною. Між тим стан та рівень взаємовідносин сьогодні не є задовільним. По-перше, у загальному товарообороті країн ЄС Україна займає незначну частку. По-друге, протягом 2002-2009 рр. спостерігається випереджальне зростання імпорту продукції над експортом. Так, за вказаний період обсяги експорту продукції до ЄС збільшилися у 2,8, тоді як імпорт – більш ніж у 5 разів (рис.2).

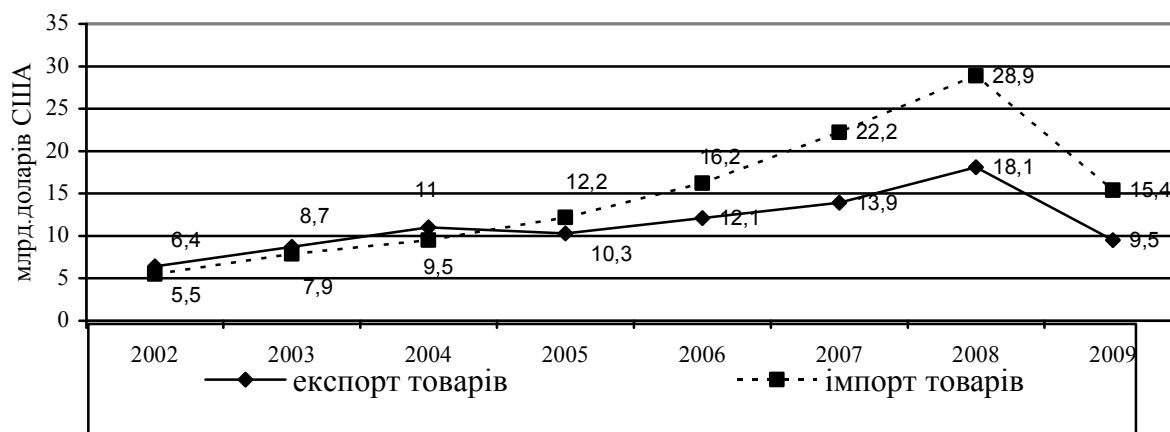

Рис. 2. Динаміка експорту-імпорту товарів України з країнами ЄС, 2000-2009 рр. [6]

До того ж, наявність обмежень для українських виробників з боку ЄС, несумісність митних процедур, антидемпінгові та спеціальні заходи, вимоги технічного, санітарного, ветеринарного контролю не дозволяють прогнозувати подальше збільшення експорту продукції до цих країн.

Значною проблемою є диспропорції у структурі експорту та імпорту продукції з рівнем доданої вартості, адже Україна є переважно експортером товарів нижчих ступенів обробки. Експорт низькотехнологічних галузей промисловості становить близько 35-39%, тоді як основну частку імпорту продукції з країн ЄС складають продукція машинобудування і хімічно промисловості [4].

Є підстави стверджувати про значну роль, що її відіграють експортні відносини з країнами СНД у підтримуванні темпів економічного зростання в Україні, зокрема через структуру експорту. Частка продукції машинобудування в цьому експорті останнім часом перевищує частку в загальному експорті.

Однак, враховуючи, що одним з суттєвих чинників збереження українськими виробниками ринку машинобудівної продукції країн СНД є традиційно невисокі вимоги до її технічного рівня, поступове посилення вимогливості споживачів обумовить зростання конкуренції українських підприємств на цьому ринку.

Наявні ускладнення при проведенні експортно-імпортних операцій та регуляторні обмеження з боку країн-членів СНД свідчать про важливість роботи з гармонізації режимів торгівлі, дії нормативно-правових інструментів регулювання зовнішньоторговельних відносин, створення рівноправних умов для товарообігу між країнами та сприятливого середовища для ефективного вирішення суперечок.

Експортоорієнтована модель економічного зростання з переважанням низькотехнологічного експорту виявилась вельми вразливою в умовах світової кризи і раптових змін кон'юнктури на світових ринках, викликаних сповільненням зростання економік країн-основних партнерів України. Ризики зменшення обсягів експорту

товарної продукції посилюються через прямі чи непрямі протекціоністські заходи країн-партнерів, які вживаються ними в рамках антикризової політики.

Скорочення вартісних обсягів експорту товарів почалося у серпні 2008 р., коли рівень експорту знизився до 87% від рівня липня, скорочення обсягів імпорту склало близько 9%. Найпомітніше скорочення обсягів експорту відбулося в листопаді – до 48% від рівня липня. Порівняно з листопадом 2007 року обсяги експорту впали на 16,4 %, імпорту – на 9,4 %, в цілому товарооборот знизився на 12,4 % – з 10,27 млрд. дол. до 8,99 млрд. дол.). В результаті падіння цін і зовнішнього попиту у 2008 року найбільше скорочення спостерігалось у металургійній промисловості, хімічній промисловості та машинобудуванні з посиленням цієї негативної тенденції у 2009 р. [4,6].

За розрахунками, спад промислового виробництва в Україні в період кризи майже на 80% пояснюється саме зниженням обсягів експортних поставок товарів [4].

Проте, незважаючи на зниження товарообігу країни в умовах кризових тенденцій розвитку, рівень залежності української промисловості від ситуації на зовнішніх ринках не знизився. Експортна орієнтація багатьох галузей промисловості посилюється за рахунок девальвації гривні щодо долара та звуження внутрішнього ринку.

Обумовлена експортною спеціалізацією диспропорційність українського промислового виробництва обумовила синхронні з економічним зростанням високі темпи приросту товарного імпорту. Зокрема останні протягом 2003-2008 рр. перевищують темпи приросту промислового виробництва та ВВП в цілому та експорту продукції (рис.3).

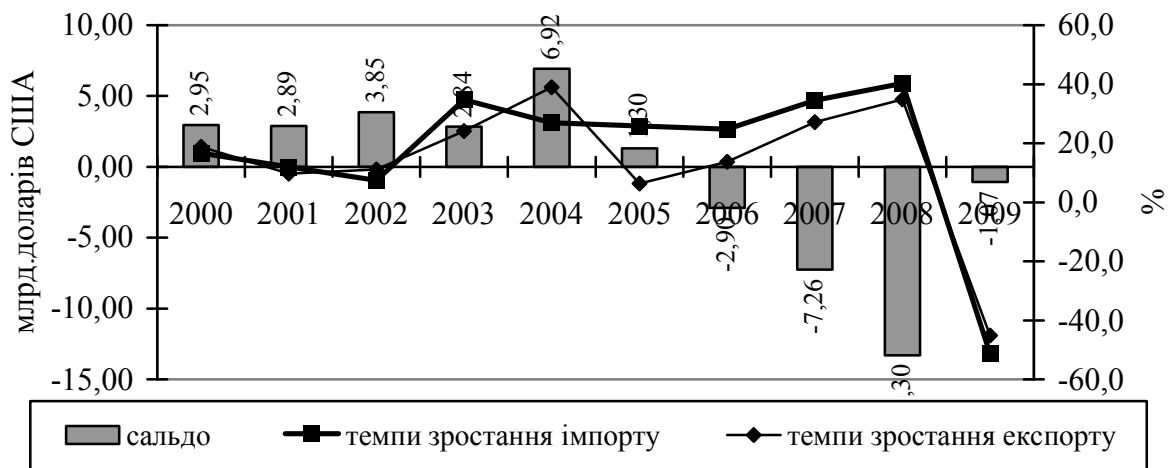

Рис. 3. Динаміка імпорту товарів та послуг України, 2000-2009 рр. [6]

Значний вплив на реалізацію економічної стратегії розвитку та застосування інструментів державного регулювання має уніфікація економічної політики України, що виявляється у пристосуванні законодавства до правил СОТ.

Принципи режиму найбільшого сприяння та національного режиму, на яких базується СОТ, вступають у суперечність із диференційованими правилами оподаткування, а курс на постійне зниження рівня ставок імпорного мита - з засобами тарифного захисту внутрішнього ринку. Відтак перелік інструментів промислової та структурної політики суттєво звужується [1].

Зокрема, в Україні в процесі пристосування податкового й митного законодавства до вимог СОТ відбулося радикальне скасування галузевих податкових пільг та субсидованого кредитування, запроваджено обмеження щодо державних закупівель, що мають здійснюватись на тендерній основі із забезпеченням рівноправної участі як національних, так і іноземних виробників. З одного боку зазначені дії та обмеження певною мірою засвідчують об'єктивний процес удосконалення інструментарію

економічної політики України з метою мінімізації його негативного впливу на розвиток ринкових відносин, з іншого - підвищений конкурентний тиск на українських виробників у процесі посилення відкритості національної економіки та в умовах майже відсутності дійових інструментів економічної політики спричиняє неможливість розвитку конкурентоспроможних виробництв та згорання тих, що не зможуть конкурувати з іноземними виробниками.

Таким чином, формування стратегії економічного розвитку України відбувається в умовах її пристосування до тенденцій економічної глобалізації та відкритості економіки. Однак включення національної економіки до світо господарської системи відбувається досить стихійно та у відриві від національних інтересів.

Збільшення від'ємного сальдо, домінування в експорті товарів продукції з низьким вмістом доданої вартості, зростання залежності динаміки економічного розвитку від різких змін кон'юнктури світового ринку та запровадження в Україні моделі розвитку, базованої на випереджальному зростанні традиційних експортоорієнтованих галузей є наслідком неефективної стратегії держави у зовнішньоекономічній сфері.

Список використаної літератури

1. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я.А. Жаліло. – К: НІСД, 2009. – 339 с.
2. Международные стратегии экономического развития: учеб. пособ. / Д.Т. Лукьяненко, Ю.В. Макогон, Ю.Н. Пахомов и др.; под общей редакцией Ю.В.Макогона. – Донецк: ДонНУ, 2006. – 337 с.
3. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посібн. / Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, І.В. Ліганенко та ін.. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.
4. www.niss.gov.ua
5. www.ntkstat.com.ua
6. www.ukrstat.gov.ua

N. V. Balabanova

THE INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE FORMATION OF ECONOMIC STRATEGY

In the article the peculiarities of the economic strategy of Ukraine under the influence of external factors, we consider the conditions and growth factors at different stages of development.

УДК 339.727.22:339.924(477)

О. І. Гапонюк

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ УКРАЇНИ У РУХУ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ: СУЧАСНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ РЕАЛІЇ

В роботі розглянуто сучасний стан іноземного інвестування в Україні, визначено структурні зрушення в обсяг залучених ПІІ, визначено пріоритетні напрями в інвестиційній співпраці України та країн Європейського Союзу.

Актуальність дослідження. Інвестиційний процес є необхідною умовою розвитку країни на макроекономічному рівні. Реальне інвестування стає основним складником інноваційного і стратегічного розвитку. Відомі американські дослідники з проблем інвестування у праці «Принципи інвестицій» зазначають, що здатність правильно прогнозувати макроекономічні процеси може відіграти дуже велику роль у

вдалому виборі об'єкта для інвестування. Але для отримання надприбутку правильно прогнозувати макроекономічні процеси недостатньо, необхідно це робити краще від конкурентів [2]. У зв'язку з цим інвестиційне рішення належить до найбільш важливих, результативних і відповідальних управлінських рішень.

Визначаючи особливості розвитку макроекономічних процесів в Україні, слід зупинитися на посиленні інноваційної спрямованості розвитку економіки, що передбачає активізацію інвестиційних процесів і відповідне фінансове середовище. У свою чергу, активізація інвестиційних процесів в Україні відбувається під впливом участі в міжнародних економічних зв'язках, міжнародної регіональної інтеграції.

Аналізуючи сучасний стан розвитку прямого іноземного інвестування в Україні, необхідно визначити особливості співпраці України з інтеграційними угрупованнями, які здійснюють особливий вплив на сучасну спрямованість національної економіки.

Проблемам активізації інвестиційних процесів в національній економіці присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, як то: В.Геця, Б.Губського, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, А. Пересади, чимало досліджень приділяється питанням щодо визначення інтеграційного вектору України, таких фахівців, як: Б.Беласи, В. Новицького, Є.Савельєва, Ю.Макогона, А.Філіпенка.

У той же час, питання щодо актуальності підвищення якості участі України у руху прямих іноземних інвестицій під впливом сучасних процесів регіоналізації залишається відкритим та потребує більш вибіркового підходу.

Основні результати дослідження. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в Україну, на 1 січня 2010 р. склав 40026,8 млн. дол., що на 12,0 % більше обсягів інвестицій на початок 2009 року (35616,4 млн. дол.). У розрахунку на одну особу обсяг прямих іноземних інвестицій становить 873 доларам та є найбільшим за роки спостереження річним показником, так у порівнянні з попереднім роком цей показник зріс на 13% (2009р. - 775,3 дол.). Зростання обсягу інвестицій по роках наведено на рис.1.

Використання прямих іноземних інвестицій повинне сприяти забезпеченню потреб української економіки у необхідній сировині та продукції, а головне – стимулювати розвиток економічно ефективних і конкурентноспроможних експортерів, що дало б змогу країні увійти в систему міжнародного поділу праці.

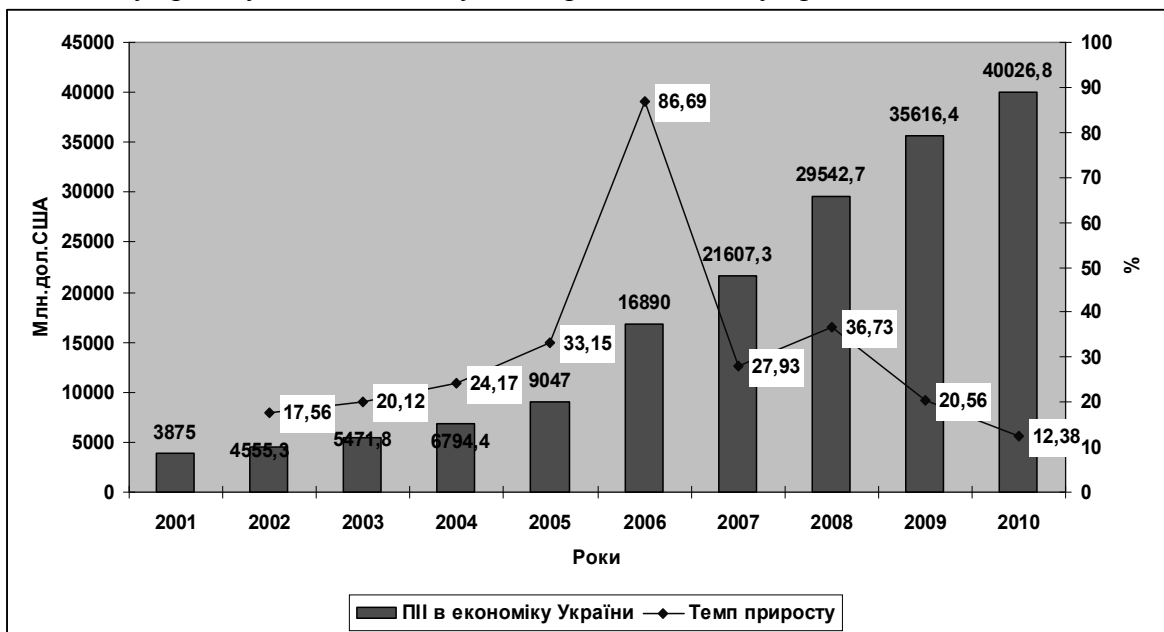

Рис. 1. Розподіл надходжень прямих іноземних інвестицій по рокам (початок року), млн. дол. США [7]

Як бачимо, сучасна динаміка іноземного інвестування в економіку України є досить високою, але економічне зростання є недостатнім.

У цілому, розвиток іноземного інвестування в Україні характеризується позитивною динамікою, але досить нестабільною, що обумовлено нерозвиненістю державної політики залучення іноземних інвестицій (див. табл. 1).

Чистий приріст ПІІ в Україні склав за 2009 рік 4410,4 млн. дол. США і збільшився порівняно з 2000 роком у 7,4 рази, але цей показник є найнижчим за останні п'ять років.

Таблиця 1

Чистий приріст ПІІ в Україні за 2000-2009 рр. (млн. дол. США)

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Чистий приріст ПІІ	593,2	680,3	916,6	1322,6	2252,6	7843,1	4717,3	7935,4	6073,7	4410,4
Темп зростання, %	-	114,7	134,7	144,3	170,3	348,2	60,1	168,2	76,5	72,6

Темп зростання інвестицій з 2000 року по 2009 рік є досить неоднозначним, має ризикі коливання, що відображається на темпах зростання, який значно знизився у порівнянні з 2005 роком. Зазначена тенденція ще раз підтверджує досить нестабільний інвестиційний клімат економіки України.

Кількість країн світу, які інвестують економіку України, на 1 січня 1996 року становила 94 країни, на початок 2010 року – 125. Найбільші обсяги прямих інвестицій надійшли від нерезидентів із 10 країн: Кіпру, Німеччини, Нідерландів, Російської Федерації, Австрії, Сполученого Королівства, Франції, США, Віргінських Островів, Британських та Швеції, яким належить понад 81% загального обсягу прямих інвестицій в економіці України. Порівняно з 1996 роком із десятки найбільших країн-інвесторів України вибули Швейцарія, Ірландія, Бельгія та Польща, поступившись Швеції, Віргінським Островам, Британським, Австрії та Франції.

Динаміка зростання надходження інвестицій в економіку України з основних країн – інвесторів наведено у таблиці 2.

Як бачимо з даних таблиці 2, основними інвесторами української економіки залишаються: США, Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Великобританія та Росія, так само спостерігається тенденція до зростання обсягів залучених ПІІ по усім країнам.

Але найбільшими інвесторами в економіку України залишаються країни Європейського союзу. Обсяг прямих інвестицій в економіку України з країн ЄС на 01.01.2010р. становив 31,3 млрд. дол. США, що складає 78,3% загального обсягу інвестицій в Україну (на 01.01.2009 – 28,1 млрд. дол. (79%), на 01.01.2008 – 22,9 млрд. дол. (77,6%)).

Головними країнами-інвесторами, на які припадає понад 78,3% загального обсягу інвестицій з ЄС є Кіпр - (27,4% загального обсягу інвестицій з країн ЄС), Німеччина – (21,1%), Нідерланди – (12,8%), Австрія – (8,3%), Сполучене Королівство – (7,6%).

Слід зазначити, що кожного року відбуваються зміни в обсягах залучених ПІІ від кожної країни-донора. Задля визначення наявності зазначеної тенденції за допомогою коефіцієнта Гатьєва було здійснено розрахунок інтенсивності структурних змін ПІІ за 2001-2009 роки. За результатами розрахунків, коефіцієнт Гатьєва склав 0,5230, таким чином спостерігаються значні структурні зміни в географічній структурі залучаємих ПІІ. Це обумовлено цільовою спрямованістю об'єктів інвестуємих коштів.

Таблиця 2

Розподіл надходжень прямих іноземних інвестицій в Україну по країнах
(на початок року) [7]

	Обсяг прямих інвестицій (млн. дол. США)								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Усього	4555,3	5339,0	6657,6	8353,9	16375,2	21186,0	29542,7	35616,4	40026,8
Кіпр	493,0	672,1	901,9	1101,4	1635,9	3187,5	5946,4	7646,2	8593,2
Німеччина	250,5	317,7	451,6	653,7	5503,7	5578,1	5918,3	6393,0	6613,0
Нідерланди	374,1	396,3	459,9	637,2	919,5	1533,8	2508,8	3197,4	4002,0
Австрія	144,4	214,3	252,4	361,1	1439,5	1633,8	2067,4	2443,8	2604,1
Сполучене Королівство	414,2	534,0	701,2	955,4	1174,8	1563,4	1975,5	2249,8	2375,9
Російська Федерація	315,5	323,2	388,6	720,8	835,8	1002,1	1462,4	1847,2	2674,6
США	777,5	890,6	1060,2	1190,6	1387,4	1396,8	1430,0	1464,6	1387,1
Франція	24,2	40,1	59,2	79,0	87,9	830,3	1044,8	1231,2	1640,1
Віргінські острови (Британські)	275,2	346,1	367,5	582,2	736,5	806,2	1066,7	1294,0	1371,0
Швеція	89,2	90,4	103,1	120,3	134,1	137,3	986,7	1262,8	1272,3
Польща	69,3	98,1	152,7	194,7	225,5	394,6	672,1	690,1	864,9
Швейцарія	224,0	272,2	321,6	442,3	456,4	566,5	648,0	718,0	805,5
Угорщина	58,3	79,8	128,7	177,3	191,0	370,9	411,2	595,4	675,1
Усього по країнам	3509,4	4274,9	5348,6	7216,0	14728,0	19001,3	26138,3	31033,5	34878,8
% від загального обсягу	77,0	80,1	80,3	86,4	89,9	89,7	88,5	87,1	87,1
Інші країни	1045,9	1064,1	1309,0	1137,9	1647,2	2184,7	3404,4	4582,9	5148,0
% від загального обсягу	23,0	19,9	19,7	13,6	10,1	10,3	11,5	12,9	12,9

Так, станом на 1 січні 2010 року, більшість їх зосереджена на підприємствах промисловості (23% загального обсягу прямих інвестицій в Україні), зокрема переробної (19%). Серед галузей переробної промисловості суттєві обсяги інвестицій внесено у виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, у металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, хімічну та нафтохімічну промисловість, а також машинобудування. Слід зазначити, що в структурі залучених ПІІ, відповідно до виду економічної діяльності, також за останні 8 років відбулися структурні зрушення.

Також, як і у випадку з географічною спрямованістю, розрахований коефіцієнт Гатьєва відображає значні структурні зрушення у потоках ПІІ за видами економічної діяльності, він складає – 0,56. Таким чином, збільшення припливу іноземного капіталу, суттєво змінило галузеву структуру інвестування за останні роки. Вона стала більш диверсифікована, ніж у минулі роки. На вісім видів економічної діяльності припадає майже половина всіх ПІІ. 2009 рік характеризується активізацією діяльності інвесторів в таких галузях, як будівництво (2212,9 млн. дол. США). Слід відзначити, що лідером за обсягом залучених ПІІ в економіку України у 2009 році стала переробна промисловість – 7740,8 млн. дол. США (19,3 %).

У 2009 році за даними підприємств, внесення значних інвестицій до підприємств металургії та оброблення металу, а також машинобудівельних підприємств, дозволило зосередити у зазначених галузях 2606,8 млн. дол. (1401,2 та 1205,6 – відповідно), значні обсяги інвестицій зосереджено на підприємствах оптової торгівлі та посередництва в торгівлі (3446,4 млн. дол.), що обумовлено відсутністю великих початкових внесків та дає швидку віддачу капіталу. Особливий інтерес спостерігається у інвесторів в рамках хімічної та нафтохімічної промисловості – 1205,6 млн. дол. США. Сталою є зацікавленість інвесторів до організацій, що здійснюють фінансову діяльність, до яких внесено нерезидентами 8968,4 млн. дол., операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам – 4065,0 млн. дол., харчової промисловості – 1837,2 млн. дол. США, підприємств транспорту і зв'язку – 1506,3 млн. дол.

Таким чином, галузева структура іноземних інвестицій формується переважно за рахунок фінансових послуг, харчової промисловості, торгівлі, надання різноманітних консультаційних послуг та послуг по операціям з нерухомим майном.

Аналізуючи сфери інтересів за найбільшими інвесторами, слід окреслити наступні особливості: так інвестори Кіпру найбільші обсяги фінансових ресурсів спрямовують у промисловість – 2086,1 млн. дол. США (24,3%), фінансову діяльність – 1823,3 млн. дол. США (21,2%), операції з нерухомим майном, оренду – 1648,7 млн. дол. США (19,2%); інвестори Німеччини: переробна промисловість – 1139,8 млн. дол. США (17,2%), фінансова діяльність – 279,9 (4,2%); інвестори Нідерландів: переробна промисловість – 1409,2 млн. дол. США (35,2%), будівництво – 940,1 (23,5%), фінансова діяльність – 567,1 млн. дол. США (14,2%); інвестори Російської Федерації: фінансова діяльність – 1433 млн. дол. США (53,6%), будівництво – 179,2 млн. дол. (6,7%); інвестори Австрії: фінансова діяльність – 1007, 1 млн. дол. США (38,7%), промисловість – 278,3 млн. дол. США (10,7%); інвестори Сполученого Королівства: промисловість – 643,7 млн. дол. США (27,1%), операції з нерухомим майном, оренда – 526,2 млн. дол. США (22,1%), торгівля – 408,9 млн. дол. США (17,2%), фінансова діяльність – 294,1 млн. дол. США (12,4%); інвестори Франції: фінансова діяльність – 1138,1 млн. дол. США (69,4%); інвестори США: промисловість – 537,5 млн. дол. США (38,6%), торгівля – 272,9 млн. дол. США (19,7%); інвестори Польщі: фінансова діяльність – 470,0 млн. дол. США (54,3%), промисловість – 470 млн. дол. США (25,9%).

Таким чином, найбільший обсяг залучених ПІІ спрямовано у фінансову діяльність, переробну промисловість та торгівельну діяльність, тобто про більш довгострокові інвестиційні проекти питання поки ще не ведеться.

Відповідно до проведеного дослідження, слід зазначити, що формування та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків з Європейським Союзом посідає значне місце у зовнішній стратегії України.

Насьогодні, ЄС є найбільшим іноземним інвестором в Україні, який інвестує більше, ніж США та Росія разом. На рисунку 2 наведено динаміка надходжень ПІІ в Україну з країн Європейського Союзу.

Як зазначено на рисунку 2, в останні роки спостерігається тенденція до зростання ПІІ саме із країн Європейського Союзу.

Так, за останні 9 років частка прямих іноземних інвестицій із країн ЄС зростає майже у 8 разів. Таким чином, відбувається посилення зв'язків між Україною та країнами Європейського Союзу [7].

Виходячи з вище наведених даних, можна зробити висновок, що Україна є доволі привабливою країною для ЄС в плані інвестування і як торгівельний партнер, але для подальшого розвитку взаємовідносин України та ЄС необхідне своєчасне вирішення питань стосовно перспективи приєднання України до європейських програм інтеграційного характеру.

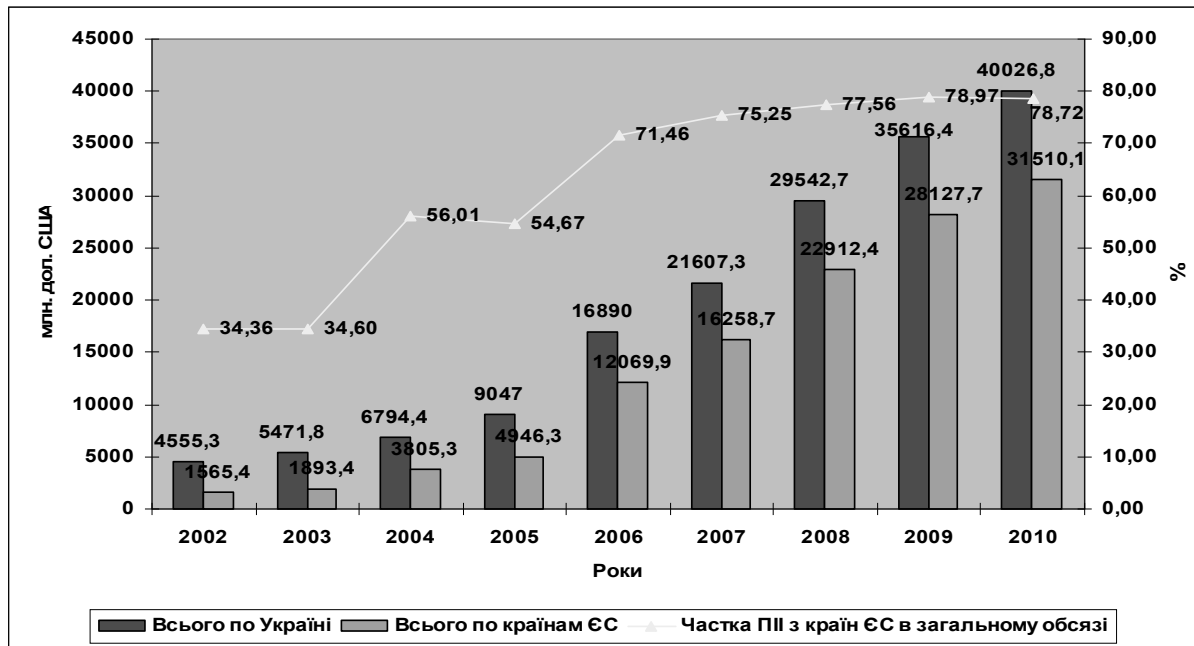

Рис. 2. Динаміка надходжень ПІІ в економіку України з країн Європейського Союзу, млн. дол. США, % (початок року)

Висновки. Історично склалося так, що Україна значною мірою орієнтована на співробітництво з європейськими країнами. Якщо з державами Західної Європи, що є членами ЄС, Україна розвивалася в різних економіко-правових напрямках, то з такими країнами, як Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина Україна традиційно має партнерські відносини, особливо в рамках прикордонного регіонального співробітництва.

Від подальшої інтеграції до системи світового господарського простору Україна отримає значну кількість позитивних наслідків: великий ринок збуту продукції, оновлення технологічного потенціалу, досвід і набуття практичних умінь конкурувати з виробниками інших країн, розвиток потенціалу України як транзитної держави, відповідні правила і стандарти вироблення і реалізації економічної політики, поведінки первинних економічних агентів, доступ до фінансового ринку, на якому можливо мобілізувати кошти, необхідні для здійснення макроекономічної політики.

Список використаної літератури

7. Баласса Б. Экономическая интеграция: пер. с англ. / Б. Баласса // Экономическая теория / под ред. Дж. Итуэлла [и др.]. – М.: ИНФРА – М, 2004. – С. 220-232.
8. Боди Зви. Принципы инвестиций: пер. с англ / Зви Боди, Алекс Кейн, Алан Маркус. – 4-е издание. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 984 с.
9. Губський Б.В. Міжнародна інвестиційна діяльність: [навч. посіб.] / Б.В. Губський, Д.Г. Лук'яненко, О.М. Мозковий. – К.: КНЕУ, 2003. – 388 с.
10. Крупка І.М. Фінансовий ринок України та міжнародні фінансові потоки / І.М. Крупка // Фінанси України. – 2009. – №12. – С. 104-116.
11. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності / Д.Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 204 с.
12. Макогон Ю.В. Устойчивое развитие экономики Украины в аспекте сотрудничества с ВТО и ЕС / Ю.В. Макогон // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сборник научных трудов. – Донецк: ДонНУ, 2008. – С. 4-15.
13. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

14. Пересада А.Л. Фінансові інвестиції: підруч. / А.А. Пересада, Ю.М. Коваленко. – К. : КНЕУ, 2006. – 728 с.
15. Стрежнева М. Условия партнёрства с Европейским Союзом / М. Стрежнева // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. - №6. – С. 17-28.

О. І. Гапонук

PECULIARITIES OF THE UKRAINIAN PARTICIPATION IN FOREIGN DIRECT INVESTMENT PROCESS: CURRENT INTEGRATION REALITIES

The present article considers the current state of foreign investments in Ukraine, points out structural changes in the amount of foreign investments and sets the priorities in the cooperation in this field between Ukraine and countries of the European Union.

УДК 339.5.053(477)

Ю. В. Макогон

ТОРГОВЫЙ БАЛАНС УКРАИНЫ: ВЫХОД ИЗ КРИЗИСА

В статті досліджено шляхи виходу із кризи на основі аналізу торговельного балансу України.

В августе 2010 г. отрицательное сальдо внешней торговли Украины впервые с 2008 года превысило \$1 млрд. А по итогам июля-августа «внешнеторговый минус» достиг внушительных размеров \$1,95 млрд. Для сравнения - за все первое полугодие 2010 года суммарное превышение импорта над экспортом составило лишь \$2,1 млрд. То есть за два последних летних месяца импорт превысил экспорт почти на столько же, на сколько за первые полгода [8].

Оживление мирового спроса на металл и химию дало шанс отечественным экспортерам выровнять внешнеторговый баланс страны. В мае 2010 года был наименьший разрыв между экспортом и импортом - 244 миллиона долларов, который вдвое меньше, чем в апреле. Способствовали этому несколько факторов.

- Во-первых, в мире увеличивались инвестиции в строительство, как следствие, возрастал спрос на металл.

- Во-вторых, в этот период химические предприятия стали продавать азотные удобрения, которые пока более дешевле, чем европейские и американские аналоги.

- В-третьих, экспорту способствовала девальвация гривны, которая во время кризиса подешевела относительно доллара на 52,5%.

В страны СНГ, в основном за счет России, экспорт в первом полугодии возрос в 1,4 раза, а в ЕС - на 42%. Стремительно закрепляется Украина на американских рынках - экспорт увеличился в 1,3 раза.

Завоевать же азиатские рынки не удалось: экспорт повысился лишь на 14%. Однако на этих территориях Украина имеет несколько локальных побед, преимущественно в странах Ближнего востока и Юго-восточной Азии. Так, в Бахрейн экспорт вырос в 24 раза, Индонезию - в 2,4 раза, Камбоджу - в 25,5 раза, Малайзию - в 4,8 раза, Кувейт - 2 раза, Оман - 2 раза, Палестину - в 3,6 раза, Сингапур - в 2,3 раза, Тайвань - в 10 раз. Следует прибавить, что с Азией Украина пока имеет положительный баланс, хотя разница между экспортом и импортом стремительно сокращается.

Экспорт возрастал преимущественно за счет сырьевых и полусырьевых товаров. Например, доля в экспорте черных металлов выросла с 26,6% до 30,7%, руд - с 3,1% до 4,8%. Из товаров с высокой добавленной стоимостью вырос экспорт локомотивов и

другого железнодорожного оборудования - с 1,9% до 4,4%, большей частью - благодаря росту спроса в России. Существенно повысилась частица в экспорте нефти и продуктов ее переработки - с 4,2% до 7,2%. Вместе с тем, уменьшилась доля зерна - с 9,2% до 4,5%, изделий из черных металлов - с 5,5% до 3,6%. Тем не менее уже в июле 2010 разница между экспортом и импортом стала увеличиваться. Сезонный спрос на минудобрения упал. Сложная экономическая ситуация в Греции и других слабых странах ЕС привела к уменьшению инвестиций в строительство, вследствие чего снизился спрос на украинский металл. Мировые цены за июль-август уменьшились на 30%, что привело к падению экспорта черных металлов на 20%.

Импорт в 2010 году возрастал не так быстро, как экспорт, но увеличивался не в стоимости, как отечественный экспорт, а в физических объемах. Доля импорта из стран СНГ достигает 43,4%, с ЕС - 40%, из Азии - 14%. Значительно увеличилась доля в импорте электромашин - с 4,3% до 5,5%, наземных транспортных средств - с 4,6% до 5,2%, руд - с 1,6% до 2,5%. Уменьшилась доля в импорте механических машин - с 8,8% до 7,5%, фармацевтической продукции - с 4,4% до 3,9%.

Таблица 1

Структура импорта-экспорта Украины в августе

Экспорт товаров	% от общего экспорта	%- от всего импорта
Металлургическая продукция	30,1	7,4
Продукция агропромышленного комплекса	18,8	7,9
Продукция машиностроения	16,6	22,1
Минеральные продукты (газ, нефть)	14,4	34
Продукция химпрома	10,6	16,9
Другое	9,5	11,7
Общая сумма	\$4,32 млрд.	\$ 5,41 млрд.

Интересно, что более всего росли поставки из стран, богатых на нефть и газ. Так, импорт из России вырос вдвое, из Ирака - в 5,6 раза, Кувейту - в 10 раз, Саудовской Аравии - в 2,7 раза, Нигерии - в 13 раз. В самом деле, поставки нефти и газа в Украину стремительно росли: за семь месяцев импорт нефти увеличился на 80%.

Рис. 1. Структура импорта-экспорта Украины в августе, %

Для 2010 года характерный значительный импорт полезных ископаемых, который был вызван ростом экономики. Например, в двукратном размере вырос импорт угля и кокса, марганцевых и кремниевых сплавов. Импорт минеральных удобрений подскочил в 2,4 раза. Вдвое вырос импорт металлопроката, который вызван оживлением на рынке строительства. В третьем квартале подорожал импортный газ на 5% до 248 долларов за тысячу кубов, хотя физические объемы поставки сократились. Как отмечают

таможенники, рост импорта в денежном эквиваленте вызван также и увеличением таможенной стоимости товаров, которые проходят через границу. Например, доля импорта обуви повысилась на 30%.

Динамика импорта в июле-августе свидетельствует, что 2010 год Украина закончит с существенным отрицательным сальдо во внешней торговле.

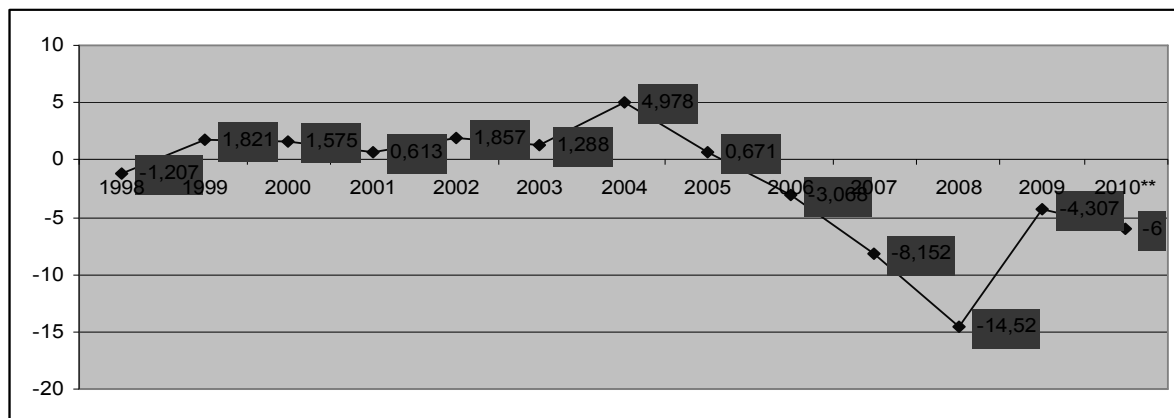

Рис. 2. Динамика баланс торговли товарами в Украине, \$ млрд.*

* разница между экспортом и импортом товаров

** прогнозное значение "Ренессанс Капитал" Данные Национального банка

Прогноз Минэкономики - минус 300 миллионов долларов, оценка экспертов - 1-6 миллиардов.

Таблица 2

Динамика баланса торговли товарами в Украине, \$ млрд.*

Год	Сальдо
1998	-1,207
1999	1,821
2000	1,575
2001	0,613
2002	1,857
2003	1,288
2004	4,978
2005	0,671
2006	-3,068
2007	-8,152
2008	-14,52
2009	-4,307
2010**	-6

* разница между экспортом и импортом товаров

** прогнозное значение "Ренессанс Капитал" Данные Национального банка

Причин для этого несколько.

- во-первых, предприятия ГМК и химические заводы не смогут увеличить экспорт, так как мировой спрос не оживляется.

- во-вторых, импорт товаров в Украину будет расти, поскольку экономика постепенно восстанавливается и нуждается в энергоносителях и новом оборудовании.

- в-третьих, через системное недофинансирование АПК со стороны государства и сложные погодные условия урожай зерна оказался меньше, чем прогнозы на 5 миллионов тонн.

Так, за восемь месяцев увеличился ввоз семени масляных культур - на 46%, других продуктов растениеводства - в 2,2 раза, сахара - в 5,5 раза, каменного угля - в

2,5 раза, задабривал - в 2,4 раза, электромашин - на 65%, наземных транспортных средств - на 46%, обувь - на 50%.

Основной причиной такого кардинального изменения ситуации во внешней торговле стало ухудшение конъюнктуры на мировых рынках на фоне резкого роста объемов импорта. В мае-июле «греческий» кризис привел к существенному снижению спроса на основные виды продукции украинского экспорта. Это в свою очередь отобразилось на ценах. Например, цена на металл на мировых рынках упала на 27%. С временным лагом в месяц-полтора эта ситуация нашла свое отображение в сокращении украинского экспорта. В то же время оживление отечественной экономики способствует увеличению инвестиционного и потребительского спроса, что приводит к стабильному увеличению объемов импорта продукции в Украину.

Самым важным и болезненным для страны оказалось изменение стоимости металла, так как на него приходится около трети всего экспорта. Цена металла на мировых рынках за май-июнь в среднем снизилась на 27%, это привело к тому, что за июль-август экспорт металлопродукции сократился на 20,3% (с \$1,63 млрд. в июне до \$1,3 млрд. в августе). Не намного легче было и отечественным машиностроителям — объем продаж их продукции за рубеж сократился за два месяца на 19,3%. Хотя в целом украинский экспорт уменьшился всего на \$75 млн., или 1,7%, с \$4,39 млрд. в июне до 4,32 млрд. в августе.

За этот же период импорт товаров, поступающих в Украину, вырос на 15,1 %, или \$731 млн. (с 4,7 млрд. в июне до \$5,4 млрд. в августе). Так, если в июле наиболее динамично рос импорт продукции машиностроительного сектора (+17,8%), то в августе существенный рост импорта (+15%) был отмечено статье «минеральные продукты» (в основном это газ, нефть и нефтепродукты). Частично это объясняется тем, что, начиная с III квартала 2010 г., Украина стала платить более высокую цену за российский газ. Если во II квартале цена тысячи кубометров составляла \$236, то в III Украина платит России около \$248 (рост на 5%), объемы закупаемого у России газа существенно не изменились. В мае и июне закупили 3 и 3,1 млрд. куб. м соответственно, в то время как в июле и августе — 3,1 и 2,9 млрд. куб. м.

Поэтому основной вклад в рост «энергетического» импорта сделали нефть и нефтепродукты. Последние два года в августе-сентябре наблюдается какой-то малообъяснимый ажиотажный спрос на нефтепродукты. Скорее всего, участники рынка покупают продукцию про запас, боясь осложнений с поставками в будущем. Так, объем перекачки нефти в Украину в августе вырос на 43% — до 1 млн. тонн. Значительная часть черного золота осела в нефтехранилищах, так как за прошлый месяц было переработано не более 650 тыс. тонн нефти. И при этом, несмотря на постоянные заявления представителей правительства о необходимости резкого увеличения добычи нефти и газа в Украине, она продолжает сокращаться. В августе 2010 г. добыча нефти с газовым конденсатом сократилась по сравнению с августом 2009 г. на 11,8% - до 302,8 тыс. тонн.

Добыча газа снизилась в августе на 4,8% - до 1 млрд. 644,3 млрд. куб. м, в том числе природного - на 3,6% - до 1,587 млрд. куб.м. Всего за январь – август 2010 г. Украина сократила объемы добычи нефти с газовым конденсатом по сравнению с соответствующим периодом 2009 г. на 11,3% - до 2,379 млн. тонн, добыча газа сократилась на 6,1% - до 13,333 млрд. куб.м. Падение добычи было зафиксировано и в июле в сравнении с июлем прошлого года – соответственно, на 13,5% и на 4%. Таким образом, под шум разговоров о необходимости наращивать отечественную добычу углеводородов и постепенно избавляться от импортной зависимости, ситуация продолжает быстро ухудшаться [3].

Участники рынка полагают, что уже в сентябре сальдо торговли товарами незначительно сократится. И произойдет это благодаря улучшению конъюнктуры на

внешних рынках. Мировые цены на металл стабильны в течение последних полутора месяцев. Они приблизительно на 20% выше, чем минимум, достигнутый в конце июня. Ожидается, что уже в сентябре это позитивно отразится на объемах экспорта в денежном выражении. Правда, кардинального изменений ситуации аналитики не ожидают. Темпы роста импорта по-прежнему будут опережать темпы увеличения экспорта. По прогнозам аналитиков, до конца года отрицательное сальдо внешней торговли превысит \$6 млрд. (за первые восемь месяцев - почти \$3,9 млрд.).

Частично эта разница будет покрываться за счет положительного сальдо услуг, а также поточных трансфертов. Экспорт услуг в Украине традиционно превышает импорт на \$450-500 млн. Тем не менее сальдо текущего счета по итогам 2010 года будет отрицательным, в районе \$1,5-2 млрд. Впрочем, в 2010 году нехватка валюты Украине не грозит, так как возможный дефицит по текущему счету будет с лихвой перекрыт поступлениями по финансовому счету. На начало сентября чистый приток по финансовому счету составил \$5,6 млрд., к концу года, как ожидается, он увеличится до \$8-10 млрд. Надо иметь в виду, что объем реализованной промышленной продукции в Украине в январе-августе 2010 года вырос на 35,3% по сравнению с январем-августом 2009г, составил 549,2 млрд грн, сообщил Государственный комитет статистики (табл.2) [8].

Таблица 3

**Объем реализованной промышленной продукции
 в январе-августе 2010 г.**

	млн грн. (без НДС и акциза)	в % ко всей реализ. продукции	Структура реализованной пром.продукции, без учета стоимости электроэнергии, газа и воды, приобретенных для перепродажи, %
Промышленность Украины	549249,4	100	100
Добывающая и перерабатывающая промышленность	453002,1	82,5	88,3
Добывающая промышленность	63561,6	11,6	12,4
Перерабатывающая промышленность	389440,5	70,9	75,9
Производство кокса и продуктов нефтепереработки	45999,7	8,4	9,0
Химическая и нефтехимическая промышленность	34330,9	6,3	6,7
Производство другой неметаллической минеральной продукции	15479,5	2,8	3,0
Металлургическое производство и производство готовых металлических изделий	118807,7	21,6	23,2
Машиностроение	58927,1	10,7	11,5
Производство и распределение электроэнергии, газа и воды	96247,3	17,5	11,7

Однако, недостаточный уровень экспорта наряду с увеличением объемов импорта сыграли в жестком тандеме против профицита сводного платежного баланса, который составил всего \$30 млн., что в 24,8 раза меньше, чем в июле. Рост дефицита текущих

операций в августе достиг максимального значения за период январь-август 2010 г. и составил \$563 млн.

Для сравнения, в июле он достиг отметки \$223 млн. Дефицит текущего счета был компенсирован положительным результатом операций за капитальным и финансовым счетом (\$593 млн.), который наблюдался пять месяцев подряд. Профицит платежного баланса в июле 2010 г. составил \$743 млн., что в 3,8 раза меньше, чем в июне.

Ухудшение баланса было вызвано влиянием временных факторов. Высокие объемы импорта энергоносителей и снижение экспорта черных металлов, рост объемов прироста наличной валюты вне банковского сектора и эффекты усиления реального эффективного обменного курса гривни в предыдущие месяцы, а также чистое погашение частным сектором своих внешних обязательств — вот факторы, которые в итоге произвели перелом тенденции улучшения состояния текущего счета. Профицит сводного платежного баланса в августе в основном был обеспечен увеличением притока прямых иностранных инвестиций до \$654 млн., с \$283 млн. в июле.

При этом основной приток инвестиций пришелся на реальный сектор. Впрочем, рост наличных средств в инвалюте за пределами банковской системы на \$500 млн. практически нивелировал положительную динамику ПИИ. В целом же чистый приток ПИИ в страну за восемь месяцев текущего года составил \$3,1 млрд., 24% из которых поступили в банковский сектор.

В банковской системе продолжалась тенденция к сокращению накопленной задолженности при достаточно низком уровне новых привлечений капитала. Банки выплатили \$252 млн. в счет погашения своих обязательств (при уровне рефинансирования 82%). Чистые выплаты корпоративного сектора по кредитам и облигациям составили \$117 млн. (при уровне рефинансирования 91% против 161% в июле). Причиной таких изменений стало возрастание объемов погашения долгосрочных кредитов и облигаций.

Эксперты связывают произошедшее понижение стоимостных объемов украинского экспорта металлургической продукции с ухудшением ситуации на внешних рынках черных металлов. Падение экспорта машиностроительной продукции объясняется большими объемами поставок в предыдущие два месяца, но уже в конце августа экспорт машин вернулся на средний за 2010 г. уровень.

Ожидается, что во втором полугодии цены на металлы начнут восходящую тенденцию, что положительно скажется на экспорте и сокращении дефицита текущего счета. Кроме того, возобновление роста машиностроительной отрасли внесет значительный вклад в рост экспорта.

Сохранению общего экспорта товаров на уровне июля текущего года способствовали сезонный рост поставок товаров химической промышленности и увеличение экспортных поставок АПК (на 34,1% и 22,8% соответственно). Частично покрыть расширение дефицита торговли товарами также помогли высокие объемы поступлений за транзит природного газа и сезонное улучшение баланса торговли услугами, которое было связано с притоком туристов в летний сезон.

Что же касается импорта, то наибольшие темпы роста показала группа минеральных продуктов, что связано с ростом физических объемов поставок нефти в 1,5 раза (34% от общего импорта). Рост неэнергетического импорта в прошлом месяце достиг максимального значения в этом году, поднявшись на 6,9%, что связано с кое-каким оживлением кредитования и усилением реального обменного курса гривни.

Устойчивое повышение объемов импортируемых товаров в августе говорит об увеличении внутреннего потребления и оживлении экономики. Рост внутреннего производства в августе — первой половине сентября позволяет рассчитывать на увеличение экспорта в ближайшие месяцы, что позволит снизить торговый дефицит.

Украина сохраняет недавно обновленные оценки дефицита текущего счета на этот год на уровне \$0,5 млрд. (0,4% ВВП) и ожидаем его расширения до \$1,5 млрд. (0,9% ВВП) в 2011 г.

А вот положительное сальдо финансового счета, по мнению экспертов, можно ожидать только при условии, что в будущем Украина будет благополучно вести сотрудничество с МВФ в рамках кредитной программы stand-by, которая открывает возможности для привлечения новых заимствований в государственный и частный сектор. Положительное сальдо финансового счета в 2010 г. составит \$6,5 млрд. (4,6% ВВП) и \$6,0 млрд. — в 2011 г. (3,4% ВВП).

Придерживается общего мнения и другие эксперты, которые прогнозируют профицит финансового счета на уровне 47,4 млрд. грн. В целом же мы ожидается в 2010 г. и небольшой профицит текущего счета на уровне 5,5 млрд. грн., который будет обеспечен положительным сальдо торговли услугами.

Таким образом, рост экономики во II квартале 2010 г. связан с увеличением внутреннего спроса, а также улучшением ситуации в строительстве и промышленности. И хотя показатели III и IV кварталов будут хуже, чем в I полугодии, ВВП страны составит порядка 4,5%, считают эксперты. Госкомстат обнародовал детальные данные о динамике валового внутреннего продукта (ВВП) во II квартале. После уточнений статистическое ведомство незначительно снизило оценку реального роста ВВП – с 6% до 5,9%. Номинальный ВВП во II квартале составил 263,36 млрд. грн. Напомним, в I квартале реальный ВВП вырос лишь на 4,9%, а номинальный ВВП составил 218,12 млрд грн.

Основным источником ускорения экономического роста во II квартале стала добывающая промышленность, темпы роста которой увеличились с 2,6% до 8,9%.

Ускорились темпы роста и в обрабатывающей промышленности (с 12,4% до 14,7%), секторах торговли (с 2,2% до 4,2%), транспорта и связи (с 3,6% до 5%), при операциях с недвижимостью (с 0,9% до 1,4%). Замедление темпов зафиксировано в сельском хозяйстве (с 6,1% до 3,4%), производстве и распределении электроэнергии, газа и воды (с 12,6% до 10,3%).

Негативная динамика по-прежнему наблюдается в строительстве – -15,5% против -19,2% в I квартале – и в финансовой сфере, где падение ускорилось с -1,3% до -3,5%. Позитивным фактором II квартала стало также увеличение поступлений от налогов с продукции – с 7,3% до 7,8%.

В целом такие показатели были ожидаемы, признают эксперты. Ускорение во II квартале обеспечило как улучшение работы промышленности, особенно добывающей, так и постепенное снижение спада в строительстве. Отличием II квартала стало повышение внутреннего спроса – по категории конечного потребления рост спроса со стороны домохозяйств увеличился на 5,1%. Этот фактор и обеспечил общее ускорение экономики. По итогам I квартала рост спроса со стороны домохозяйств составлял всего 0,5%.

Что касается углубления спада в финансовом секторе, то оно объясняется отсутствием кредитования со сторон банков. В ситуации, когда массовое кредитование не началось, банкам остается лишь списывать убытки. Однако начавшаяся в августе активизация работы банков позволяет ожидать, что снижение спада в финансовом секторе будет зафиксировано уже в IV квартале. Во II полугодии украинскую экономику ожидает торможение темпов роста.

Это вызвано как прошлогодней базой сравнения, так и объективными факторами ухудшения мировой конъюнктуры, что не может не отразиться на украинской экономике. В III квартале на темпы роста экономики будут влиять как постепенное торможение роста промышленности, так и негативные показатели сельского хозяйства. Поэтому рост ВВП в III квартале будет самым низким в этом году – менее 4%. Однако

в IV кварталі негативне вплив ситуації в сільському господарстві вже не буде таким сильним і темпи росту ВВП вийдуть на рівень I квартала. Врештеш, по итогам года ВВП буде на рівні 4,5%.

Список использованной литературы

1. Makogon Y. The investment attractiveness increasing of Black Sea post socialist countries: synergetic approach / [Y. Makogon, T. Orekhova, O. Ryabchyn] // 2 International Conference 'The Economies of Balkan and Eastern Europe Countries in the Changed world' Department of Accountancy, Kavala Institute of Technology, May 7-9, 2010. - Kavala, Greece, 2010. – P. 61-62.
2. Yuriy Makogon, Ilya Khadzhynov RESEARCH OF CREATIVE ROLE OF CITY IN ATTRACTION OF GLOBALIZING INVESTMENT FLOWS Economics & management // Information about 'Economics & management-2010' (ICEM-2010) papers prepared according to the ISI Proceeding format. 2010, № 15. – P. 145-149.
3. Внешнеторговый баланс Украины резко ухудшился [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.fundmarket.ua/news/4ca06a57ebccd/>
4. Макогон Ю.В. Активна частина кризи пройдена, що далі? / Ю.В. Макогон // Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. – 2010. – С. 10-15.
5. Макогон Ю.В. Трансформація фінансових стратегій ТНК в умовах глобальної фінансової кризи: національний вимір / Ю.В. Макогон, Є.О. Медведкіна // Наукові записки Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ: зб. наук. праць. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – [Випуск 1]. – С. 36-43.
6. Макогон Ю.В. Послекризисная ситуация в мировой экономике и Украине / Ю.В. Макогон // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2010. - № 7. – С. 67-74.
7. Украина. Отрицательное сальдо внешней торговли превысило \$1 млрд. в 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://iee.org.ua/ru/detailed/prog_info/13669

I. V. Makogon

TRADE BALANCE OF UKRAINE: OUT OF THE CRISIS.

This article contains ways to resolve the crisis based on an analysis of the trade balance of Ukraine

УДК 338.48 (477)

В. М. Мацука

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Проналізовано сучасний стан туристичного ринку України, розглянуто проблеми його функціонування, визначено напрями розвитку туристичної індустрії та заходи щодо удосконалення механізму державного регулювання туризму в Україні.

Постановка проблеми. Туризм є розвинутою та однією з найдинамічніших галузей світової економіки. Більшої уваги для розвитку туризм заслуговує і в Україні, оскільки ця галузь може забезпечити значний внесок в економіку держави у вигляді нових робочих місць, збільшення надходжень від зовнішньоекономічної діяльності та поповнення державного бюджету через сплату податків. Особливості розвитку туристичної індустрії досліджено в працях А.М. Близнюка, Л.Г. Богуша, Л.І. Давиденко, В.Ф. Данильчука, В.Ф. Кифяка, Н.Й. Коніщевої, М.П. Мальської,

Т.М. Ореховської, Ф.Е. Поклонського, І.В. Смаля, Т.І. Ткаченко, В.І. Цибуха, І.М. Школи [1–10].

Водночас недостатньо уваги приділено проблемам функціонування туристичного ринку, недосконалим залишається механізм регулювання туризму в Україні.

Метою даного дослідження є аналіз сучасних тенденцій та перспектив розвитку туризму в Україні, що передбачає такі наукові завдання: уточнити сутність понять «туризм» та «туристична політика», проаналізувати сучасні тенденції та перспективи розвитку туристичної індустрії, визначити заходи щодо удосконалення механізму регулювання туризму в Україні. Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять методи загальнонаукового пізнання, статистичного та математичного аналізу.

Результати наукового дослідження. Існує декілька підходів до розуміння категорії «туризм». З економічного погляду туризм – це особливий вид споживання матеріальних та духовних благ, послуг і товарів, що виокремлюється в самостійну галузь господарства [1, с. 21].

У статистиці під туризмом розуміють одну з форм міграції населення, не пов'язану зі зміною місця проживання чи роботи [2, с. 6]. Закон України «Про внесення змін «Про туризм» зазначає, що туризм – це тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю [3, ст. 1].

Таблиця 1

Туристичні потоки України у 2000-2009 рр.*

Роки	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон		Кількість іноземних громадян, які відвідували Україну		Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України	
	усього, чол.	темп зростання, %	усього, чол.	темп зростання, %	усього, чол.	темп зростання, %
2000	13422320	-	6430940	-	2013998	-
2001	14849033	110,6	9174166	142,7	2175090	108,0
2002	14729444	99,2	10516665	114,6	2265317	104,1
2003	14794932	100,4	12513883	119,0	2856983	126,1
2004	15487571	104,7	15629213	124,9	1890370	66,2
2005	16453704	106,2	17630760	112,8	1825649	96,6
2006	16875256	102,6	18935775	107,4	2206498	120,9
2007	17334653	102,7	23122157	122,1	2863820	129,8
2008	15498567	89,4	25449078	110,1	3041655	132,8
2009	15333949	98,9	20798342	81,7	2290097	75,3

* Розраховано автором за даними Держприкордонслужби України

Узагальнюючи ці погляди, можна визначити, що туризм – загальне поняття для всіх форм тимчасового виїзду людей з місця постійного проживання в оздоровчих цілях, для задоволення пізнавальних інтересів у вільний час.

Туризм є одним з пріоритетних напрямів розвитку країни. Це визначає державну увагу і проведення стимулюючої державної політики. Туристична політика держави – це сукупність форм, методів та напрямів впливу держави на функціонування

туристичної індустрії для досягнення конкретних цілей збереження та розвитку соціально-економічного комплексу [4, с. 67].

Пріоритетними видами туристичної діяльності у 2009 році, як і у 2008 році, залишаються внутрішній та виїзний туризм. В цілому по Україні на внутрішній туризм припадає 48 % туристів, обслугованих ліцензіатами, 40 % - на виїзний туризм та 12 % на в'їзний (таблиця 2).

Всього протягом 2009 року туристичними підприємствами обслуговано 2,3 млн. туристів (на 25 % менше, ніж у 2008 році) та 1,9 млн. екскурсантів (на 21 % менше) в т. ч. за видами туризму:

- в'їзний – 282,3 тис. осіб (на 24 % менше, ніж у 2008 році);
- виїзний – 913,6 тис. осіб (на 29 % менше, ніж у 2008 році);
- внутрішній – 1,1 млн. осіб (на 21 % менше, ніж у 2008 році).

Таблиця 2

**Структура туристичних потоків (в'їзні, виїзні, внутрішні)
України у 2000-2009 рр.***

Роки	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України		Із загальної кількості туристів:					
			іноземні туристи		туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон		внутрішні туристи	
	чол.	%	чол.	%	чол.	%	чол.	%
2000	2013998	100,0	377871	18,8	285353	14,2	1350774	67,0
2001	2175090	100,0	416186	19,1	271281	12,5	1487623	68,4
2002	2265317	100,0	417729	18,4	302632	13,4	1544956	68,2
2003	2856983	100,0	590641	20,7	344 332	12,0	1922010	67,3
2004	1890370	100,0	436311	23,1	441798	23,4	1012261	53,5
2005	1825649	100,0	326389	17,9	566942	31,0	932318	51,1
2006	2206498	100,0	299125	13,6	868228	39,3	1039145	47,1
2007	2863820	100,0	372455	13,0	336049	11,7	2155316	75,3
2008	3041655	100,0	372752	12,3	1282023	42,1	1386880	45,6
2009	2290097	100,0	282287	12,3	913640	39,9	1094170	47,8

* Розраховано автором за даними Державної служби туризму і курортів України [11]

Зменшення на 25 % загальної кількості туристів, обслугованих туроператорами протягом 2009 року, відбулось через світову економічну кризу, яка суттєво вплинула на доходи населення, та примусила до економії коштів.

За географічними напрямками туристичні потоки майже не зазнали змін. Як і у попередніх роках українці подорожували до Туреччини (42 %), Єгипту (28 %), Греції (3 %), Болгарії (2 %), Об'єднаних Арабських Еміратів (1,7 %). До України приїздили переважно з Росії (44 %), США (10 %), Білорусії (5 %), Німеччини (4 %), Англії (3,6 %),

Перші місця за рейтингами основних показників, як і в попередніх роках, посідають м. Київ, АР Крим та Івано-Франківська область. Зокрема, м. Київ посідає 1 місце майже по всім основним показникам, крім кількості обслугованих екскурсантів – 2 місце та внутрішніх туристів – 4 місце. АР Крим займає 2 місце за всіма показниками, крім кількості виїзних туристів – 17 місце та внутрішніх туристів – 3 місце. Івано-Франківська область займає 1 місце за показниками: кількість обслугованих екскурсантів та внутрішніх туристів.

Кількість в'їзних (іноземних) туристів, обслугованих ліцензіатами протягом 2009 року, становила 913,6 тис. осіб, що менше на 24 % або на 90,5 тис. осіб, у порівнянні з 2008 роком. Зростання кількості обслугованих в'їзних туристів протягом року, відбулось лише в таких областях: Луганській, Івано-Франківській, Тернопільській, та Харківській. Найменша кількість іноземних туристів обслугована ліцензіатами туристичної діяльності в Житомирській, Сумській, Луганській, Черкаській, Тернопільській, Кіровоградській, Київській та Полтавській областях. Традиційно більше 80 % іноземних туристів припадає на 4 регіони: м. Київ (50 %), АР Крим (16,6 %), м. Севастополь (11 %), Одеську область (5,7 %).

Кількість виїзних туристів, обслугованих ліцензіатами протягом 2009 року, становила 282,3 тис. осіб, що менше на 29 % або на 368,4 тис. осіб, у порівнянні з 2008 роком. Зменшення кількості виїзних туристів протягом року відбулось у всіх областях, найбільше зменшення спостерігається у таких областях: Кіровоградська, Дніпропетровська, Одеська, Сумська та Черкаська. Найменша кількість виїзних туристів –обслугована ліцензіатами туристичної діяльності в Кіровоградській, Житомирській, Рівненській, Волинській та Тернопільській областях. 70 % виїзних туристів припадає на м. Київ.

Кількість внутрішніх туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності протягом 2009 р. становила 1,1 млн. осіб, що менше ніж у 2008 р. на 292,7 тис. осіб або на 1,1 %. Зростання кількості обслугованих внутрішніх туристів протягом року, відбулось лише в областях: Житомирській, Сумській та Херсонській. Найменша кількість внутрішніх туристів обслугована ліцензіатами туристичної діяльності в Київській області. Також низький цей показник в Житомирській, Чернігівській, Кіровоградській та Тернопільській областях. Більше 50 % обслуговуваних внутрішніх туристів припадає на туристичні підприємства: Івано-Франківської області (26,8 %), м. Києва (17 %), АР Крим (8,7 %).

Кількість екскурсантів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності протягом 2009 року становила 1,9 млн. осіб, що менше на 21 % або на 496,4 тис. осіб порівняно з 2008 роком. Зростання кількості обслугованих екскурсантів протягом року, відбулось лише в областях: Луганській, Київській, Львівській, Сумській та Херсонській. Найменша кількість екскурсантів обслугована ліцензіатами туристичної діяльності в Київській, Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській та Вінницькій областях. Більше 60 % обслуговуваних екскурсантів припадає на туристичні підприємства: Івано-Франківської області (27,3 %), АР Крим (26,7 %), та м. Севастополя (8,2 %).

Обсяг послуг, наданих суб'єктами туристичної діяльності протягом 2009 року становив 9,388 млрд. грн. і збільшився на 17 % або на 1,3 млрд. грн. порівняно з 2008 роком. Зростання обсягу послуг зареєстровано не у всіх областях України, найбільш суттєве спостерігається у Івано-Франківській області на 84 % або на 93,2 млн. грн., Донецькій області на 11 % або на 33,7 млн. грн., м. Севастополь на 6 % або на 15,2 млн. грн. та у м. Києві на 29 % або на 1,5 млрд. грн. Найбільш суттєве зменшення обсягів наданих послуг спостерігається у областях: Дніпропетровській на 32 % або на 123,4 млн. грн., Закарпатській на 33 % або на 13,4 млн. грн., Львівській на 20 % або на 41,1 млн. грн., Полтавській на 52 % або на 29,5 млн. грн. та у АР Крим на 9 % або на 68 млн. грн. 70 % обсягів наданих послуг припадає на туристичні підприємства м. Києва [11].

Платежі до бюджету суб'єктів туристичної діяльності у 2009 році становили 196,5 млн. грн. і зменшились на 6 % або на 11,7 млн. грн. порівняно з 2008 роком. Таке скорочення платежів до бюджету можна пояснити збільшенням кількості приватних підприємств та фізичних осіб, які знаходяться на єдиному податку. Найбільш суттєве зменшення платежів до бюджету спостерігається у Дніпропетровській області на 25 % або на 1,4 млн. грн., АР Крим на 20 % або на 7,7 млн. грн. та у м. Києві на 12 % або на

9,7 млн. грн. Найбільш суттєве зростання платежів до бюджету спостерігається в областях: Донецькій на 16 % або на 1,8 млн. грн., Івано-Франківській на 51 % або на 7,8 млн. грн. та Чернівецькій на 96 % або на 1,2 млн. грн. Більше 60 % обсягів платежів до бюджету припадає на туристичні підприємства: м. Києва (36,4%), АР Крим (16,1%), Івано-Франківської області (11,7%) [11].

Таким чином, наявність всіх ознак самостійної галузі національної економіки та значний рекреаційно-туристичний потенціал в Україні свідчать про необхідність вироблення чіткої державної політики в сфері і впровадження дійових механізмів її реалізації. Регулювання розвитку туристичної індустрії на державному рівні необхідне з метою збільшення валового національного доходу від рекреаційно-туристичної діяльності; захисту споживача туристичних послуг; організації рекреаційно-туристичної діяльності у цивілізованих рамках; збереження й охорони рекреаційно-туристичних ресурсів.

Збільшення валового національного доходу за рахунок туризму регулюється податковим законодавством України, яке повинно передбачати відповідні важелі заохочення розвитку туристичної індустрії. Поповнення місцевих бюджетів за рахунок рекреаційно-туристичної діяльності досягається додатковими місцевими податками, зборами і платежами в межах діючого законодавства (туристичний податок, курортний та готельний збори тощо).

Захист споживача туристичних послуг на державному рівні здійснюється для фізичних осіб (громадян) у межах Закону України «Про захист прав споживачів», а також у судовому порядку, а юридичних (підприємств, організацій, закладів та фірм) – у судовому порядку.

До основних напрямів туристичної політики України належать: захист прав подорожуючих; захист інтересів виробників вітчизняного туристичного продукту; підтримка внутрішнього та в'їзного туризму, що може проявлятися у формі: прямих інвестицій у формування туристичної інфраструктури; наукового та рекламно-інформаційного забезпечення просування національного туристичного продукту на світовому ринку; податкових та митних пільг, стимулюючих надходження інвестицій.

Державна туристична політика базується на відповідній стратегії і тактиці. Туристична стратегія передбачає розробку загальної концепції розвитку і цільових програм, для реалізації яких необхідний час і значні фінансові ресурси. Туристична тактика визначає конкретні дії і прийоми досягнення поставленої мети у конкретно визначених умовах.

Основна мета концепції полягає у створенні сучасної вискоєфективної і конкурентоспроможної туристичної індустрії, яка забезпечить широкі можливості для обслуговування українських та зарубіжних громадян, а також значний вклад у розвиток соціальної економіки. Для практичної реалізації цієї цілі пропонується перелік заходів (туристична тактика), до яких можна віднести: створення нормативно-правової бази розвитку туризму, що відповідає міжнародній практиці; формування економічних механізмів стимулювання розвитку іноземного та внутрішнього туризму і залучення інвестицій у цю галузь; введення жорсткої системи сертифікації і ліцензування туристичної діяльності тощо. Таким чином, кожна держава, яка розвиває туризм, намагається досягти від його функціонування максимальної економічної ефективності. Організація рекреаційно-туристичної діяльності у правових рамках регулюється: нормативно-правовими актами реєстрації юридичних осіб, а також фізичних осіб, які займаються підприємницькою діяльністю; законодавчими актами про сертифікацію туристичних підприємств та ліцензуванням туристичної діяльності; податковим законодавством.

Висновки та рекомендації. Стан ринку туристичних послуг визначається соціально-економічними та політичними процесами, що відбуваються в Україні,

відтворюючи перебіг реформування суспільного життя. З огляду на це, необхідним є побудова ефективного механізму державного регулювання туризму.

Для того, щоб туристична індустрія України як в цілому в державі, так і в окремих регіонах посіла провідне місце в економічному зростанні, необхідно вирішити на державному рівні ряд таких першочергових завдань:

- створити службу обліку й охорони туристичних ресурсів (складання карт туристичних ресурсів кожної області, оцінка їх у балах, визначення першочерговості їх освоєння, розробка системи заходів щодо охорони природних ресурсів і відновлення пам'яток культури);

- створити службу визначення попиту та реклами туристичних послуг (особливості географічного положення, природних умов, унікальність культурної спадщини тощо зумовлюють необхідність визначення попиту і рекламування у кожному конкретному регіоні);

- розробити програми розвитку індустрії туризму кожної області та планів капітального будівництва й інвестування; вирішити питання підготовки туристичних кадрів (курси, технікуми, коледжі, інститути, університети) та управління підприємствами готельного господарства, харчування, виробництва;

- скоординувати роботу туристичних організацій з транспортними агентствами, культурними установами; обґрунтувати порядок, за яким підприємства індустрії туризму повинні відраховувати частину прибутку в місцеві бюджети на формування інфраструктури та благоустрою району;

- провести оцінку економічної ефективності туризму та рекреаційну оцінку територій; визначити території, сприятливі для туризму та лікування;

- розробити класифікацію місць відпочинку за ступенем значущості, природними умовами, функціональними ознаками, а також методи обґрунтування норм одночасного навантаження на різні природні комплекси.

Список використаної літератури

1. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
2. Международный туризм: учеб. / А.Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 470 с.
3. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 50. – Ст. 2600. – С. 34–55.
4. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. / І.М. Школа, Т.М. Ореховська, І.Д. Козьменко та ін. – Чернівці: Книги–XXI, 2005. – 596 с.
5. Близнюк А.М. Координація дій на обласному рівні місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у сфері туризму та суб'єктів підприємництва / А.М. Близнюк, Н.Й. Коніщева, Л.І. Давиденко // Вісник ДІТБ. – 2005. – № 9. – С. 8–15.
6. Богуш Л.Г. Підходи до формування стратегії розвитку туристичної індустрії в Україні / Л.Г. Богуш // Туристично-краєзнавчі дослідження: зб. наук. пр. – К.: Кармаліта, 2004. – Вип. 5. – С. 135–155.
7. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 400 с.
8. Поклонский Ф.Е. Развитие государственного регулирования деятельности предприятий / Ф.Е. Поклонский // Вісник ДІТБ. – 2005. – № 9. – С. 21–26.
9. Смаль І.В. Туристична індустрія України: сучасний стан і перспективи розвитку / І.В. Смаль // Туристично-краєзнавчі дослідження: зб. наук. пр. – К.: Кармаліта, 2004. – Вип. 5. – С. 114–134.

10. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: моногр. / Т.І. Ткаченко. – К.: Київський нац. торговельно-економічний ун-т, 2006. – 537 с.
11. Аналітична довідка про роботу туроператорів та турагентів за 2009 рік [Електронний ресурс] / Державна служба туризму і курортів Міністерства культури і туризму України. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>.

V. M. Matsuka

**MODERN TRENDS AND PROSPECTS OF TOURISM DEVELOPMENT
IN UKRAINE**

The modern tourist market condition of Ukraine is analysed in the article, the problems of its functioning are examined, directions of tourist industry' development and measures on the mechanism' improvement of the state adjusting of tourism in Ukraine are determined.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 339.944(477)(045)

О.А. Беззубченко

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ТНК В УКРАЇНІ

У статті досліджено особливості та закономірності розвитку транснаціоналізації на сучасному етапі. Визначено умови виходу на ринок України потужних транснаціональних корпорацій (ТНК), що здійснюється, як правило, у формі прямих іноземних інвестицій

У сучасних умовах процеси транснаціоналізації виробництва та фінансів стали однією з найважливіших ознак і, можна сказати серцевиною прогресуючого процесу глобалізації економіки. Нові якісні зміни визначаються в значній мірі все зростаючою активністю транснаціональних структур, операції яких обумовлюють не лише посилення масштабів фінансової глобалізації, але і зростання інтеграційних процесів при здійсненні прямих іноземних інвестицій. ТНС сьогодні є основними суб'єктами сучасного світового господарства і міжнародних економічних відносин.

Значну увагу дослідженню особливостей та закономірностей розвитку транснаціоналізації на сучасному етапі приділено у працях багатьох вітчизняних учених усіх шкіл і напрямів таких, як О. Рогач, В. Рокоча, Л. Руденко, А. Пехник, А. Семенов, Г. Партин, О. Гирик, О. Чуб, Т. Мустафін, проте дослідження наслідків ринкової трансформації економіки України та її інтеграції у світову економічну спільноту в умовах виходу на ринок України потужних транснаціональних корпорацій (ТНК), що здійснюється, як правило, у формі прямих іноземних інвестицій залишається актуальним.

Експансія іноземних ТНК на український ринок розпочалася одразу ж після проголошення незалежності України у 1991 р. При цьому на основі аналізу компаній, що приходили на український ринок, та застосовуваних ними стратегій можна виділити кілька етапів експансії.

Перший етап експансії (від проголошення незалежності до прийняття у 1993 р. Декрету Кабміну «Про режим іноземного інвестування») характеризується зростанням кількості індивідуальних підприємств, частина з яких утворена із безпосереднім залученням капіталу нерезидентів України. Слід звернути увагу на те що, по-перше, більшість спільних підприємств у цей період створювалася із залученням капіталу приватних інвесторів на основі особистих чи навіть родинних зв'язків - тобто на цьому етапі мова у більшості випадків ще не йде про експансію власне ТНК, для яких Україна тоді не становила значного інтересу. По-друге, переважна більшість спільних підприємств за участю ТНК створювалася або для імпорту та дистрибуції на території України іноземних товарів, або для експорту продукції українських підприємств, тимчасово конкурентоспроможної на ринках постсоціалістичних країн за рахунок штучної підтримки українським урядом низьких цін. При цьому різке розширення українського експорту протягом аналізованого періоду мало переважно негативний вплив на економіку, оскільки продаж продукції за невиправдано низькими цінами лише сприяв поглибленню економічної кризи.

Другий етап іноземного інвестування в економіку України (1993-1997 рр.) почався з прийняттям 20 травня 1993 р. Декрету Кабміну «Про режим іноземного

інвестування». На цей період припадає пік приходу в Україну іноземних ТНК. Саме тоді було відкрито переважну більшість представництв, філій, спільних підприємств та дочірніх компаній іноземних ТНК, що діяли чи діють в Україні. Найвідоміші з них – Coca-Cola Amatil, Procter&Gamble, Philip Morris, R.J. Reynold's Tobacco, Sony, Philips, Bosch, Daewoo Electronics, Samsung та LG. Ця хвиля експансії іноземних ТНК на український ринок пояснюється, у першу чергу, надзвичайно сприятливим для певних категорій іноземних інвесторів Законом України «Про режим іноземного інвестування», який, поряд із величезними податковими та іншими пільгами для іноземних інвесторів, надавав їм державні гарантії повернення інвестицій та захист від зміни інвестиційного та податкового законодавства. На додаток до цього, як уже згадувалося, Кабмін своїм Декретом «Про режим іноземного інвестування» від 20 травня 1993 р. звільнив ряд найпотужніших ТНК від податку на прибуток протягом п'яти років з моменту внесення кваліфікаційної інвестиції. При цьому ставка оподаткування переведення коштів у материнську компанію не перевищувала 15%, а згідно з європейськими стандартами, про прагнення приєднатися до яких Україна неодноразово заявляла, максимальна ставка цього прибутку взагалі повинна була зменшитися до 10%. При цьому з огляду на невідповідність уряду навіть у ключових питаннях державного регулювання діяльності іноземних ТНК на території України у період 1993-1997 рр. практично ніщо не стримувало їх від довільної експлуатації ринку України. Тому цей період характеризується значними фінансовими зловживаннями [1].

Третій етап діяльності іноземних ТНК на ринку України почався із відміною Декрету «Про режим іноземного інвестування», тобто зі скасуванням багатьох пільг для іноземних інвесторів. Тому 1997 і наступні роки характеризуються помітним скороченням активності іноземних інвесторів на території України.

На жаль, Український уряд не проявив достатньої послідовності й у справі відміни пільг, оскільки незабаром після відміни Декрету стало відомо про нові факти надання пільг іноземним компаніям. Так, значні пільги отримали корпорації Nestle (яка придбала контрольний пакет акцій львівського ВАТ «Світоч»), та корейська корпорація Daewoo Motor, яка під приводом розбудови української автомобілебудівної промисловості, на додачу до податкових пільг домоглася від Українського уряду офіційного закріплення за своїм дочірнім підприємством і АвтоЗАЗ-Daewoo майже монопольних привілеїв на ринку України [1, С.253-258].

Аналіз показує, що присутність і активна діяльність світових транснаціональних корпорацій є очевидною в усіх сферах і, практично, на всіх сегментах українського ринку, що відображає їх експансіоністську глобально орієнтовану мотивацію. Превалюючими мотивами приходу світових ТНК на український ринок є завоювання нового, досить великого ринку збуту продукції та послуг в умовах загострення конкуренції на традиційних для них ринках. Відкритість українського ринку, його технологічна та споживча невибагливість дає можливість реалізувати практично увесь спектр промислової продукції, навіть на стадії занепаду її життєвого циклу на ринках більш розвинених країн.

Важливими були і залишаються мотиви ТНК у використанні дешевих факторів виробництва, особливо у експортоорієнтованих природно-сировинних галузях. Певне значення має політика диверсифікації у діяльності на нових ринках СНД, екологічні та інші мотиви.

Крім традиційних факторів транснаціоналізації, цілком очевидно, що на сьогодні і у найближчій перспективі ключовим фактором у залученні крупного транснаціонального капіталу в економіку України є його участь у приватизації, насамперед, стратегічних об'єктів. Статистично і аналітично підтверджена пряма залежність між реалізацією приватизаційних програм і обсягами іноземного інвестування (близько 50 % іноземних інвестицій забезпечили саме іноземні інвестори

завдяки участі у приватизації українських підприємств). Взагалі, значний іноземний капітал приходить в українську економіку завдяки реалізації інвестиційних проєктів зарубіжних ТНК.

Статистичний аналіз галузевої структури прямих іноземних інвестицій в економіку України, рисунок 1, підтверджує припущення, що головною метою інвестування в Україну на сучасному етапі є використання її ринку для отримання швидкого прибутку. Про це свідчить, зокрема, стабільно висока частка харчової промисловості та внутрішньої торгівлі, що на початок 2010 року сягнула разом 15% обсягу ПІІ, вкладених в Україну - адже ці галузі, не вимагаючи зв'язування коштів компанії, дозволяють отримувати прибутки за рахунок швидкого обігу.

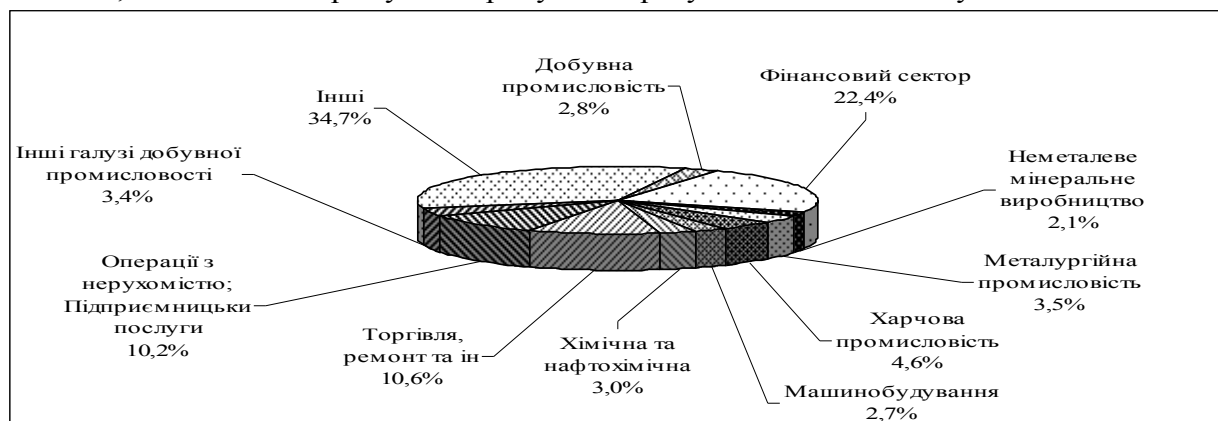

Рис. 1. Структура ПІІ в Україну за галузями на 01.01.2010р., %

Крім того, статистичний аналіз підтверджує й інший аргумент на користь припущення про значну схильність «інвесторів» (а відповідно, і їх українських партнерів) до фінансових зловживань та відмивання коштів шляхом активного залучення офшорних компаній – частка інвестицій в фінансовий сектор за всі роки склала близько ¼ загального обсягу ПІІ. Навіть просте ранжування країн походження прямих іноземних інвестицій в економіку України дозволяє виявити у десятці найбільших інвесторів чотири офшорні зони: Кіпр (не є з 2007р.), Ліхтенштейн, Швейцарію та Британські Віргінські острови (рис.2). При цьому якщо потужні швейцарські інвестиції ще можна якоюсь мірою пояснити високим розвитком швейцарської економіки (прикладом чого може слугувати діяльність в Україні швейцарської ТНК Nestle), то економіки трьох інших названих держав є явно ослабленими для здійснення настільки потужних інвестицій власними силами.

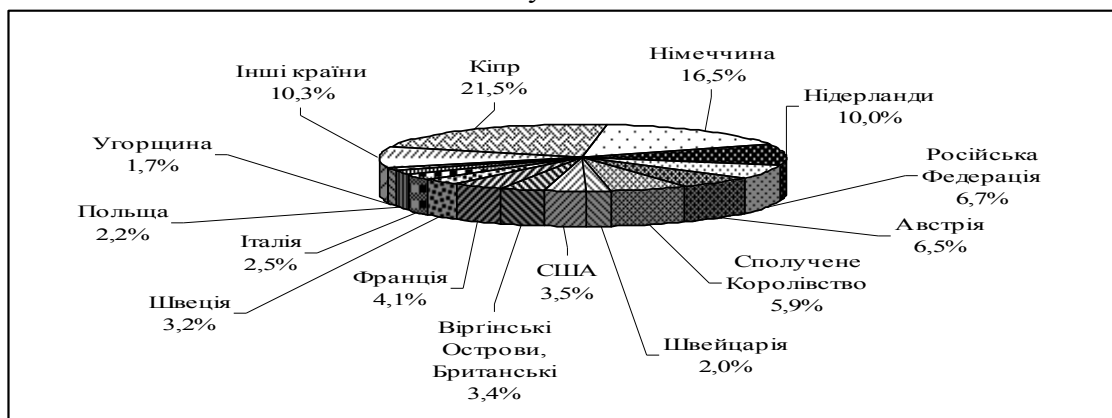

Рис. 2. Географічна структура ПІІ в Україну на 01.01.2010р., %

На початок в 2010р. в Україну вкладено іноземними підприємствами більше 40 млрд. дол. Найбільшими інвесторами є Кіпр (21,5% або 8593,2 млн. дол.), далі йдуть такі країни, як Німеччина, Великобританія, Росія, Нідерланди, Австрія та інші.

При проведенні регіонального статистичного аналізу структури ПІІ в Україні інтерес частіше направлений не лише до відмінностей питомої ваги окремих країн, але і до відмінності самої структури використання в цілому за різні періоди.

Аналіз структурних змін явища полягає у визначенні узагальнюючих показників структурних зрушень. У розробці системи інтегральних показників велика роль належить роботам учених-статистиків: К. Гатева, Л.С. Казінца, В.М. Рябцева, А. Салаї і ін. До найбільш поширених зведених показників відносяться наступні:

$$\text{Інтегральний коефіцієнт К. Гатева: } K_{Гатева} = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum d_1^2 + \sum d_0^2}}, \quad (1)$$

$$\text{Індекс структурних зрушень А. Салаї: } I_{Салаї} = \sqrt{\frac{\sum \left(\frac{d_1 - d_0}{d_1 + d_0}\right)^2}{n}}, \quad (2)$$

$$\text{Критерій В.М.Рябцева: } I_{Рябцева} = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum (d_1 + d_0)^2}}. \quad (3)$$

В процесі дослідження структури ПІІ скористаємося всіма вищепереліченими показниками для повнішої характеристики явища. Результати розрахунків можна перевірити на правильність, використовуючи співвідношення, розроблене В.М. Рябцевим: при числі спостережень більше двох завжди: $I_{Рябцева} < K_{Гатева} < I_{Салаї}$.

Таблиця 1

Узагальнюючі показники структурних зрушень в структурі ПІІ до України

№	Показники	2001-2009
1	Індекс В.М. Рябцева	0,284935
2	Індекс А. Салаї	0,38753446
3	Коефіцієнт К. Гатева	0,339527

Таким чином, структура інвестицій в Україну в 2009р. порівняно з 2001р. зазнала відносно суттєвих змін – в середньому на 33%. Про це свідчить і зміни в положенні деяких країн за цей період. Наприклад, втрата США своїх лідируючих позицій (16,6% в 2001р. проти 3,4% в 2009р.) та поява нових лідерів – Кіпр (10,8% проти 21,5%) та Німеччина (5,6% проти 16,5%). Майже не змінилися частка Російської Федерації (~6,7%) та Нідерландів (8,4 – 9,9%).

Динаміка ПІІ в Україну останніми роками не відзначалася стабільністю, про що свідчить проведений аналіз. Так, середній приріст ПІІ в період з 1998-2009рр. склав близько 18%. На основі розрахованого Коефіцієнту прискорення/уповільнення можна говорити, що протягом першої половини періоду, що аналізується інвестиційні процеси розвивалися більшими темпами, ніж в 2004-2009рр., коли відбулося уповільнення темпів притоку ПІІ майже на 5%.

Найбільший інвестиційний пік приходить на два роки: 2005 рік, коли загальний темп приросту ПІІ склав 248% від попереднього року чи 96,02% від загального обсягу ПІІ, ввезених в Україну (рис.3.), що багато в чому було обумовлено придбанням німецькою компанією «Mittal Steel» ВАТ «Криворіжсталі» за 4,8 млрд. дол.

Останній пік 2007 рік – 68% приросту на майже 8 млрд. дол., 2,8 з яких було вкладено Кіпром в підприємства фінансового та промислового сектору. Останні два роки в динаміці ПІІ простежується значний спад на рівні 25% щорічно, що в першу чергу пов'язано світовою економічною кризою, яка не оминула і Україну.

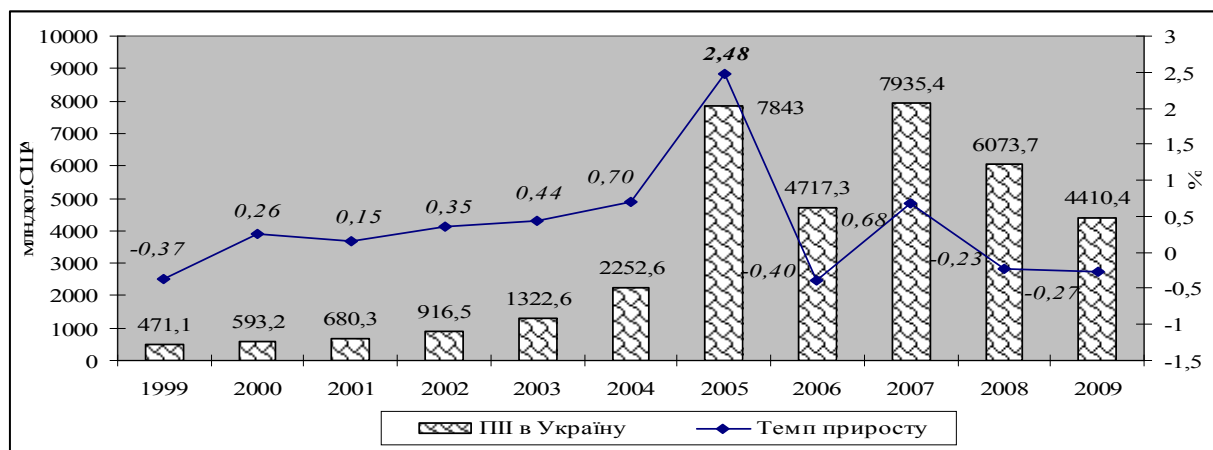

Рис. 3. Динаміка обсягів та приросту ППШ в Україні, 1999-2009 рр.

Беззаперечним лідером серед регіонів щодо обсягів залучених іноземних інвестицій залишається м. Київ - \$15 756,1 млн. (7 814 підприємств та 39,4% обсягу іноземного капіталу в економіку країни). До п'ятірки лідерів також входять Дніпропетровська область - \$2 813,6 млн. (1 008 та 7%), Харківська область - \$2 054,7 млн. (847 та 5,1%), Донецька область - \$1 649,6 млн. (568 та 4,1%) та Київська область - \$1 507,4 млн. (907 та 3,8%).

Хибне уявлення про те, що саме іноземний інвестор принесе зі собою «цивілізовані правила» бізнесу, що у кінцевому підсумку призведе до оздоровлення економіки, є одним із найшкідливіших стереотипів української економіки.

Цей феномен пояснюється тим, що серйозний «цивілізований» інвестор при веденні бізнесу надає перевагу «цивілізованому» середовищу, тому його прихід в економіку може бути швидше наслідком, аніж причиною оздоровлення економіки, у той час як невизначеність в економіці та недосвідченість вітчизняних підприємців неминуче приваблюють в Україну схильних до зловживань інвесторів.

Ще більшою є імовірність ускладнень при співпраці українських підприємств з представництвами іноземних компаній. Визначальною особливістю представництва є відсутність у нього державної реєстрації на території країни функціонування. У зв'язку з цим виникає кілька можливостей для зловживань. По-перше, для створення представництва немає потреби у його державній реєстрації, таким чином ніщо не заважає створювати в Україні представництва неіснуючих корпорацій поряд з реальними ТНК.

Слід зазначити, що ділові стосунки з представництвом будь-якої ТНК не вигідні для українських підприємств ще й тим, що українські арбітражні суди не мають права розглядати позови до відповідачів, не зареєстрованих в Україні (а саме до цієї категорії належать представництва). Тому юридично неможливо подати в Україні позов до представництва іноземної ТНК навіть за умови явного невиконання нею договірних зобов'язань. Оскільки зміни в статуті не мають жодної прив'язки до умов договору, то постфактум мова завжди може зводитися до перевищення представництвом повноважень при укладанні договору, що автоматично робить договір необов'язковим для виконання з боку ТНК.

Часто реальною метою інвестування в українські підприємства є їх усунення з ринку. У багатьох випадках гарантією надійності при виборі іноземного контрагента вважають високий показник обороту (продажів). Насправді значення цього показника суттєво перебільшується, оскільки у певних галузях (це характерно, наприклад, для торговельних компаній) навіть при значних оборотах величина власних активів може залишатися відносно малою. Тому реальна фінансова стійкість багатьох торговельних компаній може бути поставлена під сумнів.

Приклад - банкрутство американської торговельної мережі W.T. Grant, яка виявилася неплатоспроможною при тому, що показники обороту під впливом постійних розпродажів були достатньо високими [2].

Процеси реформування, які відбуваються в Україні впродовж останнього десятиріччя, об'єктивно створюють підвалини для поширення в ній і процесів транснаціоналізації. Цьому сприяє процес відходу держави від прямого втручання в економічні процесі і зменшення рівня витрат на економічний розвиток у складі державного бюджету країни.

Тому вирішення проблем конкурентоспроможності значною мірою зміщувалося впродовж періоду реформ на рівень самих суб'єктів господарювання. В умовах зростаючого конкурентного тиску останні змушені об'єднувати свої зусилля, запроваджувати нові форми концентрації капіталу, в тому числі й через формування ТНК.

З другого боку, сам процес розвитку національного капіталу поступово підводить до того, що на певному етапі постає необхідність його виходу за національні межі. Тобто процес транснаціоналізації прямо впливає з процесу концентрації національного капіталу, що й було одним з основних напрямів його розвитку в процесі економічних реформ.

Однак, попри посилення рівня транснаціоналізації економіки України протягом останніх років, він все ще залишається на відносно невисокому рівні. Хоча, слід зазначити, вимірювання рівня інтернаціоналізації економіки в пострадянських країнах загалом і в Україні зокрема стикається зі значними методологічними труднощами.

Вони пов'язані з дуже з суттєвим рівнем тінізації економіки та високим рівнем розповсюдження неформальних угод в економіці, тому є суттєва проблема ступеня достовірності наявних даних про реальний рівень транснаціоналізації економіки України. На жаль, на сьогодні в нашій країні майже немає жодних систематичних спостережень у цій сфері. Що ж до наявних міжнародних методик, то вони, безумовно, внаслідок вищенаведених причин дещо занижують фактичний рівень транснаціоналізації економіки у країнах з перехідною економікою, в тому числі й в Україні. Незважаючи на це, відповідний міжнародний порівняльний аналіз становить інтерес, оскільки він вказує на ступінь розповсюженості відкритих процесів транснаціоналізації, на розвиток яких і має орієнтуватися державна політика.

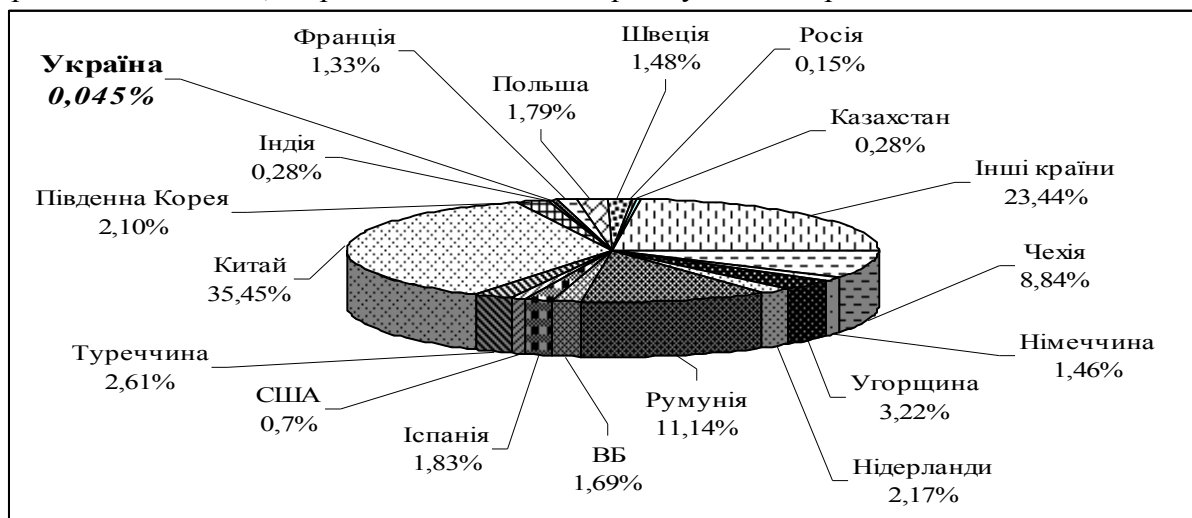

Рис. 4. Структура розподілу філій ТНК за країнами світу в 2008р., %

Загалом за даними UNCTAD в 2008р. в Україні було зафіксовано 367 філій іноземних ТНК, тоді як у світі в цілому їх налічується 807 363. Для порівняння ці показники в 1999р. склали відповідно 7 362 та 689 520, що свідчить про звертання

процесів приходу іноземних інвесторів в Україну, але водночас порівняння обсягів ПІІ в ці роки свідчить і про приход більш потужніших ТНК [3].

Таким чином на Україну припадає лише 0,045% їх загальної кількості філій. Цей показник значно поступається показниками таких більш «транснаціоналізованих» країн, як Румунія (89911 філій), Чеська Республіка (близько 70 тис.), Угорщина (близько 26 тис.), Польща (близько 15 тис.) постсоціалістичного простору.

У той же час офіційно не було зареєстровано жодної власне української ТНК. А, скажімо, в Естонії в 2007 – 1 168, Литві – 285. Характерно, що до списку 25 найбільших ТНК із країн ЦСЄ на сьогодні входять 5 російських компаній, які посідають у ньому відповідно 1, 2, 4, 5 та 10 місця.

Таким чином, ми бачимо, що процеси транснаціоналізації поки що розвиваються в Україні асиметрично: вони переважно йдуть шляхом проникнення в країну іноземних ТНК а не в аспекті формування українських транснаціональних компаній.

Список використаної літератури

1. Грубов А.П. Взаимодействие транснациональных корпораций и национально-государственных экономических систем в условиях глобализации: дис. [Електронний ресурс] / канд. екон. наук : Грубов А.П. 08.00.01. - Оренбург, 2006 134 с. - РГБ ОД, 61:07-8/1762. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/153124.html>
2. Глобалізація світової економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,148/id,5230
3. Глобалізація та економічний розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vuzlib.net/me_kneu/9-1.htm
4. United Nations Conference on Trade and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unctad.org>

О. А. Bezzubchenko

ASSESSMENT OF ACTIVITY TNC IN UKRAINE.

In the article the characteristics and patterns of development of internationalization of the modern stage. The conditions for entering the Ukrainian market of powerful transnational corporations (TNCs), which is carried out, usually in the form of foreign direct investment.

УДК 338.45:339.732

Т. В. Орехова, Д. О. Левченко

ВЗАЄМОДІЯ ПРОМИСЛОВОГО ТА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

В статті досліджено розвиток банківського сектору у світовому господарстві, питання взаємодії промислового та банківського секторів економіки в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища. Проведено аналіз ступеня впливу діяльності банківського сектору на формування показників, що характеризують розвиток реальних секторів економіки по групах країн.

Актуальність теми дослідження. Визначення банку як підприємства особливого роду, надане К. Марксом та розвинуте у 60-х роках ХХ ст. Герлі та Шоу, детермінує основне призначення банку як фінансового посередника – трансформатора боргових зобов'язань і ризиків, метою якого є виявлення агентів, здатних організувати пряме або непряме фінансування й фінансувати суб'єктів, які потребують фінансування (підприємства, галузі, економіка в цілому й інші сфери життя суспільства).

На кінець ХХ – початок ХХІ ст. тісний характер взаємодії між банківським та промисловим сектором набув серйозної трансформації. Головна диспропорція глобалізаційного економічного середовища світу полягає в розділенні єдиного фінансового-економічного простору на дві слабо взаємодіючі складові: фінансово-посередницький сектор, пов'язаний з обігом фінансового капіталу, і виробничий сектор, який відчуває нестачу фінансових ресурсів. Наслідком зростання даної диспропорції є в тому числі поточна глобальна економічна криза, що має структурний системний характер, найбільш постраждалим сектором у якій є саме фінансовий.

Дані проблеми є особливо актуальними для країн із транзитивною економікою, виробничий сектор яких до сих пір позбавлений реальної фінансової підтримки й достатніх інвестиційних ресурсів для відтворення і модернізації промислового капіталу. Наслідки такої диспропорції відчуються в життєздатності макроекономічних систем у цілому.

Розвиток виробництва в умовах прискорення науково-технічного прогресу й загострення конкуренції потребує значних капітальних вкладень, які можливі тільки завдяки спільним зусиллям виробничих і фінансових структур. Потреба у взаємодії виробничих і фінансових структур пояснюється й необхідністю протистояння в конкурентній боротьбі зарубіжним корпораціям на вітчизняному та іноземному ринках. Об'єднання промислового та фінансового капіталу дозволить підвищити привабливість підприємств для інвесторів.

Виходячи з вищезазначеного дослідження взаємодії промислового та банківського секторів економіки в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища набуває своєї особливої актуальності.

Дослідженню проблематики й розвитку банківського сектору у світовому господарстві присвячені роботи таких зарубіжних та українських учених: К. Акамацу, П. Баклі, О. Білоруса, В. Білошапки В. Будкіна, А. Вербеке, Р. Вернона, Дж. Гелбрейта, Дж. Даннінга, М. Кассона, Р. Кейвза, Ч. Кіндлебергера, К. Коджими, П. Кругмана, Д. Лук'яненка, О. Мовсесяна, Ф. Ніккербоккера, В. Новицького, Т. Орехової, О. Плотнікова, І. Рогача, В. Рокочі, Л. Руденко-Сударевої, А. Ругмана, С. Хаймера, С. Якубовського та інших.

Незважаючи на велику кількість робіт як зарубіжних, так і вітчизняних учених із досліджуваної проблематики, слід відзначити, що питання взаємодії промислового та банківського секторів економіки в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища потребує подальшого системного дослідження, що зумовило вибір теми даної роботи.

Метою дослідження є аналіз ступеня впливу діяльності банківського сектору на формування показників, що характеризують розвиток реальних секторів економіки по групах країн.

Проведене МВФ дослідження глобальної фінансової стабільності на кінець 2010 р. свідчить про такі зміни по її ключових детермінантах (рис. 1):

- коливання на суверенних боргових ринках Європи збільшили вразливість банків і національних платіжних балансів до криз. Дії європейських урядів та Європейського банку, спрямовані на підвищення прозорості ринку, допомогли певною мірою стабілізувати ситуації, знизити невизначеність і відновити активність банків та суверенних фондів. Проте ризики все ще залишаються високими;

- макроекономічні ризики зросли у зв'язку зі збільшення пресингу на ринки фіскальної консолідації. На кінець 2010 р. спостерігається зменшення прогнозованих темпів зростання економік порівняно з початком року; кредитний ризик у 2010 р. залишається на межі 2009 р. у зв'язку зі стабілізацією корпоративних балансів і окремих індикаторів левериджу домогосподарств, проте баланси банків потребують на

сьогодні підтримки фінансової сталості у відповіді на виклики можливих фондових шоків, а також зворотного зв'язку з реальною економікою;

– незмінними залишаються ринкові ризики та ризики ліквідності, у той час як зменшилися умови для схильності інвесторів до ризику, а також монетарні та фінансові умови як результат ініціативних кроків центральних банків, спрямованих на подолання наслідків глобальної кредитної кризи;

– ризики ринків, що формуються, у 2010 р. також знизилися. Надлишки національних боргів у Європі призвели до обмеження їх європейськими ринками, що формуються.

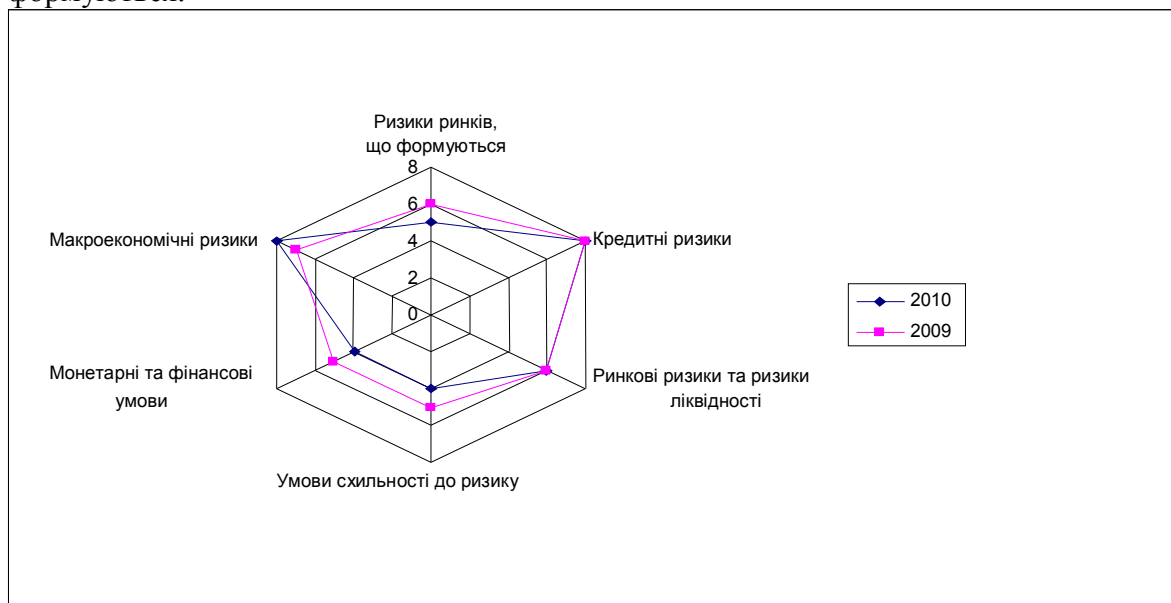

Рис. 1. Карта глобальної фінансової стабільності за 2009-2010 рр.
[Global financial stability report, 2010, IMF]

Таким чином, останні опинилися перед необхідністю самостійно вирішувати проблеми високої волатильності потоків капіталу та структурної релокації активів із розвинутих країн.

За оцінками МВФ, списання з рахунків і борги, які принесла криза між 2007 та 2010 рр., за другу половину 2010 р. зменшилися на 100 млрд. дол., що підвищило безпеку світової банківської системи в цілому. Зростання банківської системи відбувається відповідно до витрат на захист фінансових інститутів від кредитного дефолту.

Структурна слабкість банківських балансів залишається. На сьогодні банки опинилися перед зростанням уразливості своїх балансів із точки зору зобов'язань. До 40% сукупних банківських зобов'язань припадає на агреговані зобов'язання євросони проти 25%, які припадають на США, Великобританію та Японію разом. Долар залишається значним ресурсом у формуванні фондів європейських банків, що стає чинником контролю ззовні й уразливості.

Аналізуючи взаємозв'язок між формуванням потоків банківського капіталу й динамікою світового ВВП, слід зазначити перш за все перевищення обсягів банківського кредитування над обсягами світового валового продукту за останні 10 років від 1,85 раза у 2000 р. до 2,14 раза у 2001 р. (рис. 2).

Починаючи з 2003 р. спостерігалось повільне поступове зменшення цього перевищення та повернення у 2008 р. до показника 2000 р. Проте загальна тенденція такого співвідношення свідчить про критичний «перегрів» ринку банківського кредитування – тобто критичний відрив фіктивного спекулятивного капіталу від обсягів кредитування виробництва реального продукту.

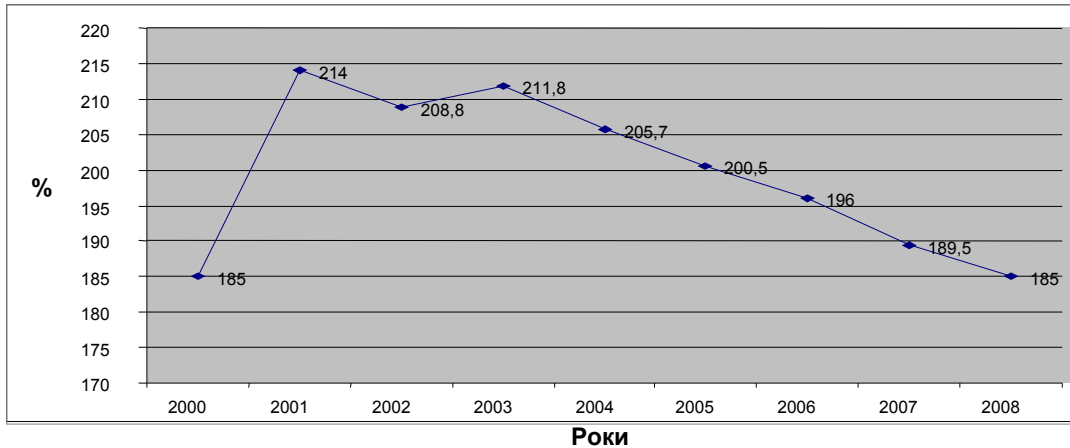

Рис. 2. Відношення банківського кредитування до світового ВВП за 2000-2008 рр., % [2]

Динаміку темпів зростання (падіння) світового ВВП наведено на рис. 3. При цьому зіставлення даних, поданих на рис. 2 та 3, свідчить, що стійкої залежності між темпами зростання (падіння) частки банківського кредитування у світовому ВВП та його формуванням не спостерігається, крім останніх трьох років загальних кризових явищ як у банківському секторі, так і інших секторах світової економіки.

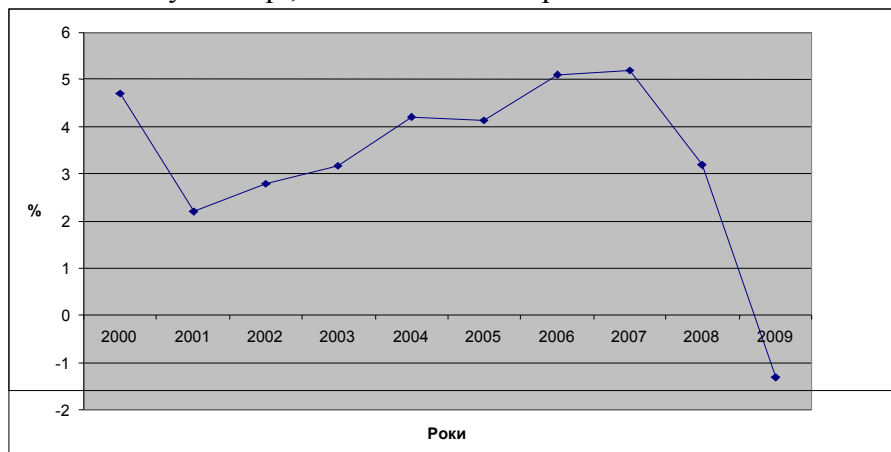

Рис. 3. Динаміка темпів зростання (падіння) світового ВВП за 2000-2009 рр., % [2]

Перевіримо отримані висновки шляхом кореляційно-регресивного аналізу. Розглянемо залежність, де Y – темпи зростання (падіння) світового ВВП у постійних цінах; X – відношення банківського кредитування до світового ВВП.

	Y	X
Mean	3,855556	199,5889
Median	4,140000	200,5000
Maximum	5,200000	214,0000
Minimum	2,200000	185,0000
Std. Dev.	1,062863	11,29241
Skewness	-0,144500	-0,134332
Kurtosis	1,693344	1,514121
Jarque-Bera	0,671577	0,855007
Probability	0,714774	0,652135
Observations	9	9

Знайдемо кореляційну матрицю факторів, що досліджуються:

	Y	X
Y	1,000000	-0,630051
X	-0,630051	1,000000

Проаналізувавши отриману кореляційну матрицю, можна зробити висновок про наявність зворотного зв'язку між X та Y. Однак цей зв'язок є недостатньо сильним.

Dependent Variable: Y				
Method: Least Squares				
Sample: 2000 2008				
Included observations: 9				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-statistic	Prob.
X	-0,059302	0,027626	-2,146611	0,0690
C	15,69149	5,521618	2,841829	0,0250
R-squared	0,396964	Mean dependent var		3,855556
Adjusted R-squared	0,310816	S.D. dependent var		1,062863
S.E. of regression	0,882358	Akaike info criterion		2,780692
Sum squared resid	5,449887	Schwarz criterion		2,824519
Log likelihood	-10,51311	F-statistic		4,607938
Durbin-Watson stat	1,335715	Prob(F-statistic)		0,068958

Перевірка значущості моделі здійснюється за критерієм Фішера, а значущість коефіцієнтів регресії – на підставі t-статистики.

У таблиці вказано значення F-statistic для всього рівняння (4,607938) і Prob(F-statistic) = 0,068958 > 0,05. Із цього випливає, що нульова гіпотеза H_0 приймається і рівняння регресії не є статистично значущим при рівні значущості 0,05.

R-squared = 0,396964 вказує на те, що зміна Y описується коливанням чинника X на 39,69%.

Рівняння, що описує однофакторну модель, має такий вигляд:

$$Y = -0,05930158343 * X + 15,6914927.$$

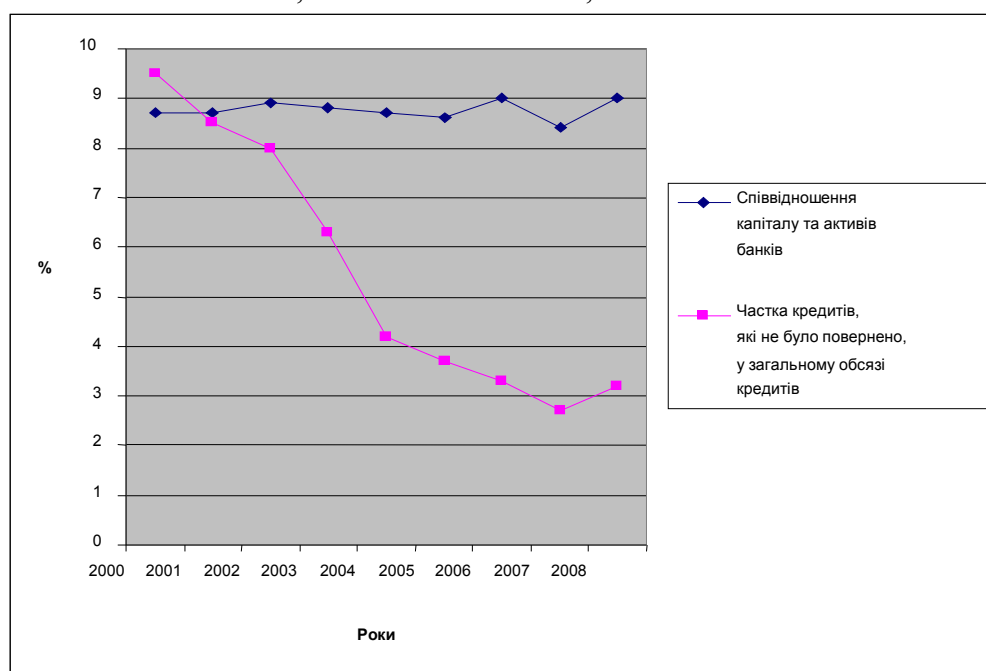

Рис. 4. Динаміка показників ефективності світового банківського сектору за 2000-2008 рр., % [2]

Отже, можна зробити висновок, що модель неадекватна й варіація залежної змінної Y слабо залежить від варіації незалежної змінної X .

Про неефективність банківського кредитування свідчать високі показники частки кредитів, які не було повернено в загальному обсязі кредитування, хоча останніми роками політика банків була спрямована на зменшення цих показників (рис. 4).

Проаналізуємо залежність темпів формування ВВП від показників банківської діяльності по групах країн: розвинутих (Великобританія, США, Швейцарія, Канада, Данія, Японія) і країн із транзитивною економікою (Казахстан, Македонія, Молдова, Російська Федерація, Україна, Сербія).

Перш за все, слід відзначити істотне перевищення окремими країнами середньосвітового показника обсягів кредитування банківським сектором обсягів сформованого ВВП (який у свою чергу є також увесь аналізований період близьким до 200%). Дана тенденція є характерною для Японії (перевищення від 3 до 4,5 раза), США (перевищення до 2,5 раза), Канади (в окремі роки 215-230%) (рис. 5).

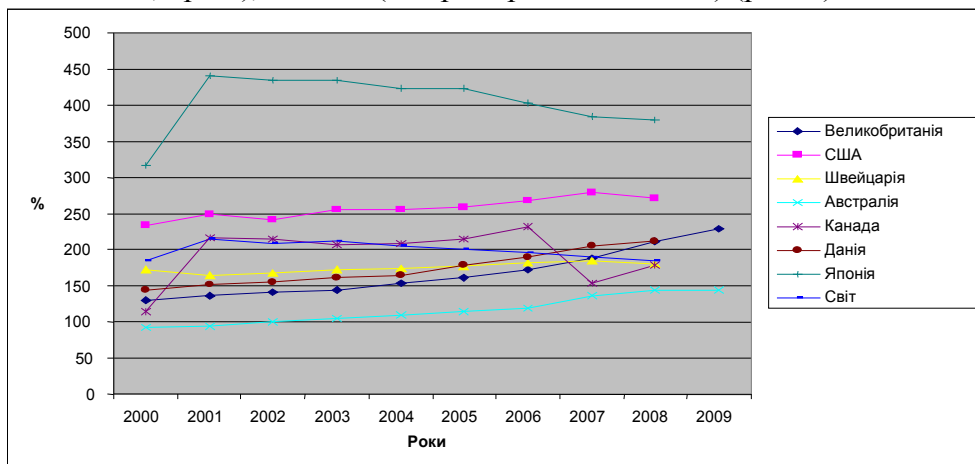

Рис. 5. Динаміка внутрішнього кредитування банківським сектором окремих розвинутих країн світу та світу в цілому за 2000-2009 рр., % до ВВП [2]

З одного боку, це є свідченням високої частки банківського кредитування, яке спрямовується на формування фіктивного капіталу для фінансування спекулятивних операцій у цих країнах, а з іншого – донорської ролі банківських систем цих країн для формування ВВП в інших країнах світу.

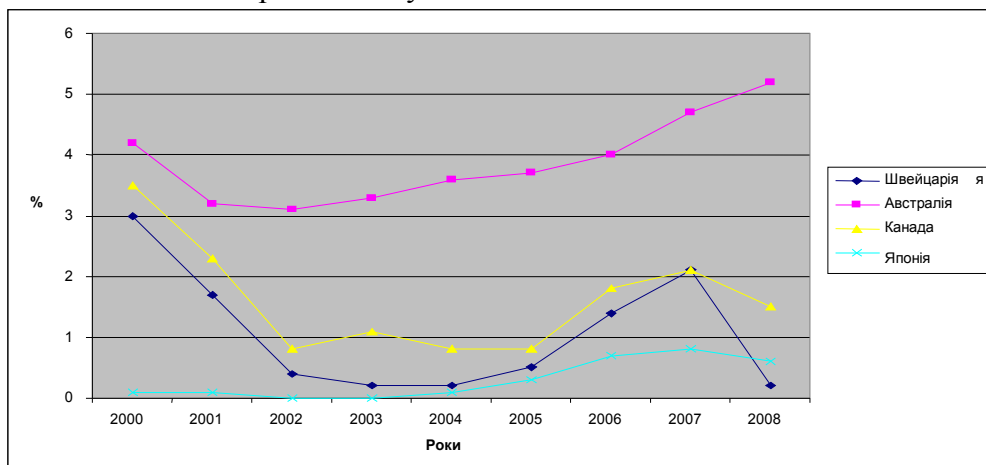

Рис. 6. Динаміка ставки по депозитах по окремих розвинутих країнах за 2000-2008 рр., % [2]

Динаміка ставки по депозитах по цій групі країн формувалася переважно практично на однаковому рівні за винятком Австрії (із тенденцією до падіння із 3% у

2000 р. до практично 0% у 2003 р., тенденцією до зростання з 2004 по 2007 р. до рівня 2,1% і знову падіння у 2008 р.) (рис. 6). Водночас динаміка реальної ставки кредитування, скоригованої на темп інфляції, характеризувалася значною волатильністю по всіх країнах цієї групи весь аналізований період (рис. 7).

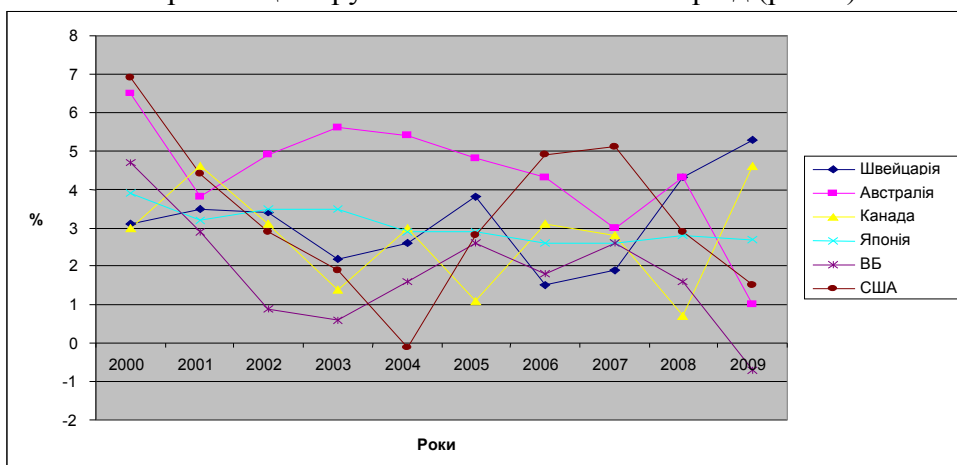

Рис. 7. Динаміка реальної ставки кредитування по окремих розвинутих країнах світу за 2000-2009 рр., % [2]

Динаміка темпів зростання ВВП країн цієї групи має тісну кореляційну залежність, що є ще одним доказом зростання холізму світу та глибини взаємного проникнення економік, особливо внутрішньогрупового. При середньому значенні цього показника із 2000 по 2007 р. на рівні 3-3,5% із 2008 р. спостерігається паралельне падіння темпів його зростання по всіх аналізованих країнах цієї групи (0,7-2%), а у 2009 р. – стрімке падіння (від -6% по Японії до -2,5 по Канаді) (рис. 8).

Стабільність фінансових систем більшості країн ПСЄ та СНД знаходиться під впливом ситуації у еврозоні у зв'язку з тим, що висока частка експорту цих країн орієнтована на еврозону.

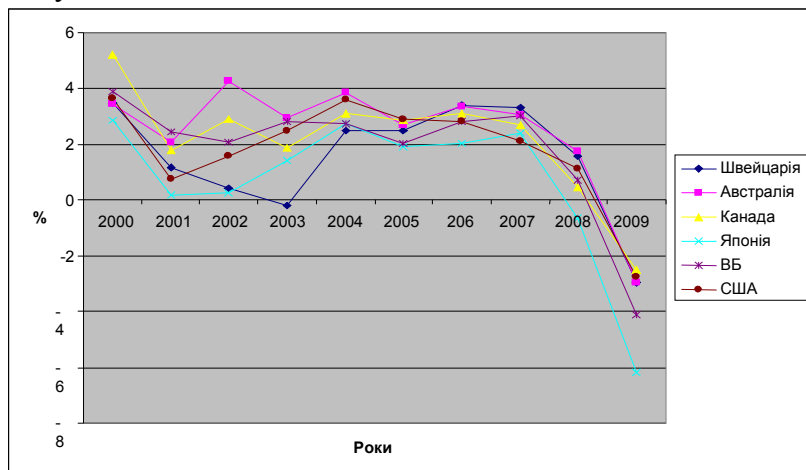

Рис. 8. Динаміка темпів зростання (падіння) ВВП по окремих розвинутих країнах світу за 2000-2009 рр., % [2]

Наприклад, спреди CDS цих країн знаходяться у прямій залежності від спредів еврозони. Валюти цих країн також мають більш тісний зв'язок із еврозоною, ніж з іншими ринками, що формуються, на відміну від країн Азії, Латинської Америки, Близького Сходу та Африки, які стали більш незалежними від провідних валют світу.

На відміну від інших регіонів світу у країнах ПСЄ та СНД продовжує спостерігатися вплив транснаціонального банківського капіталу. Причинами цього факту є декілька чинників, включаючи зменшення попиту на кредити, дефіцит фондів,

збільшення регуляторних вимог до банків з боку країн, що приймають. Водночас у країнах із високою часткою внутрішньої банківської власності та великими внутрішніми ринками, таких як Польща, Росія та Туреччина, останніми місяцями спостерігається зростання кредитування (рис. 9).

Кумулятивні транснаціональні банківські потоки по окремих країнах (% ВВП 2008 р. до періоду 4-го кварталу 2008 р. – 1-го кварталу 2010 р.) наведено на рис. 10.

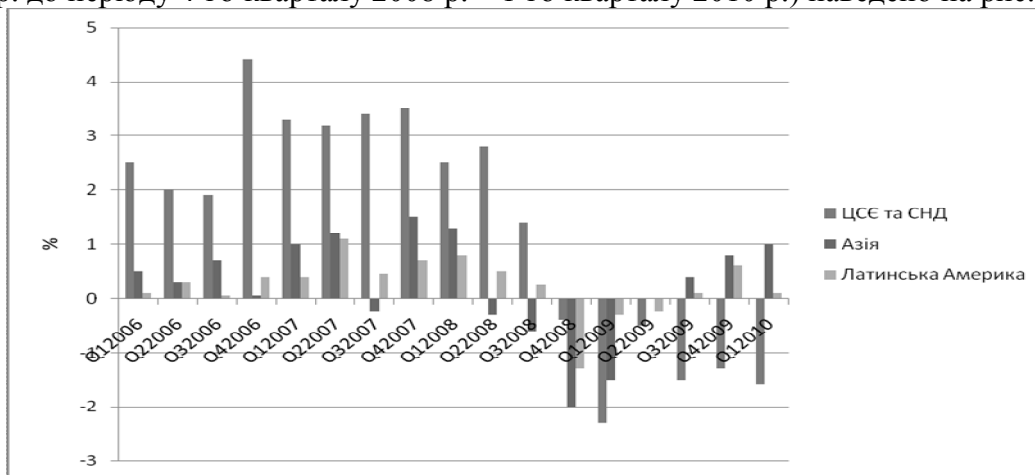

Рис. 9. Транснаціональні банківські потоки по регіонах світу, % до річного ВВП [2]

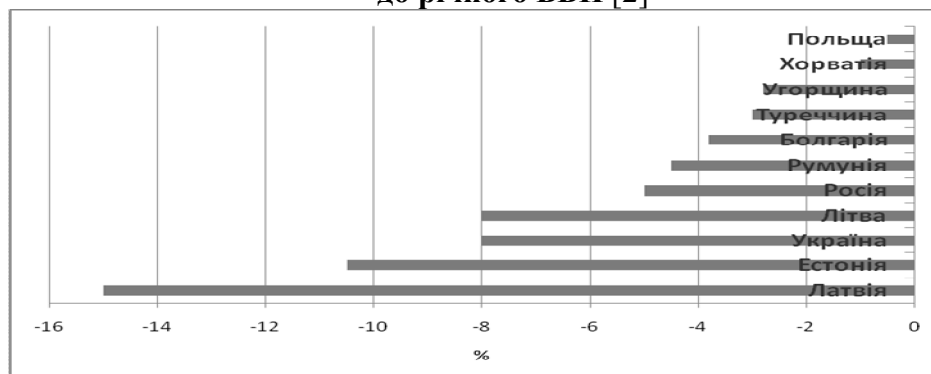

Рис. 10. Кумулятивні транснаціональні банківські потоки по окремих країнах (% ВВП 2008 р. до періоду 4-го кварталу 2008 р. – 1-го кварталу 2010 р.) [2]

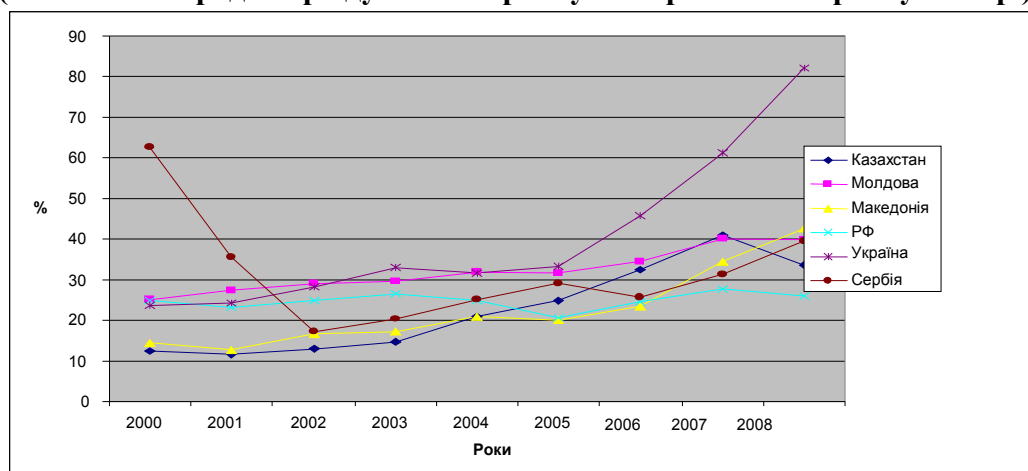

Рис. 11. Динаміка внутрішнього кредитування банківським сектором окремих країн із транзитивною економікою за 2000-2008 рр., % до ВВП [2]

Аналізуючи роль банківського сектору у формуванні реального ВВП транзитивних економік, слід зазначити перш за все його невисоке значення (у

середньому на рівні 25-30% весь аналізований період) і в цілому його позитивну динаміку по всіх країнах цієї групи (рис. 11).

Ставки по депозитах по всіх аналізованих країнах цієї групи значно перевищували середні значення по розвинутих країнах (від 4% у Російській Федерації до 24% у Македонії), що свідчить, по-перше, про високі темпи інфляційних процесів, по-друге – про незаповнений до цього часу дефіцит капіталу на цих ринках (рис. 12).

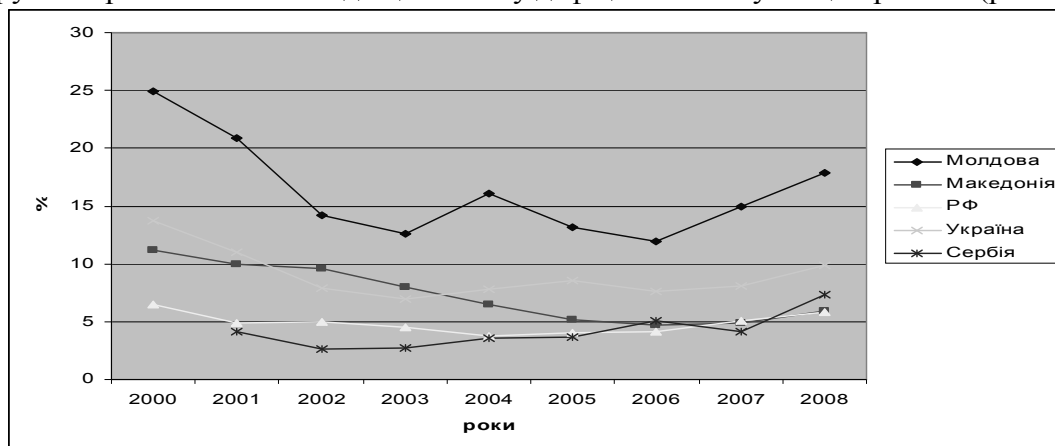

Рис. 12. Динаміка ставки по депозитах по окремих транзитивних країнах за 2000-2008 рр., % [2]

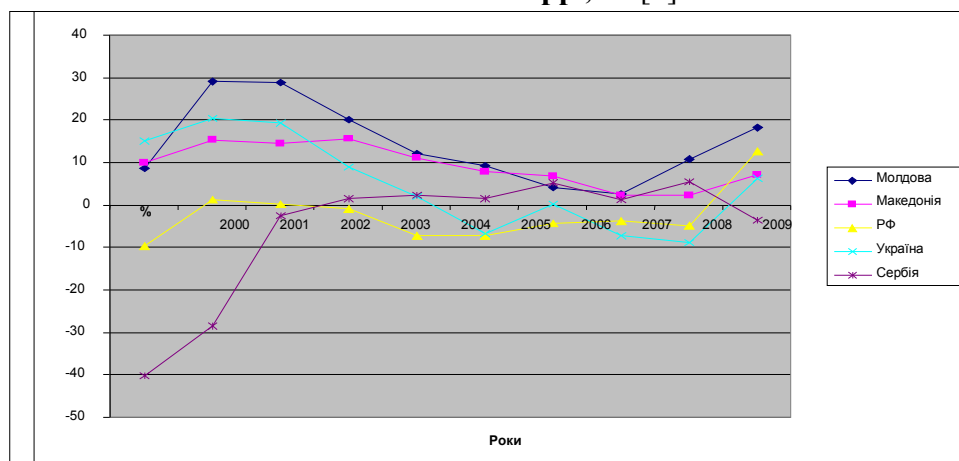

Рис. 13. Динаміка реальної ставки кредитування по окремих транзитивних країнах світу за 2000-2009 рр., % [2]

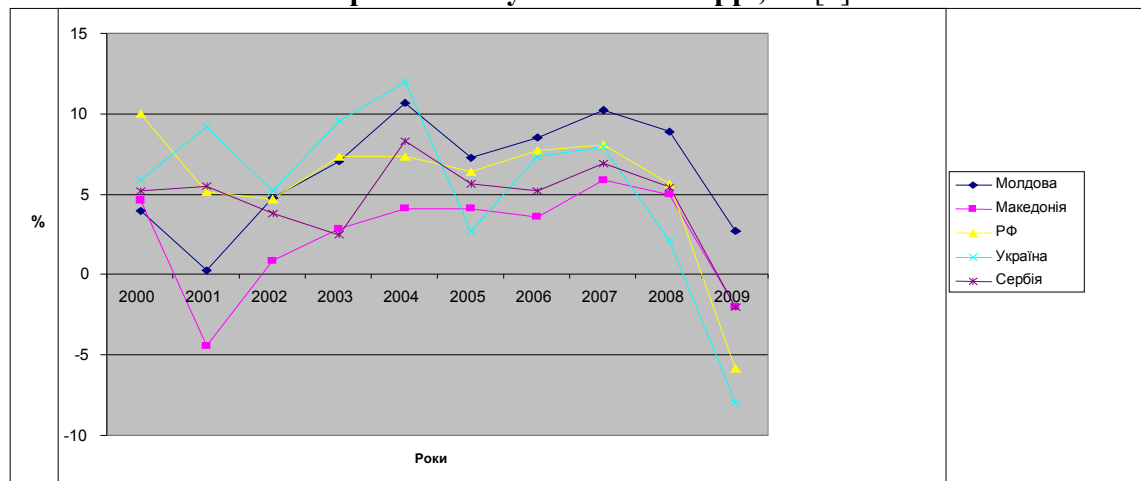

Рис. 14. Динаміка темпів зростання (падіння) ВВП по окремих транзитивних країнах за 2000-2009 рр., %

Динаміка реальної ставки кредитування характеризується значно меншим ступенем волатильності по даних країнах, ніж по розвинутих країнах світу в період із 2000 по 2008 р. (рис. 13).

Проте значною волатильністю характеризується динаміка темпів формування ВВП у цих країнах, що більшою мірою залежить від внутрішніх кризових явищ у цих країнах, ніж від загальносвітових тенденцій (рис. 14).

Порівняємо ступінь впливу показників діяльності банківського сектору на динаміку формування ВВП країн по групах ринкових, транзитивних економік та економіки України зокрема.

Розглянемо залежність, де Y_i – динаміка ВВП по країнах групи ринкових економік (Швейцарія, Австралія, Канада, Японія, Великобританія та США); $X1_i$ – кредитна ставка по країнах на 2007 р.; $X2_i$ – депозитна ставка по країнах на 2007 р.; $X3_i$ – внутрішнє банківське кредитування по країнах на 2007 р.

Вихідні дані аналізу

Країни	Y	X1	X2	X3
Швейцарія	3	1,9	2,1	185,5
Австралія	3,06	3	4,7	135,9
Канада	2,7	2,8	2,1	140,2
Японія	2,4	2,6	0,8	384,1
Великобританія	3,02	2,6	-	188,4
США	2	5,1	-	278,8

Кореляційна матриця оцінок параметрів

	Y	X1	X2	X3
Y	1,000000	-0,129318	0,809944	-0,544074
X1	-0,129318	1,000000	0,456532	-0,247180
X2	0,809944	0,456532	1,000000	-0,502771
X3	-0,544074	-0,247180	-0,502771	1,000000

Описові статистики

	Y	X1	X2	X3
Mean	2,695000	3,000000	2,425000	197,8167
Median	2,850000	2,700000	2,100000	186,9500
Maximum	3,060000	5,100000	4,700000	384,1000
Minimum	2,000000	1,900000	0,800000	135,9000
Std. Dev.	0,426134	1,093618	1,635797	125,7370
Skewness	-0,715597	1,305522	0,652024	0,062237
Kurtosis	2,034462	3,517578	2,096953	2,303161
Probability	0,688960	0,412434	0,810852	0,939286
Observations	6	6	4	6

Зворотний зв'язок – X1 та X2, прямий – із X3, слабкий зв'язок – X1, достатньо сильний – X2, середній – із X3.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	-0,246340	0,099327	-2,480104	0,1313
X2	0,016082	0,072492	0,221839	0,8450
X3	-0,002266	0,001316	-1,721496	0,2273
C	3,903806	0,483758	8,069752	0,0150
R-squared	0,883408	Mean dependent var		2,695000
Adjusted R-squared	0,708519	S.D. dependent var		0,426134
S.E. of regression	0,230065	Akaike info criterion		0,133814
Sum squared resid	0,105860	Schwarz criterion		-0,005013
Log likelihood	3,598558	F-statistic		5,051258
Durbin-Watson stat	2,688733	Prob(F-statistic)		0,169687

Із метою поліпшення моделі виведемо з аналізу змінну X2.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	-0,251237	0,080039	-3,138921	0,0517
X3	-0,002425	0,000913	-2,657140	0,0765
C	3,979269	0,284273	13,99804	0,0008
R-squared	0,880539	Mean dependent var		2,695000
Adjusted R-squared	0,800898	S.D. dependent var		0,426134
S.E. of regression	0,190145	Akaike info criterion		-0,175211
Sum squared resid	0,108465	Schwarz criterion		-0,279331
Log likelihood	3,525633	F-statistic		11,05637
Durbin-Watson stat	2,894808	Prob(F-statistic)		0,041290

Модель поліпшилась, стала в цілому значущою. Виведемо з моделі X3.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	-0,301672	0,123314	-2,446383	0,0707
C	3,600017	0,389887	9,233492	0,0008
R-squared	0,599391	Mean dependent var		2,695000
Adjusted R-squared	0,499238	S.D. dependent var		0,426134
S.E. of regression	0,301552	Akaike info criterion		0,701450
Sum squared resid	0,363733	Schwarz criterion		0,632036
Log likelihood	-0,104349	F-statistic		5,984789
Durbin-Watson stat	2,570364	Prob(F-statistic)		0,070720

Фактор X1 незначущий, тобто не впливає сильно на залежну Y.

Таким чином, проведений аналіз довів, що показники розвитку банківського сектору по країнах із ринковою економікою не справляють значного впливу при рівні значущості 0,05 на розвиток реального ВВП у країнах цієї групи. Проаналізуємо аналогічну залежність для країн із транзитивною економікою.

Країни	Y	X1	X2	X3
Росія	8,1	-3,8	5,1	27,6
Україна	7,94	-7,2	8,1	61,1
Молдова	10,2	2,5	15	40,2
Македонія	5,86	2,4	4,9	34,4
Сербія	6,9	1,2	4,1	31,4

Описові статистики

	Y	X1	X2	X3
Mean	7,800000	-0,980000	7,440000	38,94000
Median	7,940000	1,200000	5,100000	34,40000
Maximum	10,20000	2,500000	15,00000	61,10000
Minimum	5,860000	-7,200000	4,100000	27,60000
Std. Dev.	1,615797	4,328048	4,490880	13,21658
Skewness	0,385841	-0,592813	1,129208	1,077950
Kurtosis	2,200930	1,656331	2,660412	2,676593
Jarque-Bera	0,257085	0,668990	1,086617	0,990103
Probability	0,879376	0,715699	0,580823	0,609539
Observations	5	5	5	5

Кореляційна матриця оцінок параметрів

	Y	X1	X2	X3
Y	1,000000	-0,067351	0,877438	0,214443
X1	-0,067351	1,000000	0,166386	-0,582384
X2	0,877438	0,166386	1,000000	0,368138
X3	0,214443	-0,582384	0,368138	1,000000

Зворотний зв'язок – X1, прямий – із X3, слабкий зв'язок – із X1 та X3, достатньо сильний – із X2.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	-0,222728	0,107594	-2,070080	0,2865
X2	0,426884	0,090660	4,708606	0,1332
X3	-0,069660	0,037367	-1,864197	0,3134
C	7,118251	1,177418	6,045647	0,1044
R-squared	0,959043	Mean dependent var		7,800000
Adjusted R-squared	0,836174	S.D. dependent var		1,615797
S.E. of regression	0,654002	Akaike info criterion		1,979148
Sum squared resid	0,427718	Schwarz criterion		1,666698
Log likelihood	-0,947870	F-statistic		7,805362
Durbin-Watson stat	2,443361	Prob(F-statistic)		0,255905

Отримана модель такий має вигляд: $Y = 7,11 - 0,22X1 + 0,43X2 - 0,07X3$.

Із метою поліпшення моделі виведемо з аналізу змінну X3.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	-0,081916	0,114616	-0,714697	0,5490
X2	0,328834	0,110460	2,976938	0,0967
C	5,273201	0,954015	5,527376	0,0312
R-squared	0,816710	Mean dependent var		7,800000
Adjusted R-squared	0,633420	S.D. dependent var		1,615797
S.E. of regression	0,978299	Akaike info criterion		3,077706
Sum squared resid	1,914137	Schwarz criterion		2,843368
Log likelihood	-4,694264	F-statistic		4,455828
Durbin-Watson stat	2,692609	Prob(F-statistic)		0,183290

Отримана модель такий має вигляд: $Y = 5,27 - 0,08X1 + 0,33X2$. Виведемо з моделі X1.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X2	0,315698	0,099645	3,168234	0,0505
C	5,451206	0,842503	6,470252	0,0075
R-squared	0,769898	Mean dependent var		7,800000
Adjusted R-squared	0,693198	S.D. dependent var		1,615797
S.E. of regression	0,894986	Akaike info criterion		2,905157
Sum squared resid	2,403000	Schwarz criterion		2,748932
Log likelihood	-5,262892	F-statistic		10,03770
Durbin-Watson stat	1,759830	Prob(F-statistic)		0,050549

Отримана модель такий має вигляд: $Y = 5,45 + 0,32X2$.

Фактор X2 значущий, модель у цілому значуща. А залежність Y від фактора X описується на 81,6%.

Таким чином, усі досліджені змінні, що характеризують показники діяльності банківського сектору у країнах із транзитивними економіками, мають тісний зв'язок із формуванням реального сектору цих країн.

Перевіримо гіпотезу стосовно зв'язку між розвитком банківського та промислового секторів для України, досліджуючи динаміку вищенаведених показників з 2000 по 2008 р.

Вихідні дані

Y	X1	X2	X3
4,7	15	13,7	5,85
2,2	20,3	11	9,2
2,8	19,2	7,9	5,2
3,16	8,9	7	9,56
4,2	2	7,8	12
4,14	-6,7	8,6	2,7
5,1	0,3	7,6	7,3
5,2	-7,2	8,1	7,94
3,2	-8,8	9,9	2,1

Описові статистики

	Y	X1	X2	X3
Mean	3,855556	4,777778	9,066667	6,872222
Median	4,140000	2,000000	8,100000	7,300000
Maximum	5,200000	20,30000	13,70000	12,00000
Minimum	2,200000	-8,800000	7,000000	2,100000
Std. Dev.	1,062863	11,49867	2,134245	3,245820
Skewness	-0,144500	0,177297	1,236502	-0,073274
Kurtosis	1,693344	1,487419	3,412842	2,033294
Jarque-Bera	0,671577	0,905114	2,357322	0,358499
Probability	0,714774	0,636000	0,307691	0,835897
Observations	9	9	9	9

Знайдемо кореляційну матрицю оцінок параметрів.

	Y	X1	X2	X3
Y	1,000000	-0,533413	-0,047353	0,030961
X1	-0,533413	1,000000	0,345001	0,322795
X2	-0,047353	0,345001	1,000000	-0,253060
X3	0,030961	0,322795	-0,253060	1,000000

Зворотний зв'язок із X1 та X2, прямий – із X3, зв'язок слабкий.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	-0,069250	0,038356	-1,805466	0,1308
X2	0,149062	0,202167	0,737319	0,4941
X3	0,114131	0,131827	0,865764	0,4262
C	2,050589	2,287968	0,896249	0,4112
R-squared	0,396242	Mean dependent var		3,855556
Adjusted R-squared	0,033987	S.D. dependent var		1,062863
S.E. of regression	1,044645	Akaike info criterion		3,226333
Sum squared resid	5,456415	Schwarz criterion		3,313989
Log likelihood	-10,51850	F-statistic		1,093822
Durbin-Watson stat	2,118693	Prob(F-statistic)		0,432506

Модель незначуща, змінні – незначущі. Із метою поліпшення моделі виведемо з аналізу змінну X2.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	-0,056071	0,032621	-1,718900	0,1364
X3	0,074258	0,115562	0,642583	0,5443
C	3,613134	0,828925	4,358821	0,0048
R-squared	0,330597	Mean dependent var		3,855556
Adjusted R-squared	0,107462	S.D. dependent var		1,062863
S.E. of regression	1,004131	Akaike info criterion		3,107324
Sum squared resid	6,049680	Schwarz criterion		3,173066
Log likelihood	-10,98296	F-statistic		1,481604
Durbin-Watson stat	1,842097	Prob(F-statistic)		0,299960

Із метою поліпшення моделі виведемо з аналізу змінну X3.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X1	-0,049305	0,029551	-1,668463	0,1392
C	4,091125	0,350099	11,68561	0,0000
R-squared	0,284529	Mean dependent var		3,855556
Adjusted R-squared	0,182319	S.D. dependent var		1,062863
S.E. of regression	0,961101	Akaike info criterion		2,951656
Sum squared resid	6,466012	Schwarz criterion		2,995484
Log likelihood	-11,28245	F-statistic		2,783768
Durbin-Watson stat	1,880317	Prob(F-statistic)		0,139157

Параметр X_1 залишився, як і раніше, незначущим, і модель також не є адекватною за $\text{Prob}(F\text{-stat}) > 0,05$. Низьке значення $R\text{-sq}$ указує на слабку залежність варіації Y від X , тобто банківський сектор слабо впливає на динаміку реального ВВП в Україні. Проте на сьогодні спостерігається зростання латентної взаємодії між банківським та промисловим секторами у складі сформованих в Україні фінансово-промислових груп.

Висновки. Проведений компаративний економіко-математичний аналіз ступеня впливу діяльності банківського сектору на формування реального ВВП по групах країн із ринковими та транзитивними економіками, зокрема України, показав, що: показники розвитку банківського сектору по країнах із ринковою економікою не має значного впливу на розвиток реального ВВП у країнах цієї групи, у зв'язку з високим ступенем їх інтегрованості до глобального фінансового ринку; змінні, що характеризують показники діяльності банківського сектору у країнах із транзитивними економіками мають тісний зв'язок із формуванням реального сектору цих країн; проте в Україні спостерігається зворотна ситуація у зв'язку з високим дефіцитом на національному ринку довгих грошей, які мають спрямовуватися на розвиток довгострокових проектів у промислових секторах національної економіки.

Список використаної літератури

1. Global financial stability report, 2010, IMF [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2010/02/index.htm>
2. World Economic Outlook Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/index.aspx>

T. V Orekhova., D.A. Levchenko

THE INTERACTION OF INDUSTRIAL AND BANKING SECTORS IN AN INCREASINGLY UNCERTAIN GLOBAL ENVIRONMENT.

In the article the development of the banking sector in the global economy, the interaction of industrial and banking sectors in an increasingly uncertain global economic environment. The analysis of the impact of the banking sector of indicators describing the development of the business by groups of countries.

УДК 339.1(1-77)

Я. А. Дубенюк

СУЧАСНІ РЕЖИМИ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ У КРАЇНАХ З РІЗНИМ ТИПОМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті розглянуто особливості сучасних режимів регулювання міжнародної торгівлі у розвинутих країнах, країнах, що розвиваються, а також країнах Центральної та Східної Європи, зокрема в Україні. Значну увагу приділено оцінці застосування ставок мита на продукцію окремих галузей у країнах з різним типом соціально-економічних систем.

Актуальність дослідження. Сучасні процеси глобалізації та регіоналізації світового господарства, які є, з одного боку, протилежними, а з іншого, – в значній мірі взаємопов'язаними та взаємообумовлюючими, призводять до значних змін у системі регулювання міжнародних економічних, зокрема, торговельних відносин між країнами та їх угрупованнями. Набір інструментів, спрямованих на захист внутрішніх ринків, постійно удосконалюється та розширюється, і ці процеси відбуваються на тлі одночасної лібералізації міжнародної торгівлі, що характеризується значними

поступками у застосуванні заходів митно-тарифного регулювання між країнами та їх угрупованнями. Комплекс інструментів, що застосовується урядами країн, розрізняється, як правило, в залежності від рівня їх соціально-економічного розвитку, а також місця в системі міжнародної торгівлі. Тому дослідження особливостей сучасної системи регулювання міжнародної торгівлі з метою визначення найбільш оптимальних шляхів захисту внутрішнього ринку є своєчасним та актуальним.

Питанням дослідження системи регулювання міжнародної торгівлі на сучасному етапі розвитку світового господарства присвячено праці таких зарубіжних вчених-економістів як Т. Котьер, М. Требілкок, Р. Хаус та ін., які основну увагу акцентують на принципах реалізації наднаціонального рівня регулювання міжнародної торгівлі. Серед вітчизняних дослідників слід виділити Ю. Макогона, Т. Мельник, О. Гашицького, М. Бліхар, які однак у своїй працях значну увагу приділяють саме особливостям формування та адаптації системи існуючого вітчизняного регулювання до вимог ГАТТ/СОТ. Тобто недостатньо уваги приділено оцінці особливостей режимів регулювання міжнародної торгівлі у країнах з різним типом соціально-економічних систем.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є визначення подальших напрямів розвитку системи регулювання міжнародної торгівлі у країнах з різним рівнем соціально-економічного розвитку. Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні завдання: по-перше, виявити загальні закономірності реалізації системи регулювання міжнародної торгівлі; по-друге, розглянути особливості реалізації митно-тарифної політики у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються; по-третє, виявити особливості здійснення політики захисту внутрішнього товаровиробника в Україні відповідно до вимог ГАТТ/СОТ.

Основні результати дослідження. За специфікою регулювання міжнародної торгівлі згідно із світовою практикою доцільно розрізняти звичайну, преференційну, дискримінаційну торгівлю та торгівлю за режимом найбільшого сприяння. В сучасному світовому господарстві найбільш розповсюдженими є преференційна торгівля та торгівля за режимом найбільшого сприяння, що зумовлено функціонуванням великої кількості інтеграційних об'єднань, які прагнуть усунути будь-які бар'єри на шляху руху товарів та послуг, а також існування Світової організації торгівлі, де режим найбільшого сприяння є одним із основних у її діяльності.

Регулювання міжнародної торгівлі в рамках СОТ здійснюється на базі основних правил і принципів, серед яких одним з найважливіших є принцип недискримінації, що характеризується зобов'язанням всіх країн-членів СОТ надавати одна одній однаково сприятливі умови. Таким чином, жодна країна не повинна робити винятки для іншої або застосовувати щодо неї дискримінаційний підхід. Паралельно із принципом недискримінації реалізується режим найбільшого сприяння, який застосовується до зовнішніх ринків та охоплює систему торгових преференцій, які використовують, країни-члени СОТ.

Умовами режиму найбільшого сприяння є наявність найбільшого обсягу прав, преференцій і пільг щодо мита, податків і зборів, якими користуються або будуть користуватися суб'єкти. У міжнародній торговельній практиці застосовуються торговельні домовленості, у межах яких група країн погоджується ліквідувати або зменшити бар'єри, пов'язані з імпортом з однієї країни в іншу. Результати проведених раундів щодо зміни тарифів середньозваженої ставки імпорту на промислові товари, наведені на рисунку 1 [1; 2].

Після проведених раундів значно змінилися ставки імпорту на промислові товари, майже на 36%. Другий раунд торговельних переговорів, характеризувався ухваленням біля 5000 тарифних зобов'язань.

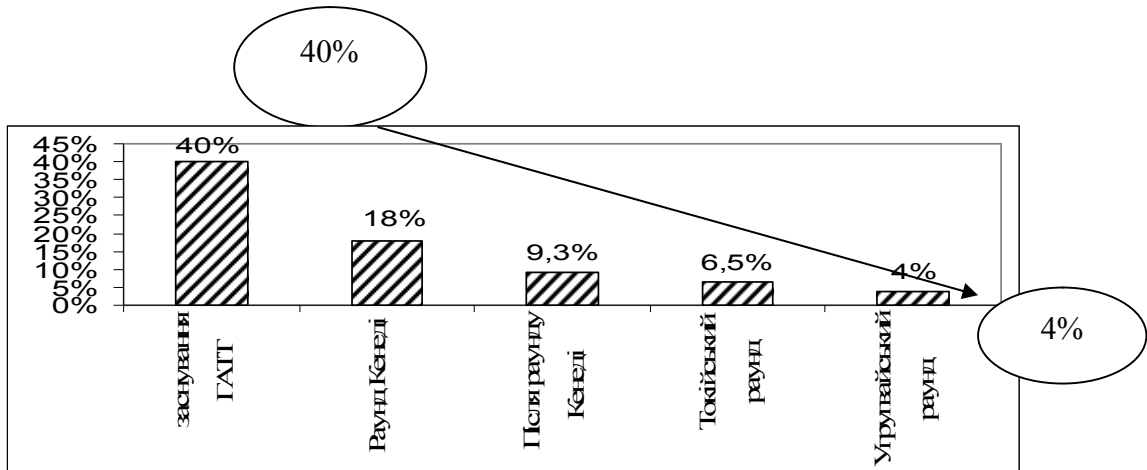

Рис. 1. Зміни розміру світової середньозваженої ставки імпортного тарифу на товари протягом 1947-2009 рр.

Третій раунд проходив із вересня 1950 р. по квітень 1951 р. [1; 2]. На ньому було змінено 8700 тарифних поступок і знижені тарифи майже на 25% порівняно з 1948 р.

Четвертий раунд завершився в травні 1956 р. у Женеві. Його результатом стало те, що загальна сума, отримана від зниження тарифів, досягла 2,5 млрд. дол. Раунд Кеннеді відбувся у липні 1967 р. Підсумковий акт раунду підписали біля 50 країн, що брали в ньому участь. Загалом на них припадає 75% світової торгівлі. На початку переговорів їх учасники керувалися підходом «товар за товар». Цей підхід використовувався в попередніх раундах за лінійного методу зниження тарифів на промислові товари. Робоча гіпотеза про 50% межі зниження тарифів була досягнута в багатьох галузях. Поступки охопили загальний обсяг торгівлі в розмірі 40 млрд. дол. Окремі угоди були досягнуті щодо зернових, хімічних продуктів, а також з питань антидемпінгового кодексу.

Не менш важливим в даному аспекті реалізації принципу найбільшого сприяння залишається розгляд середньозваженої ставки мита в окремих провідних країнах, які доцільно поділити за рівнем соціально-економічного розвитку. Дані, наведені на рисунку 2 свідчать про те, що незважаючи на рівень середньозваженої світової ставки мита 4% на окремі товарні групи у розвинутих країнах встановлюються значно вищі тарифні обмеження.

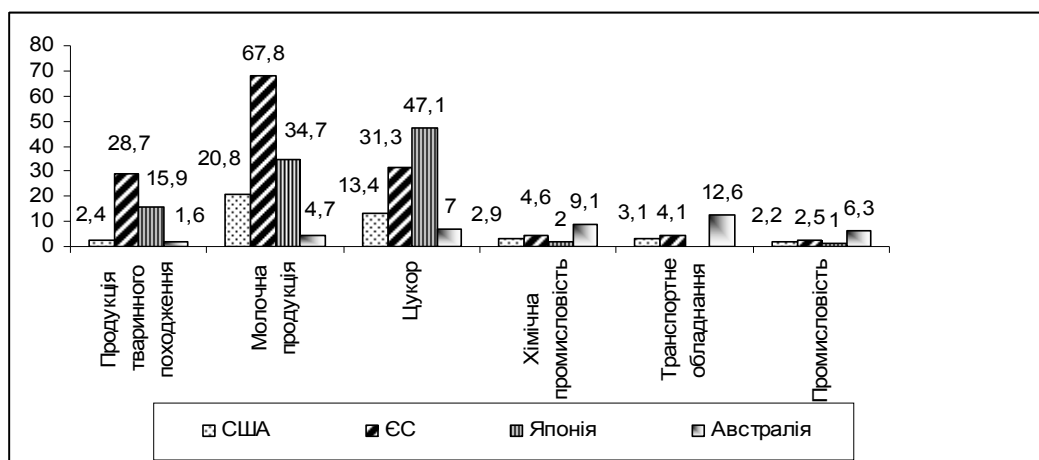

Рис. 2. Середньозважені ставки імпортного мита на окремі види продукції у розвинених країнах, 2009 р.

Так, найбільші ставки спостерігалися у країнах ЄС, особливо на молочну продукцію – 67,8%, цукор - 47,1%, продукцію тваринного походження – 28,7% [2].

У Японії найбільші ставки встановлено на цукор – 47,1% та молочну продукцію – 34,7%. Проте, при цьому встановлено фактично заборонні ставки на деякі види товарів: рис – 444%, пшеницю – 193%, також високі ставки встановлено на м'ясні та нафтопродукти. Японія не є членом жодної міжнародної торговельної організації, крім СОТ, проте має договори про пільгове митне оподаткування з низкою країн, що розвиваються. Часто ставки за цими договорами навіть нижчі, ніж передбачені ГАТТ. Майже 95% тарифних ставок в Японії є адвалерними. При цьому багато ставок диференціюються залежно від застосованого методу визначення митної вартості. Понад третина товарів при імпорті не обкладаються митом, переважно це сировина. Ще понад 45% товарних позицій оподатковуються за ставками менше 5%, і тільки 3% товарів оподатковуються ставками понад 30%, серед них текстильні товари, взуття та продукти харчування. Японія дуже широко застосовує квотування та інші методи нетарифного регулювання, проте при цьому майже не використовує компенсаційні та антидемпінгові ставки. Також в Японії діє унікальна система податкових пільг для імпортерів, які завозять товари, що не оподатковуються – ці підприємства мають право на податковий кредит у розмірі 5% від обсягу імпорту. Обсяг імпорту товарів, які не оподатковуються, складає понад 25%.

Що ж стосується США, найбільші ставки мита діють на імпорт молочної продукції – 20,8% та цукор – 13,4%. У 1994 р. за ініціативи США було створено зону вільної торгівлі з Канадою та Мексикою (НАФТА). В 2000 р. було надано преференційний торговельний статус Китаю. Сьогодні наповнення державного бюджету митними платежами складають незначну для США частку. Митна політика передбачає застосування режиму вільної торгівлі, а інколи навіть стимулювання імпорту.

Митно-тарифна політика Європейського Союзу має такі риси: застосування політики протекціонізму на етапі стрімкого зростання економіки з подальшим поступовим зниженням митних ставок; жорстка позиція на переговорах при вступі до СОТ щодо зв'язування митних ставок на найбільш прийнятному для себе рівні; режим найбільшого сприяння національному сільському господарству. Країни-члени ЄС активно застосовують антидемпінгові розслідування, нетарифні методи регулювання та субсидії національним товаровиробникам.

Якщо розглядати ставки імпортного тарифу на аналогічну продукцію у країнах, що розвиваються, що наочно демонструють дані рисунку 3 [2], можна дійти наступних висновків.

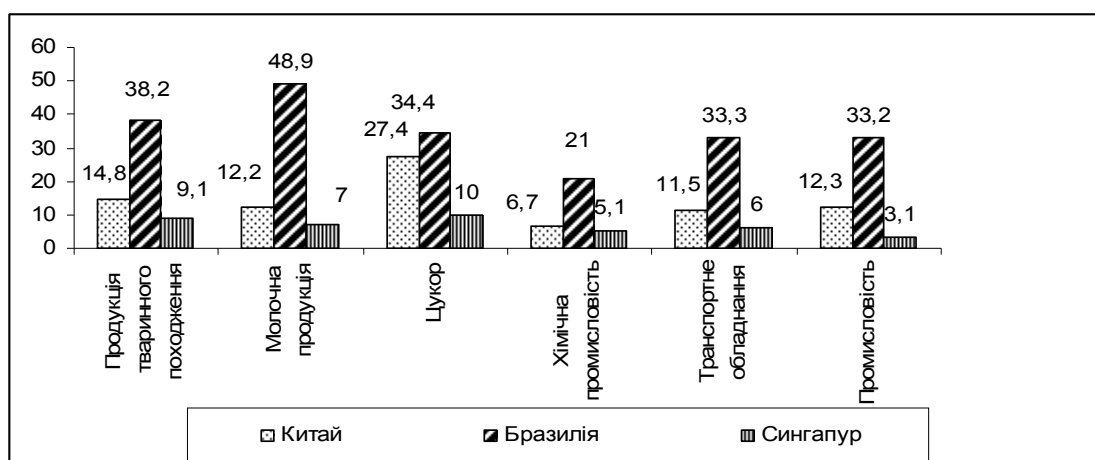

Рис. 3. Середньозважені ставки імпортного мита на окремі види продукції у країнах, що розвиваються, 2008 р.

Найбільші ставки мита є характерними для Бразилії, особливо на продукцію молочної промисловості – 48,9%, продукцію тваринного походження – 38,2%, цукор –

34,4%. Що ж стосується Китаю як однієї із найбільш зростаючих економік, то найбільші ставки мита уряд встановив на цукор на рівні 27,4%. Однією з головних рушійних сил зростання китайської економіки є експорт, і в країні було зроблено все на законодавчому та виконавчому рівнях для його підтримки. У Китаї на законодавчому рівні заборонено надання будь-яких пільг імпортерам, окрім імпорту гуманітарної допомоги та офіційно введено додаткові тарифи за прискорене митне оформлення. На відміну від більшості країн світу, де митне оформлення відбувається за місцем призначення товару, в Китаї майже весь імпорт оформляється в кількох основних митницях, які працюють у найбільших портах.

Тарифна політика Китаю є надзвичайно послідовною та виваженою. Так, на початку 90-х років ХХ ст. середньоарифметична ставка мита в Китаї складала понад 43% і була однією з найвищих у світі, що забезпечило комфортні умови для розвитку потужних промислових галузей. У 1996 відбулося перше значне зниження митних тарифів (всього на 4971 товарну позицію), середньоарифметична ставка мита склала 23%. Вступ країни до Світової організації торгівлі в 2002 році спричинив ще кілька вимушених знижень ставок мита, і у 2004 році середньоарифметична ставка складала лише 10,4% [4].

Однак в останні роки ставки на окремі групи товарів знижуються кілька разів щороку, що пояснюється надзвичайно бурхливим розвитком національної економіки. Проте на товари, які виробляються стратегічними для економіки галузями (сільське господарство, машинобудування) ще є достатньо високими, а інколи і фактично заборонними.

Для країн пострадянського простору властиві більш низькі ставки імпортного митного тарифу на сільськогосподарські товари та більш високі ставки на продукцію промислового сектору у порівнянні як із розвинутими країнами, так і з країнами, що розвиваються, що підтверджують дані, наведені на рисунку 4 [2].

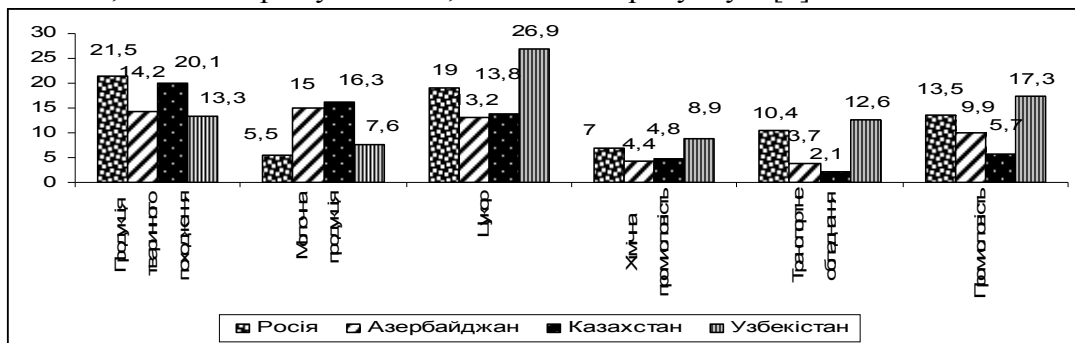

Рис. 4. Середньозважені ставки мита у країнах СНД, 2009 р.

Росія суттєво відрізняється від решти країн, представлених у аналізі, своєю експортно-орієнтованою економікою та великим позитивним сальдо торговельного балансу. В 2009 р. її експорт склав майже 42% ВВП. При цьому Росія дуже активно застосовує експортні митні тарифи, що є характерним для країн-експортерів необробленої сировини. Сьогодні митна політика Росії є надмірно політизованою, про що свідчать нещодавні негаразди з імпортом українських, грузинських та молдовських товарів, і, безперечно, орієнтованою на захист національного товаровиробника. Росія має одну з найвищих середньоарифметичних ставок мита в Європі – 9,9%. Крім того, часто застосовує антидемпінгові та тимчасові ставки мита.

З травня 2008 р. Україна стала повноправним членом Світової організації торгівлі. Лібералізація торгово-економічної політики після вступу України до СОТ передбачає спрощення доступу до національного ринку для іноземних суб'єктів господарювання за умов одночасного усунення можливих перешкод для конкуренції та дії законів ринкової економіки. Ключовим питанням в умовах членства України у СОТ

залишається необхідність впровадження структурних реформ вітчизняної економіки у такий засіб, який би гарантував покращення ефективності промислового та сільськогосподарського секторів економіки [5].

Після вступу до СОТ Україна ще більше лібералізувала свій зовнішньоторговельний режим та стала застосовувати пільги та преференції до значно більшої кількості своїх торговельних партнерів. На рисунку 5 наведено динаміку змін ставок імпортного мита до та після вступу України до СОТ. Як видно, протягом 2006-2008 рр. Україна майже у 3-4 рази зменшила ставки імпортного тарифу та окрім види сільськогосподарської продукції, проте рівень середньозважених ставок на промислові товари майже не змінився [2]. Високі тарифні ставки Україні доцільно впроваджувати тільки на дорогі товари, а високі ставки мита на товари масового споживання, аналогів яким немає в Україні, зрештою стають тягарем для споживача, і більшість країн із ринковою економікою не стримують, а навіть заохочують даний вид імпорту. Така політика передбачає надання пільгових митних тарифів переважно для країн-постачальників сировини та товарів мінімальної технологічної обробки.

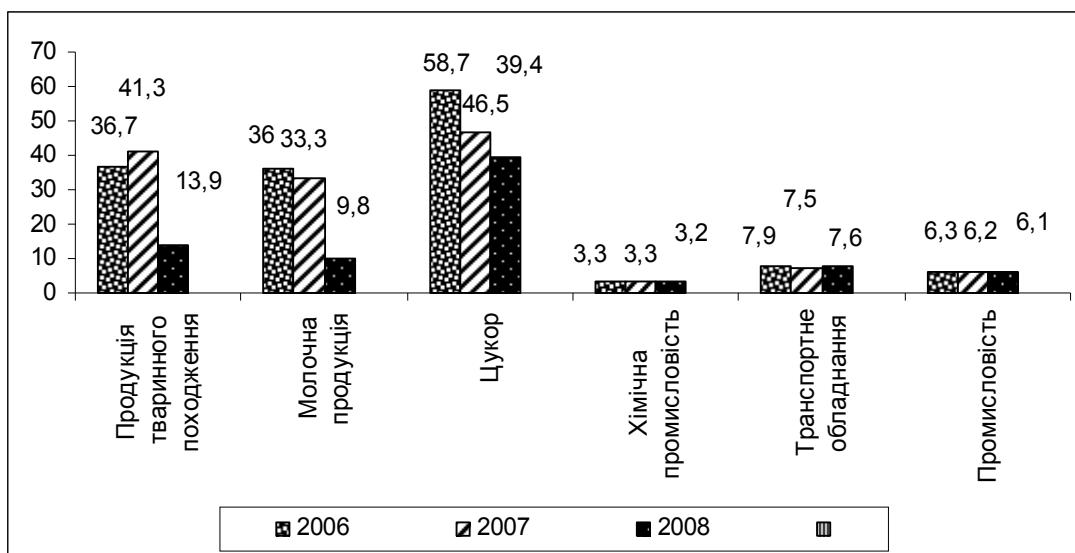

Рис. 5. Динаміка середньозважених ставок імпортного мита в Україні на окремі види продукції, 2006-2008 рр.

При цьому митно-тарифна політика повинна стати, насамперед, інструментом регулювання внутрішнього ринку, а не наповнення державного бюджету і має відповідати економічним інтересам держави, а не окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Особливий захист, окрім молодих та важливих для забезпечення національної безпеки галузей, як засвідчує світова практика, слід надавати сільському господарству. Експортери та імпортери держави отримали вихід в уніфікований правовий простір, а також рівноправну можливість користуватися міжнародно-правовим захистом, що гарантується ГАТТ.

В рамках вступу до СОТ, з метою забезпечення належного рівня підтримки сільськогосподарських товаровиробників, Україна зберегла право застосування спеціальних режимів оподаткування ПДВ у вигляді доходів, від яких відмовилася держава, як альтернативі прямій бюджетній підтримці у зв'язку із обмеженістю фінансових ресурсів держави.

Найбільш суттєвим наслідком для громадян та вітчизняних виробників вступу держави до СОТ є врегулювання питань доступу українських товарів і послуг до ринків країн-членів СОТ та іноземних товарів і послуг - до вітчизняного ринку[6].

Із вступом до СОТ, відповідно до Угоди між Урядом України та Європейським Співтовариством про торгівлю деякими сталеливарними виробами, було скасовано

кількісні обмеження щодо експорту металопродукції до країн-членів ЄС. Одним із основних позитивних факторів, що вплинув на експорт промислової продукції після вступу України до СОТ, є припинення квотування експорту української металопродукції на ринок ЄС.

Основний позитивний вплив на динаміку експорту до країн Центральної та Східної Європи пов'язаний із скасуванням кількісних обмежень на імпорт в країни ЄС шести груп металопродукції, що дозволило суттєво збільшити експорт металопродукції до окремих країн регіону, зокрема до Болгарії – більш як у 3 рази, Румунії – у 1,7 рази тощо.

Підприємства хімічної промисловості, зокрема з випуску азотних добрив, які є найбільшими експортерами в галузі, відмічають в основному позитивний вплив членства України в СОТ. А саме, скасування антидемпінгових заходів щодо імпорту карбаміду українського походження в країни ЄС, що дало змогу поставляти цей продукт на ринок ЄС.

Загальний аналіз зовнішньоторговельних відносин України свідчить, що вступ держави до СОТ позитивно вплинув на гармонізацію торговельно-орієнтованого законодавства держави з договірною-правовою системою СОТ і сприяв активізації торговельних відносин з країнами-членами Організації.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз показав, що найбільш обсяги міжнародної торгівлі здійснюються за режимом найбільшого сприяння або преференційним режимом. Проте це не означає, що уряди країн не обмежують імпорт «небажаної» продукції на свою територію. Більше 150 країн протягом існування ГАТТ/СОТ взяли участь в обговоренні обов'язкових положень угод, що охоплювали тарифні і нетарифні заходи; обмінялися зобов'язаннями, що становили у світовій торгівлі біля 300 млрд. дол. У результаті таких зобов'язань середньорічний тариф на готову продукцію дев'яти найбільш значних світових промислових ринків знизився на 34%.

Це зниження відбувалося у такий спосіб, що найвищі тарифи скорочувалися більшою мірою, ніж найменші. Розвинуті країни знизили тарифи, а також інші бар'єри, що впливають на торгівлю тропічними товарами: кавою, чаєм, какао, спеціями й іншими сировинними напівфабрикатами і готовими виробами, що становлять найбільший інтерес для країн, що розвиваються. Багато цих країн зробили поступки стосовно свого власного імпорту. Найбільш розвинуті країни у своєму арсеналі використовують здебільшого інструменти прихованого протекціонізму і таким чином прагнуть «обійти» заборони та обмеження, що накладаються на них з боку міжнародних організацій. На противагу ним, країни, що розвиваються, використовують в основному мито та інструменти кількісних обмежень (квотування та ліцензування).

Список використаної літератури

1. Портанский А. ВТО: перспектива переговоров Дохийского раунда сохраняется / А. Портанский // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. - № 12. – С. 65-73.
2. World Tariff Profiles 2009 [Електронний ресурс] / Режим доступу до звіту: http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_tariff_profiles09_e.htm
3. Осадча Н.В. Системне уявлення щодо регуляторного митного режиму в умовах глобалізації зовнішньоекономічної діяльності / Н.В. Осадча // Вісник економічної науки України. – 2009. - № 1. – С. 134-145.
4. Мозиас П. Внешнеторговая политика Китая после присоединения к ВТО / П. Мозиас, В. Яковлева // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. - № 12. – С. 64-68.
5. Гащицький О.А. Оцінка ефективності митної політики України в умовах вступу України до СОТ / О.А. Гащицький // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008.

- № 1. – С. 29-34.

6. Бліхар М.М. Реформування митно-тарифної політики України з використанням досвіду країн ЦСЄ у контексті вступу до СОТ / М.М. Бліхар // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. - № 2. – С. 56-60.
7. Мельник Т. Тарифне регулювання у контексті членства України у СОТ / Т. Мельник // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. - № 2. – С. 5-12.

Y. A. Dubenyuk

Modern Regimes of the International Trade Regulation in the Countries of Different Social and Economic Systems

The article touches upon the peculiarities of the modern regimes in international trade regulation in developed, developing countries and the countries of Central and Eastern Europe, Ukraine in particular. Much attention is paid to the customs duties implementation on the goods of different branches in countries with different type of social and economic system.

УДК 339.72.053.1(1-773)

Т. В. Марена

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

У статті досліджено сучасний стан зовнішньої заборгованості країн, що розвиваються, оцінено рівень зовнішньоборгового навантаження на національній економіці. Визначено особливості формування зовнішнього боргу в різних регіональних групах країн. Оцінено стан міжнародної ліквідності країн, що розвиваються.

Стабільність національних економік країн багато в чому залежить від наявності в них відповідних фінансових ресурсів. Оскільки внутрішні фінансові ресурси країн світу є обмеженими, важливим джерелом фінансування економічного розвитку стають зовнішні запозичення, що виступають у формі міжнародного кредиту. Неефективне використання кредитних ресурсів призводить до накопичення зовнішнього боргу та неможливості його своєчасного обслуговування, в результаті чого розвивається криза зовнішньої заборгованості, яка здійснює негативний вплив на стан національної економіки і позиції країни на світових ринках. Зростання обсягів надання міжнародних кредитів свідчить про те, що розвиток сучасного світового господарства набуває все більш боргового характеру. Зважаючи на це, актуальним є питання ефективного управління зовнішньою заборгованістю з урахуванням інтересів і країн-кредиторів, і країн-позичальників.

Особливого значення питання управління зовнішньою заборгованістю набуває для країн, що розвиваються. Зростання обсягів різних видів зовнішньої заборгованості, близькість термінів погашення зовнішніх боргів викликають необхідність пошуку найбільш ефективних методів реструктуризації боргу, напрямів зменшення боргового тягаря країн. Для визначення особливостей управління зовнішнім боргом країн, що розвиваються, перш за все, потрібно вивчити існуючий стан заборгованості цих країн, оцінити їх платоспроможність. Все вищезазначене обумовлює актуальність теми дослідження.

Питання формування зовнішньої заборгованості країн та особливостей управління зовнішнім боргом широко дискутуються в сучасній науковій літературі. Так, у центрі

уваги науковців знаходиться аналіз рівня зовнішнього боргу окремих країн [1,2,3], а також пошук найбільш ефективних методів управління зовнішньою заборгованістю [4,5,6,7,8]. Значну увагу питанням управління зовнішньою заборгованістю приділяють спеціалісти міжнародних фінансово-кредитних установ, передусім Міжнародного валютного фонду та групи Світового банку. Водночас, оскільки найбільш гострою проблема зовнішньої заборгованості є для країн, що розвиваються, особливої актуальності набуває дослідження регіональних особливостей формування зовнішньої заборгованості саме в цій групі держав, аналіз зовнішньоборгового навантаження на національній економіки та оцінка можливостей цих країн фінансувати зовнішній борг.

Метою дослідження є визначення сучасних особливостей в динаміці зовнішнього боргу і рівня міжнародної ліквідності країн, що розвиваються.

Дослідження рівня зовнішнього боргу в країнах світу показують, що тенденції у динаміці зовнішньої заборгованості країн тісно корелюють із рівнем економічного розвитку країн-позичальниць і набувають характеру закономірностей.

За абсолютним розміром валового зовнішнього боргу перше місце серед країн світу посідають провідні розвинені країни. Водночас, ці країни є й найбільшими кредиторами на світовому ринку позикового капіталу і мають певний запас міцності щодо врегулювання проблем боргового навантаження. За показником чистого зовнішнього боргу провідні позиції займають країни, що розвиваються.

Абсолютний розмір зовнішньої заборгованості країн, що розвиваються, протягом 1998-2002 рр. майже не змінювався, а з 2003 р. почав поступово зростати (рис. 1). Позитивною тенденцією в динаміці показників зовнішньої заборгованості країн, що розвиваються, можна вважати певне зменшення боргового навантаження на економіку з точки зору обслуговування боргів.

Так, протягом 2001-2009 рр. на фоні підвищення показника абсолютного розміру платежів за боргами (з 584,3 млрд. дол. в 2001 р. до 1298,6 млрд. дол. в 2008 р.), спостерігається зменшення показника відношення платежів до експорту товарів та послуг з 31,6% в 2001 р. до 18,8% в 2008 р. (рис. 2 і 3) [9].

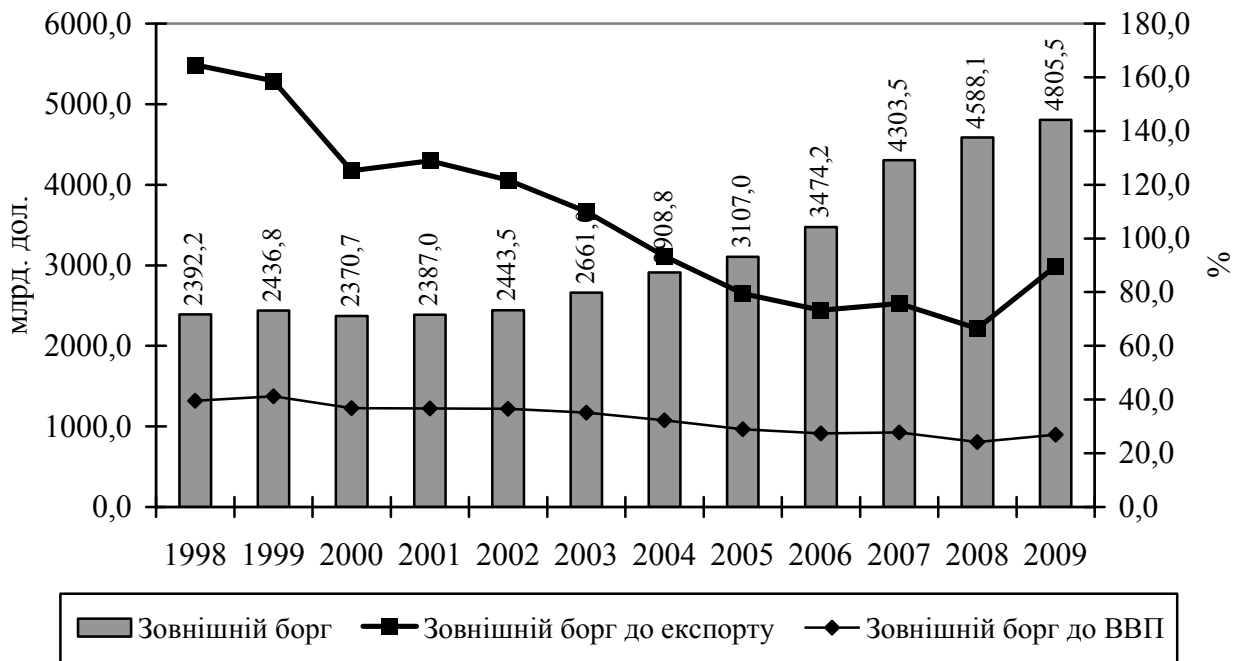

Рис. 1. Динаміка зовнішнього боргу країн, що розвиваються, в 1998-2009 рр.

Таку ситуацію можна пояснити поступовою активізацією в зазначених країнах зовнішньоторговельної діяльності, нарощуванням експорту, що дозволяє підвищувати ступінь забезпеченості платежів за зовнішнім боргом за рахунок валютних надходжень.

Деяке погіршення показника відношення платежів до експорту товарів та послуг є характерним для 2009 р., коли рівень показника підвищився порівняно з попереднім роком до 24,5%. В той же час абсолютний розмір платежів порівняно з 2008 р. майже не змінився і склав 1302,9 млрд. дол. Підвищення відносного показника платежів за боргами пов'язане зі скороченням обсягів експорту товарів та послуг у 2009 р. на 8,2% порівняно з 2008 р. [9].

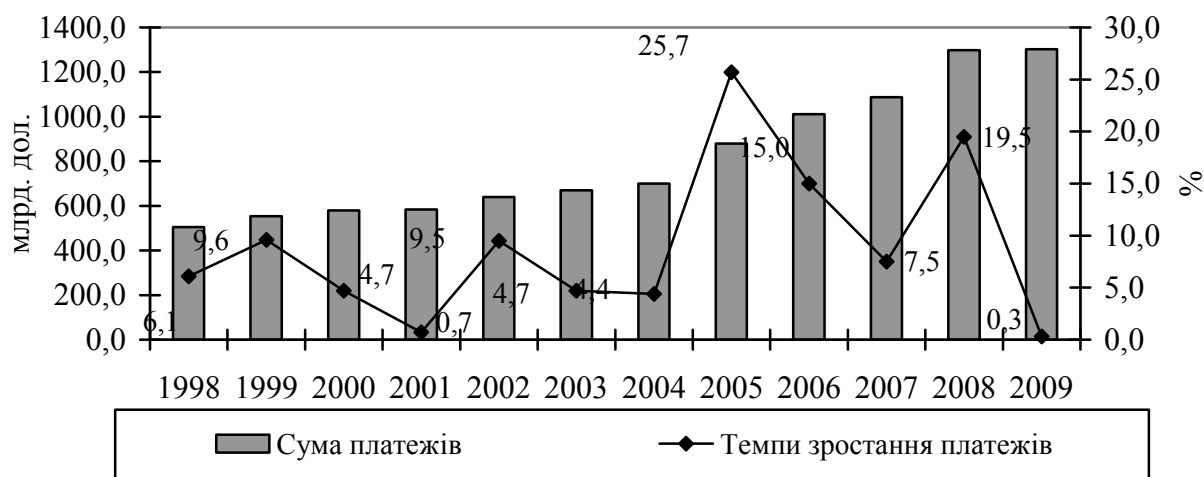

Рис. 2. Платежі з обслуговування зовнішнього боргу країн, що розвиваються, в 1998-2009 рр.

Зовнішньоборгове навантаження на національні економіки країн, що розвиваються, за показником відношення виплат з обслуговування зовнішнього боргу до ВВП є досить стабільним (рис. 3).

Навіть у 2009 р. показник платежів до ВВП підвищився досить незначно (7,4% порівняно з 7,0% у 2008 р.), оскільки країнам вдалося досягти зростання ВВП в постійних цінах на рівні 2,4% [9].

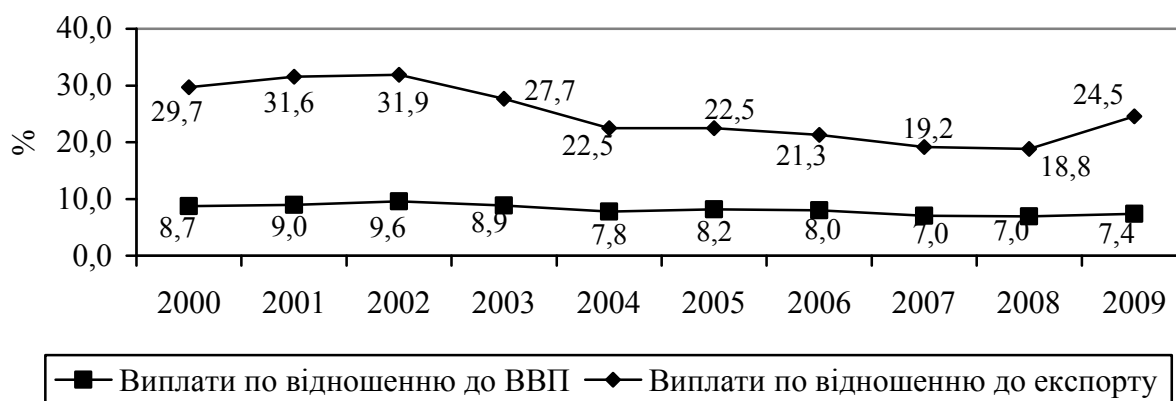

Рис. 3. Виплати з обслуговування зовнішнього боргу країн, що розвиваються, по відношенню до ВВП та експорту товарів та послуг у 1998-2009 рр.

З точки зору регіонального розподілу зовнішнього боргу країн, що розвиваються, в останні роки найбільший обсяг заборгованості припадав на країни Латинської Америки, Азії, Центральної та Східної Європи (рис. 4).

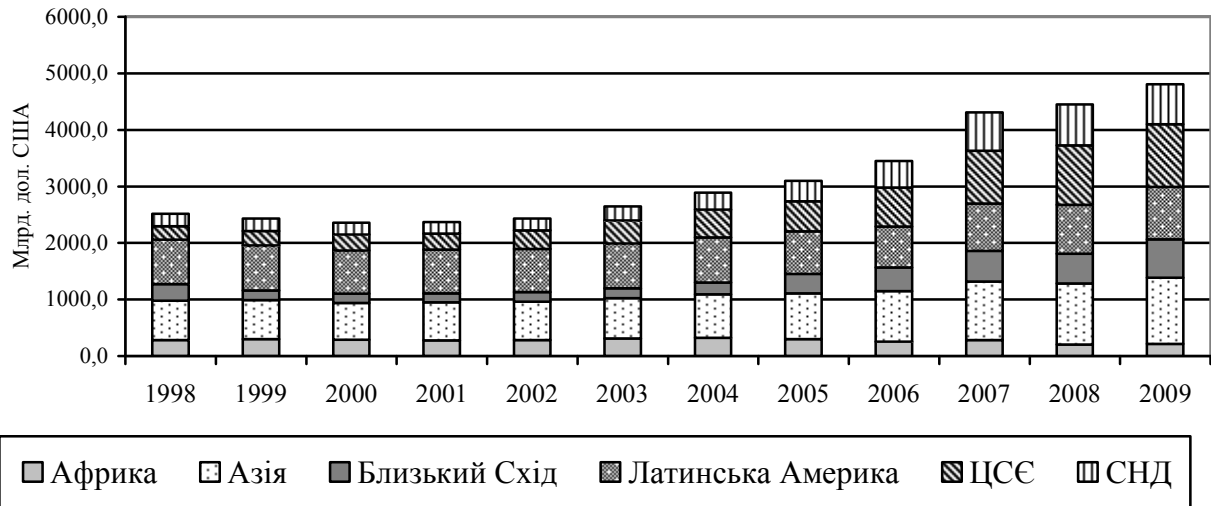

Рис. 4. Динаміка зовнішнього боргу країн, що розвиваються, за регіональними групами в 1998-2009 рр.

При цьому до 2005 р. питома вага зовнішнього боргу країн Латинської Америки в структурі загальної зовнішньої заборгованості переважала і в середньому протягом 2001-2005 рр. складала 29,7%.

Водночас, частка заборгованості латиноамериканських країн мала тенденцію до зниження протягом всього періоду, що розглядається. В результаті цього, а також внаслідок деякого підвищення питомої ваги боргів азійських країн, з 2005 р. на перше місце за обсягами заборгованості вийшли країни Азії (їх борг склав 25,7% загальної заборгованості країн I-III груп, тоді як борг латиноамериканських країн зменшився до 25,0%). Стабільним зменшенням частки зовнішньої заборгованості характеризується боргова ситуація у африканських країнах.

Показники відношення зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг у всіх регіональних групах країн в останні роки значно покращилися у порівнянні з ситуацією у 90-х рр. (рис. 5).

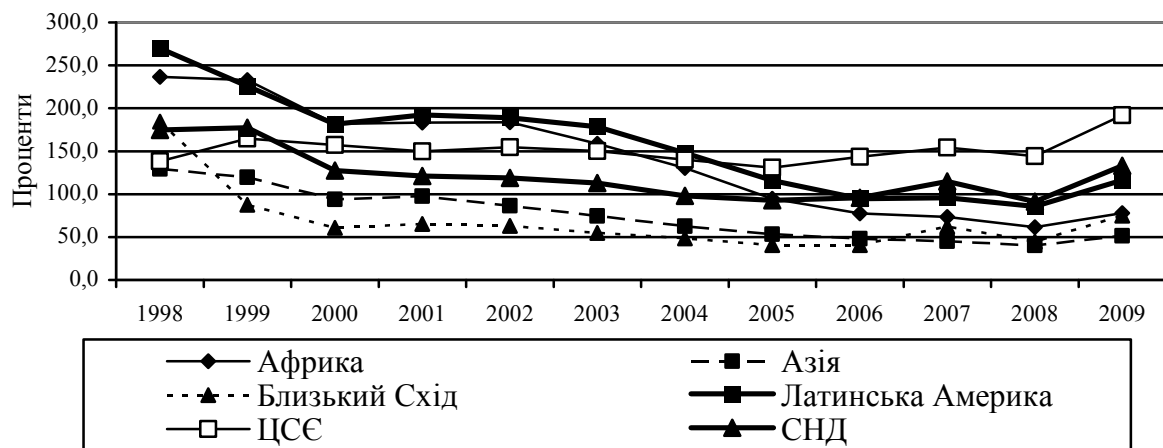

Рис. 5. Динаміка зовнішнього боргу країн, що розвиваються, по відношенню до експорту товарів та послуг за регіональними групами в 1998-2009 рр.

За рівнем зазначеного показника найбільша заборгованість сформувалася в країнах Латинської Америки (94,6%) і Африки (68,7%). Станом на 2008 р. найвищий показник відношення зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг спостерігався в країнах Центральної та Східної Європи (179,1%) та СНД (121,3%).

В країнах Центральної та Східної Європи і СНД спостерігається як нарощування зовнішнього боргу в абсолютному вираженні, так і збільшення питомої ваги їх

заборгованості в сукупному обсязі боргів країн I-III груп (за рівнем доходу на душу населення). Частка зовнішнього боргу країн Центральної та Східної Європи та СНД зростає з 12,4% та 7,6% в 2001 р. до 18,8% та 10,3% в 2005 р. і 23,2% та 16,0% в 2008 р. відповідно.

Така тенденція пов'язана з активізацією процесу ринкових перетворень в зазначених країнах, що потребувала відповідного фінансового забезпечення.

Випереджувальними темпами зростають приватні, не гарантовані державою зовнішні запозичення. У країнах із середнім рівнем доходів на душу населення вони становлять 25-30% обсягів зовнішніх зобов'язань. Це свідчить про те, що, незважаючи на нерозвиненість ринків довгострокових запозичень цих країн, у них вже існують прийнятні для іноземних кредиторів умови вкладання коштів.

Із метою розроблення стратегії управління боргом Світовий банк поділяє країни-позичальниці на три категорії: такі, що дуже заборгували, середньо заборгували та мало заборгували. Найбідніші серед категорії країн, що дуже заборгували, можуть розраховувати на спеціальні програми полегшення заборгованості. Крім того, країни можуть звертатися до Паризького та Лондонського клубів кредиторів із проханням умов перегляду погашення заборгованості перед державними та приватними кредиторами.

Належність країни до тієї чи іншої категорії залежить від величини двох показників: співвідношення вартості зовнішнього боргу країни до її ВВП та експорту. З 2002 року було встановлено критерії, наведені в таблиці 1 [7].

Таблиця 1

Категорії країн за рівнем заборгованості

Категорії країн за рівнем заборгованості	Теперішня вартість боргу до ВВП	Теперішня вартість боргу до експорту товарів та послуг
Дуже заборгували	Більше 80%	Більше 220%
Середньо заборгували	Більше 48%	Більше 132%
Мало заборгували	Решта країн	Решта країн

Відносний показник теперішньої вартості зовнішнього боргу країни дає змогу оцінити зобов'язання з обслуговування майбутнього боргу порівняно з поточною вартістю ВВП та експорту товарів та послуг. Аналіз зазначених показників може давати неоднозначні результати. Так, якщо оцінювати середні значення цих показників в групах країн з різним рівнем доходів на душу населення, то можна зробити висновок, що більшість з них належать до категорії країн, що дуже або середньо заборгували. За показником теперішньої вартості боргу до ВВП, всі три групи країн можна віднести до держав, що середньо заборгували.

За показником відношення зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг до категорії країн, що середньо заборгували, у 2009 р. можна віднести країни Центральної та Східної Європи і СНД (див. рис. 5). Всі інші регіональні групи країн відносяться до категорії держав, що мало заборгували. Разом з тим, проводячи таку оцінку слід брати до уваги, що всередині кожної з регіональних груп країн спостерігається суттєва диференціація економік за рівнем розвитку, отже, й держави, що входять до однієї регіональної групи, можуть відноситися до різних категорій країн за рівнем заборгованості.

Можливості країн здійснювати погашення зовнішнього боргу значною мірою визначаються наявністю у розпорядженні центральних банків відповідних офіційних валютних запасів. В групі країн, що розвиваються, відзначається збільшення як загального обсягу валютних резервів, так і показника відношення резервів до імпорту

(рис. 6). Абсолютний приріст резервів за період 2000-2009 рр. в країнах, що розвиваються становить 1446 млрд. дол. Значно зросли й відносні показники резервів країн, що розвиваються: відношення валютних резервів до імпорту товарів та послуг підвищилось з 45 в 2000 р. до 85 в 2009 р.

Отже, динаміка валютних резервів показує, що платоспроможність країн, що розвиваються, стабільно зростає. Водночас, темпи зростання офіційних резервів у 2007-2009 рр. суттєво уповільнилися, оскільки значна їх частина витрачалася для проведення інтервенцій на валютному ринку в умовах світової кризи з метою стабілізації курсів національних валют.

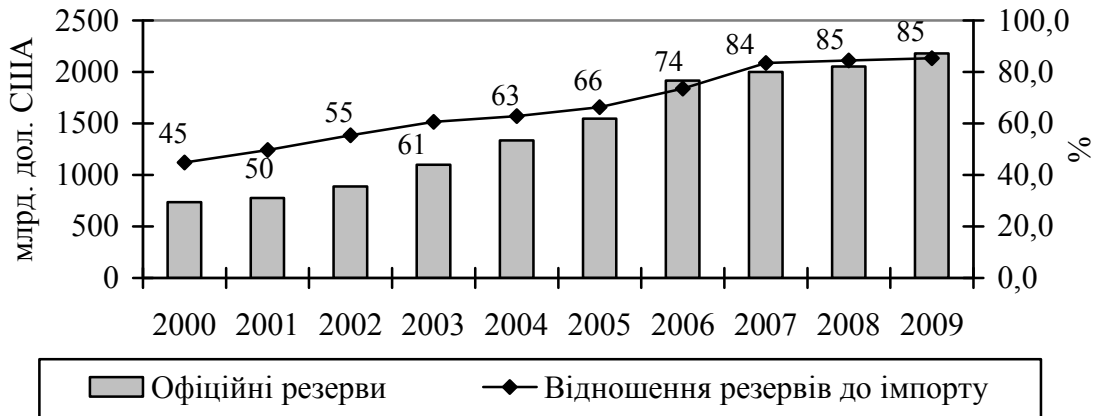

Рис. 6. Динаміка показників валютних резервів країн, що розвиваються, у 2000-2009 рр.

Таким чином, зовнішній борг країн, що розвиваються, в останні роки зростає помірними темпами. Динаміка відносних показників заборгованості свідчить про певне зменшення боргового навантаження на економіки цих країн. Разом з тим, всередині цієї групи держав відбуваються перерозподіл зовнішньої заборгованості: якщо довгий час на першому місці за обсягами зовнішнього боргу знаходилися країни Латинської Америки, то в останні роки значно зросла заборгованість азійських країн, країн ЦСЄ і СНД. Враховуючи різні чинники формування зовнішнього боргу та різний рівень зовнішньоборгового навантаження на національні економіки, характерні для різних регіональних груп країн, що розвиваються, для кожної групи країн мають бути розроблені специфічні стратегії врегулювання проблеми зовнішньої заборгованості, що може стати предметом подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаної літератури

1. Башинська О.М. Формування та обслуговування державного зовнішнього боргу / О. М. Башинська // Фінанси України. – 2000. – № 12. – С. 67-77.
2. Звонова Е.А. Международное внешнее финансирование в современной экономике / Е.А. Звонова. - М: ОАО „НПО, Экономика”, 2000. - 324 с.
3. Рязанова Н.С. Сучасні тенденції зовнішньої заборгованості / Н.С. Рязанова // Фінанси України. – 2005. - №7. – С.26-38.
4. Зражевська Н.В. Механізм реструктуризації зовнішнього державного боргу / Н.В. Зражевська // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С.47-55.
5. Кравчук Н.Я. Реструктуризація зовнішнього боргу / Н.Я. Кравчук // Фінанси України. – 2001. - №10. – С. 63-72.
6. Пасько М. Інструменти та методи управління зовнішнім боргом країни в сучасних умовах / М. Пасько // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Серія: Міжнародні відносини. – 2002. - №24. - С.284-290.
7. Рыбалко Г.П. Зарубежный опыт управления государственным долгом / Г.П. Рыбалко // Финансы. – 2001. - №3. – С. 34 -36.

8. Шипанюк О. Сучасні шляхи врегулювання зовнішньої заборгованості країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою / О. Шипанюк // Вісник НБУ. – 2001. - №4. – С. 43.
9. www.imf.org
10. www.worldbank.org

T. V. Marena

TENDENCIES OF EXTERNAL DEBT FORMATION IN DEVELOPING COUNTRIES

Modern state of developing countries external debt is searched in the article, external debt burden on the national economies is assessed. The features of external debt formation in different regional groups of countries are defined. The state of developing countries international liquidity is assessed.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

УДК 338.48:658.8

С. В. Мельниченко, О.Г. Авдан

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БРЕНДУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто принципи формування бренду на прикладі туристичних підприємств. Визначено чинники, які перешкоджають створенню і просуванню туристичних брендів на вітчизняний ринок.

Постановка проблеми. З розвитком туристичного ринку істотним чинником формування споживчих переваг стає наявність (або відсутність) у послуги "імені", відомого в споживчому середовищі. Торговельна марка припускає реалізацію деякої філософії впровадження даного "імені" з використанням комплексу маркетингових комунікацій, що направляють на цільову групу споживачів інформацію, адекватну їх очікуванням і перевагам. Бренд символізує стабільність характеристик і властивостей туристської послуги, рівня обслуговування споживачів. Бренд - це зобов'язання туристичного підприємства надати споживачеві туристичний продукт або послугу, що відповідають певному набору властивостей і переваг.

При формуванні конкурентоспроможного туристичного бренду визначається специфічна стратегія, під якою розуміють сильну ділову концепцію з набором реальних дій, здатних привести її до створення реальної конкурентної переваги, що зберігається тривалий час. Деякі аналітики вважають бренд довговічним активом компанії, термін життя якого значно перевищує час існування як організації так і продукту (послуги), що виробляють.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уявлення про бренд і його роль в компанії розвивали і конкретизували Д. Аакер, Же.-Н. Капферер, Т. Нільсон, Э. Райс, Д. Траут, К. Келлер та ін. Дослідженню брендингу присвятили свої роботи такі ведучі спеціалісти в області маркетингу, як Ф. Котлер, Л. де Чернатоні, Т. Левітт та ін.

Виділення невирішеної проблеми. У сучасних умовах професійний брендинг є науково обґрунтованим, ретельно вивіреним і постійно контрольованим комплексом заходів. При цьому послуги або продукт неможливо зробити фірмовими без створення відповідної репутації організацій, що випускають їх, пропаганди регіональних і національних особливостей і можливостей.

У даний час багато туристичних підприємств зіткнулися з тим, що споживачі стали чутливіші до цін, тому у сучасного споживача на зміну стійкій перевазі продукції певного бренду приходять вибір продуктів або послуг різних визнаних торговельних марок залежно від того, на яку з них в даний момент діють знижки. Крім того, організації-конкуренти прагнуть в своїй продукції і послугах відтворити якості кращих марочних продуктів, що приводить до великої схожості продуктів, пропонованих під різними торговельними марками. Це вимагає від підприємств індустрії туризму формування не просто бренду підприємства, а конкурентоздатного бренду, що відображає цінність, культуру і індивідуальність туристських послуг тієї або іншої компанії. Враховуючи ці фактори, питання підняті в статті є актуальними.

Ціль наукової статті. Ціллю даної статті є дослідження туристичного бренду та його основних характеристик. Для цього авторами було досліджено та проаналізовано основні аспекти формування бренду в діяльності туристичних підприємств.

Результати дослідження. Конкурентоздатний бренд - це бренд, сила якого залежить від багатьох складових, таких як лояльність до бренду, інформованість про нього, впізнанність, здатність впливу на споживача, асоціативна ємкість та ін.

Сила бренду в значній мірі залежить від того, яке число споживачів туристських послуг організації лояльні до неї, а також від таких чинників, як:

- якість марочної туристської послуги;
- репутація виробника послуг;
- виділення його специфічних позицій на ринку;
- адекватність динаміці споживчих очікувань і переваг, активна і гнучка політика виробника;
- образ країни - виробника туристських послуг [2, с.45].

Для туристичної послуги у зв'язку з наявністю у неї специфічних характеристик (мінливість і нездатність до зберігання) однієї з найважливіших складових бренд-іміджу є репутація організації - виробника. Для формування сильного бренду доцільно ідентифікувати туристичну організацію в професійному середовищі і конкурентному оточенні, формуючи її специфічну позицію на ринку і таким чином виділяючи її з ряду подібних. Ця діяльність нерозривно пов'язана з дослідженням туристичного ринку, зокрема присутнього на ньому асортименту конкуруючих і супутніх послуг, специфіки конкурентного середовища, цінової ситуації, споживчих переваг і чинників, що впливають на них, сегментації споживачів і каналів інформування, насиченості і тенденцій розвитку ринку, особливостей законодавчого регулювання. Тільки в результаті досліджень можна сформувати ефективну позицію організації індустрії туризму, виявити цільові групи споживачів для рекламно-інформаційної дії, сформулювати місію і філософію організації.

Для створення іміджу і з метою реклами багато туристичних підприємств прагнуть максимально повно висвітлювати заходи, що вони проводять у засобах масової інформації. Ці факти про визнання заслуг туристичного підприємства, наявності в нього розвиненої корпоративної культури і високого професіоналізму співробітників сприяють формуванню його позитивного іміджу, зросту лояльності у споживачів до нього та подальшого просування його торгівельної марки. Таким чином, на сучасному етапі виникає необхідність в комплексному брендингу, що включатиме всі види маркетингових комунікацій – рекламу, зв'язки з громадськістю, стимулювання збуту, директ-маркетинг.

Торгівельна марка займає важливе місце в заходах маркетингу і продажів. Споживачі, як правило, асоціюють бренд із цінністю послуги, а довіра і знайомство з нею є важливими складовими комерційного успіху. Для багатьох туристичних підприємств бренд пов'язаний з позиціонуванням послуг на ринку. Споживачі також все більше покладаються на конкретні торгівельні марки, які повинні відповідати їх очікуванням. Наявність в організації індустрії туризму відомої торгівельної марки сприяє розширенню її присутності на внутрішньому і міжнародному ринках, включенню в міжнародні системи бронювання і резервування, міжнародні маркетингові програми, програми просування та продажів туристичних послуг [5, с.78].

Процес створення сильного бренду полягає у виборі об'єкту брендинга. Практика показує, що у виробничій сфері доцільніше направляти більше зусиль на створення позитивного образу організації-виробника, а в споживчій – іміджу послуги. Завдання створення послуги, відповідної запитам споживачів, можливо вирішити двома шляхами: радикальної зміни споживчих властивостей вже існуючої послуги і її вдосконалення [4, с.145].

Створення фірмових туристичних послуг ускладнюється безліччю об'єктивних і суб'єктивних чинників. Подальший розвиток в'їзного туризму неможливий без активного просування національного туристичного продукту на міжнародному ринку, формування за кордоном образу України як країни, сприятливої для туризму. Нині відчувається відсутність яскравих, подієвих заходів, які змогли б повернути до України додатковий потік іноземних туристів. Це завдання повинне вирішуватися, перш за все, на державному рівні.

Питання про інвестиції в туристичну сферу є одним з основних умов її успішного розвитку. За ситуації, коли держава не може повністю фінансувати будівництво і реконструкцію об'єктів туристичної інфраструктури, ставиться завдання залучення інвестицій приватних осіб. Інвестор, вітчизняний або іноземний, зацікавлений в зворотності вкладених грошей. Для того, щоб це стало можливо, проводяться різного роду маркетингові дослідження, розраховуються бізнес-плани і складаються інвестиційні проекти. Проте ці методи підходять тільки окремому об'єкту, а якщо мова йде про розвиток цілих регіонів, то тут повинні застосовуватися макро- і мезоекономічні методи, засновані на характеристиках інвестиційного клімату в цілому. При цьому враховуються такі показники, як наявність належної нормативної бази в регіоні, рівень політичної стабільності, розвиток регіональної економіки і фінансів, соціальна стабільність, рівень злочинності і стан екології.

До чинників, що перешкоджають розвитку брендинга в Україні, відноситься також одностороннє тлумачення даної дефініції, а саме під брендингом розуміється формування (просування) торгівельних марок, що не зовсім відповідає змісту філософії бренду, яка припускає рекламно-інформаційний вплив на споживачів; створення міфів навколо туристичного підприємства, пов'язаних з його історією, діяльністю та політикою, відповідні споживчим очікуванням і перевагам, втілення їх в образах, що надають посилений вплив на споживача.

Існують і інші чинники, що перешкоджають успішному створенню і впровадженню на українському ринку вітчизняних брендів. Спеціалісти виділяють наступні особливості роботи з брендами, які розповсюджуються і на організації індустрії туризму:

- в порівнянні із західною практикою нова вітчизняна туристична послуга впроваджується в більш стислі терміни, тому є серйозні стратегічні і тактичні помилки у сфері маркетингу і маркетингових комунікацій, які пояснюються нестабільною, швидко змінною економічною ситуацією в країні і слабкістю стратегічного планування у вітчизняних туристичних підприємствах;

- майже всюди спостерігається прагнення організацій – виробників туристичних послуг максимально активізувати виробничо-збутову діяльність, заощадити засоби і швидше отримати прибуток. Така тактика дозволяє випередити конкурентів, але вірогідність помилок в процесі виведення туристичних послуг на ринок зростає;

- поширена практика реалізації рішень, що приймаються безпосередньо керівником підприємства, не підкріплених професійними дослідженнями і експертними оцінками. У результаті в багатьох випадках без належного обґрунтування і урахування споживчого попиту і очікувань створюється послуга, а лише потім її виробники починають пошук реальних споживачів і цільових груп;

- вироблені в Україні і нові для вітчизняного ринку туристичні послуги є, як правило, або повторенням західних аналогів, або створюються за участю міжнародних корпорацій. Відповідно, їх торговельна марка широко відома за кордоном;

- якість туристичних послуг, що з'являються в Україні під відомим брендом, не завжди відповідає світовому рівню якості цієї торгової марки.

Крім того, для більшості вітчизняних споживачів характерна низька лояльність до торговельних марок, що пояснюється наступними причинами: по-перше, споживач не

ідентифікує торговельну марку, тому що українські туристичні підприємства витрачають на рекламу (особливо іміджеву) незначні кошти; по-друге, при низьких доходах більшої частини населення споживач готовий поміняти туристичне підприємство іноді навіть заради невеликої економії [1, с. 40].

До чинників, що перешкоджають створенню фірмових послуг, слід віднести і те, що засновники підприємств, вибираючи оригінальне, із їхньої точки зору, фірмове найменування, не замислюються про те, що аналогічні назви можуть мати конкуруючі організації. В даний час вітчизняні туристичні підприємства не приділяють належної уваги законодавству про товарні знаки. Сучасні умови конкуренції вимагають від організацій індустрії туризму подальшої диференціації продукту і послуг, що випускаються під певною торговельною маркою з урахуванням специфіки потреб окремих груп клієнтів. Така спеціалізація передбачає створення різних брендів під однією торговою маркою, орієнтованих на певні сегменти споживчого ринку.

Висновки та пропозиції. Наявність у туристичного підприємства відомого бренду сприяє покращенню його позицій в сучасних умовах жорсткої конкуренції як на вітчизняному, так і на міжнародному ринку.

Використання успішного та конкурентоспроможного бренду забезпечує підприємству ряд конкурентних переваг:

- 1) зменшення витрат на маркетинг завдяки популярності бренду і лояльності споживачів;
- 2) придбання підприємством певного ступеня впливу на організації-продавців, оскільки споживачі чекають від них туристичні послуги під конкретними брендами;
- 3) встановлення вищих цін за конкурентів, оскільки бренд сприймається як показник високої якості;
- 4) спрощення здійснення стратегії розширення бренду через високу довіру споживачів;
- 5) певний захист в умовах жорсткої цінової конкуренції;
- 6) зміцнення корпоративного іміджу, спрощення просування на ринок нових туристичних продуктів і забезпечення лояльності до них споживачів та посередників. Таких переваг підприємства туристичної індустрії можуть досягти завдяки грамотному управлінню брендом.

Список використаної літератури

1. Власенко О.О. Новітні підходи до створення нового бренду та виведення його на ринок / О.О. Власенко // Проблеми науки. – 2007. - №2. – С. 39-42.
2. Жукова М.А. Менеджмент в туристическом би знесе: уч. пособ. / М.А. Жукова. – 2-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2006. – 192 с.
3. Основи брендингу: 100 засобів підвищення цінності марки / Айєн Елвуд, пер. з англ. Т. Новікової. – М.: ФАІР-ПРЕС, 2003. – 336 с.: іл.
4. Создание торговой марки: опыт десяти наиболее успешных британских практиков: пер. с англ. / под ред. Дона Коули: – М.: Консалтинговая группа «ИМИДЖ-Контакт»: ИНФРА-М, 2002. – 240 с.
5. Чудновский А. Д. Управление индустрией туризма: учебн. пособ. / А. Д. Чудновский, М. А. Жукова, В. С. Сенин. – 2-е изд. – М.: КНОРУС, 2005. – 448 с.

S. V. Melnichenko, O. G. Avdan

FEATURES OF CREATION OF TOURISM' BRAND IN MODERN TERMS

In the article principles of forming of brand are considered on the example of tourism' enterprises. Factors, which hinder creation and advancement of tourism' brands to the domestic market, are defined.

УДК 338.48

М. В. Босовська, Н. І. Ведмідь

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У публікації розкрито науково-теоретичні аспекти управління якістю послуг на підприємствах готельного господарства, розроблено пропозиції щодо удосконалення системи управління якістю на основі впровадження інформаційної системи автоматизації процесів, а також обґрунтовано переваги використання даної системи якості на підприємствах готельного господарства.

Постановка проблеми і її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. За умов посилення конкуренції, інтернаціоналізації та глобалізації бізнесу виникає нагальна потреба в пошуку нових перспектив для розвитку підприємств, ефективному менеджменті, важливою складовою якого є якість. Питання управління якістю, розкриття його функціонального змісту і розробка нових підходів та інструментарію є пріоритетними на усіх управлінських рівнях.

Тенденції сучасного розвитку ринку готельних послуг в Україні характеризуються загостренням конкурентної боротьби між його учасниками, і в цих умовах актуальним для готельних підприємств є пошук засобів щодо випередження конкурентів, яке багато в чому може бути здійснене за рахунок ефективних інновацій в систему управління шляхом розробки, впровадження та сертифікації систем менеджменту якості (СМЯ). Основою ефективного функціонування системи менеджменту на рівні підприємства є автоматизація процесів. Виходячи з вищенаведених аргументів, істотно зростає необхідність дослідження проблеми управління якістю на інноваційних засадах.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Критичний аналіз наукових поглядів з окресленої проблематики свідчить, що питання управління якістю все частіше стають предметом сучасних досліджень як вітчизняної, так і світової наукової спільноти.

Окремі наукові аспекти управління якістю розглядалися у працях Р. Бичківського [1], О. Глудкіна [2], В. Лапідуса [3], В. Окрепілова [4], М. Шаповала [5] та інших. Теоретичні основи управління якістю, що висвітлені у спеціальній літературі, розглядаються в загальнонауковому аспекті. Вони не враховують особливостей діяльності підприємств готельного господарства та специфіки готельного продукту. А отже, потребують застосування інформаційних технологій в управлінні діяльністю підприємств. Питанням використання інформаційних технологій присвячені дослідження А. Гринберга [6], С. Мельниченко [7], В. Плескача [8], В. Пономаренка [9].

Враховуючи, що процес управління якістю ніколи не залишався поза увагою економічної науки, а різні аспекти дослідження якості мають яскраво виражену міждисциплінарну спрямованість, слід зазначити, що у сучасній системі економічних наук практично відсутні комплексні розробки щодо теоретико-методичних аспектів проблематики управління якістю в підприємствах готельного господарства із застосування інформаційних технологій. Управлінні якістю готельного продукту лише епізодично розглянуто в працях С. Мельниченко [7] та М. Скопеня [10].

Відсутність комплексних науково-прикладних розробок у сфері управління якістю із застосуванням інформаційних технологій обумовлює *актуальність статті*.

Метою статті є розроблення пропозицій щодо впровадження інноваційних технологій у сферу менеджменту якості шляхом використання інформаційних систем.

Відповідно до мети було поставлено та вирішено такі **завдання**: охарактеризовано структурні складові автоматизованої СМЯ на підприємстві готельного господарства; виявлено особливості інноваційного підходу до управління якістю в готельному бізнесі; обґрунтовано доцільність та переваги створення системи менеджменту якості із застосуванням інформаційних технологій; розроблено елементи (модулі) програмного продукту в межах системи менеджменту якості готелю.

Результати досліджень. Перевагами застосування інформаційних технологій у сфері менеджменту якості в готельному бізнесі є:

- можливість інформаційної підтримки прийняття рішень в межах СМЯ;
- зниження тривалості операційного циклу;
- поліпшення якості послуг підприємства;
- зниження рівня ризиків, запобігання помилок при розробці документів з якості;
- можливість швидкого впровадження СМЯ;
- можливість аналізу та контролю за процесами, пов'язаними з якістю;
- зниження ймовірності помилок персоналу за рахунок надійного оперативного інформаційного забезпечення та автоматизації операційних та управлінських операцій;
- можливість комплексного управління якістю на засадах створення та впровадження СМЯ на основі концепції TQM та положень стандартів ISO;
- можливість проектування та перепроєктування бізнес-процесів підприємства.

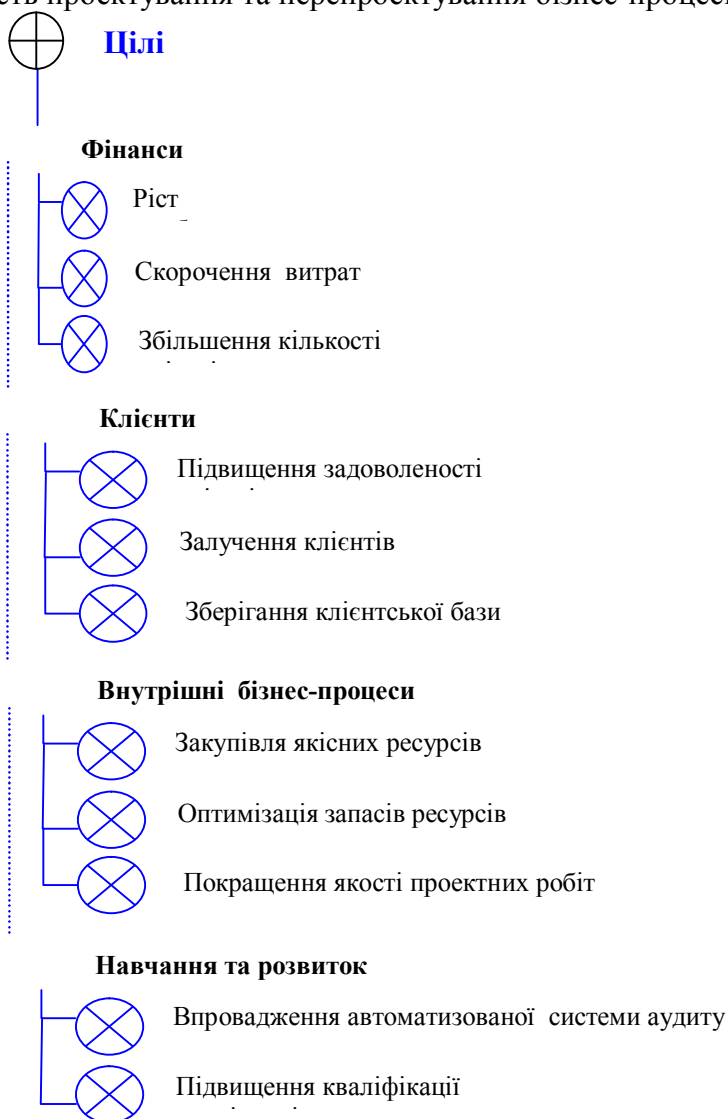

Рис. 1. Модуль програмного продукту для формування цілей СМЯ

Автоматизацію процесу розробки та впровадження СМЯ можливо декомпозувати через чотири підпроцеси: планування розробки та впровадження СМЯ, розробка СМЯ, впровадження та функціонування СМЯ та підготовка до сертифікації [11].

Можливостями автоматизації найбільш трудомістких етапів розробки, впровадження СМЯ мають стати:

1. Розробка цілей в області якості. При проектуванні системи управління якістю необхідно встановити цілі в області якості для кожного виду діяльності і для всіх рівнів організаційної структури. Автоматизація цілей СМЯ передбачає їх формування за змістом, перспективами розвитку, ієрархічними рівнями системи управління підприємством (рис.1).

2. Опис основних і допоміжних процесів в межах СМЯ. При цьому до основних процесів віднесено: планування та розробку послуг, їх виробництво та реалізацію, оцінку рівня якості. Допоміжні процеси представлено комплексом забезпечуючих процесів (інформаційне, правове, матеріально-технічне, кадрове, фінансове забезпечення) та процесів менеджменту (стратегічного, операційного, інноваційного, інвестиційного, екологічного тощо). Дієвим інструментом забезпечення реалізації основних і допоміжних процесів визначено систему СМЯ. Автоматизація СМЯ надасть можливість встановити та розкрити зміст взаємопов'язаних процесів, пов'язаних з виконанням цілей в області якості.

3. Розробка показників процесів. Система дозволяє спроектувати оптимальну систему показників, пов'язати їх з цілями та закріпити за визначеними процесами [12].

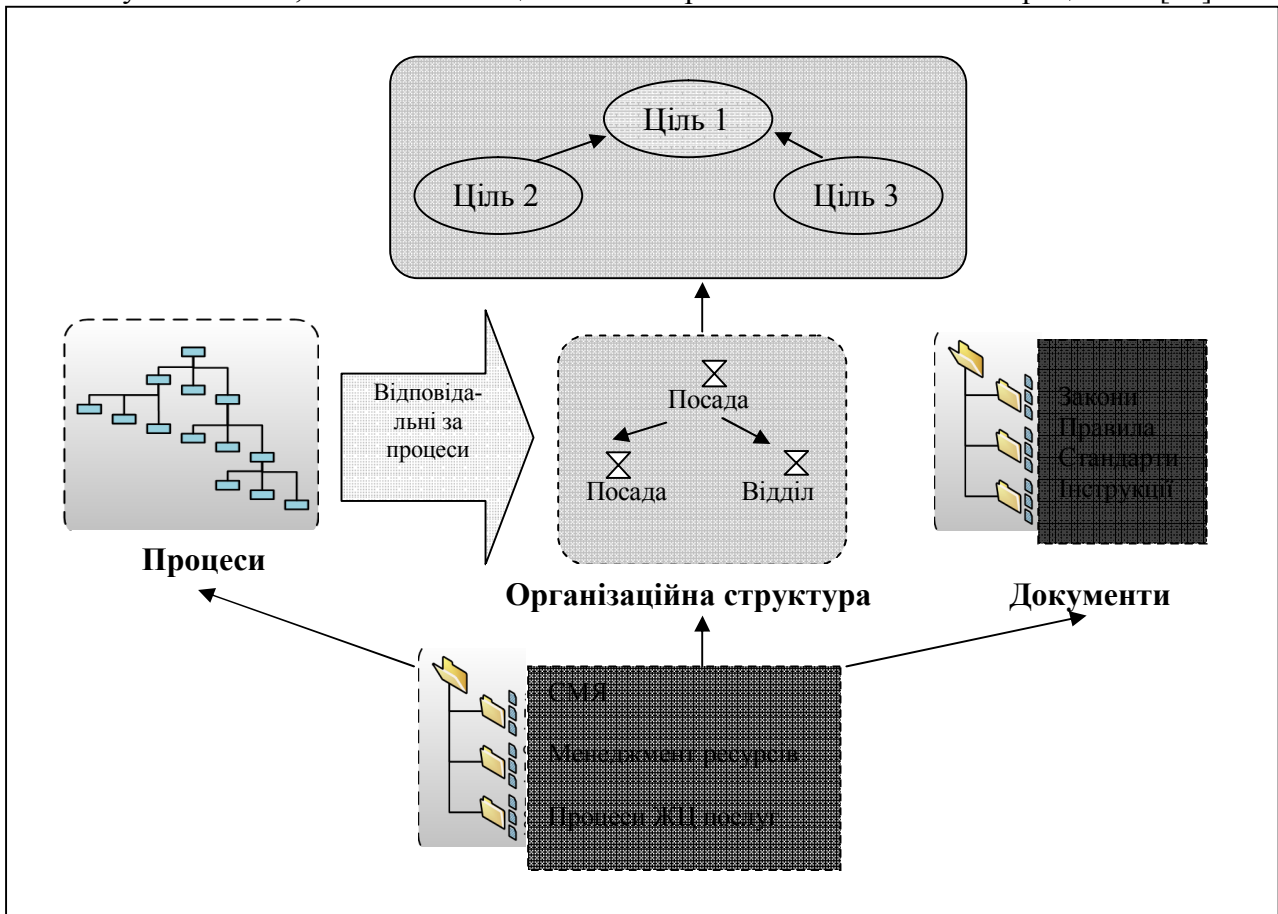

Рис. 2. Модуль програмного продукту для формування об'єктів СМЯ

4. Розробка документації СМЯ. Саме програмний продукт дозволяє ефективно здійснювати документацію системи менеджменту якості. Так, на рис. 2. зображено

взаємодію об'єктів СМЯ при формуванні модулю програмного забезпечення управлінської функції „Керівництво якістю”.

Інформаційне забезпечення програмного продукту СМЯ готелю має містити приклади процедур, які є обов'язковими для документування в рамках стандартів ISO: управління документацією, управління записами, внутрішні аудити, управління невідповідною продукцією, дії, що коректують, застережливі дії.

5. Забезпечення ознайомлення персоналу з документацією та підтримання її в актуальному стані. При внесенні будь-яких змін в модель процесів або в організаційну структуру внутрішня документація автоматично оновлюється.

6. Збір інформації. Інформаційна система дозволяє збирати інформацію про значення показників процесів та виявлених невідповідностей.

7. Планування та проведення аудиту. У системі можливо розробляти плани аудиту, отримувати графік аудитів на основі складеного плану, фіксувати результати проведених аудитів та формувати звіти по цих результатах.

8. Аналіз даних. Інформаційна система надає можливість аналізувати як планові значення показників, так і динаміку їх змін, використовуючи портфель статистичних методів управління якістю, що дозволить проаналізувати стан процесів у часі, вірогідність проблем, що виникають.

9. Розробка корегуючих та застережливих дій, усунення невідповідностей.

10. Поліпшення системи управління якістю. Інформаційна система дозволяє постійно покращувати результативність СМЯ.

11. Підготовка до сертифікації. Використання програмного продукту дозволяє спростити підготовку до сертифікації і її проходження за рахунок прискорення випуску і актуалізації регламентуючої документації, можливості швидко знайти будь-який необхідний документ або встановити потрібний взаємозв'язок.

Висновки і пропозиції. Використання інформаційних технологій в межах СМЯ надасть можливість:

- інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень за рахунок автоматизації складання звітів з якості;
- зниження тривалості операційного циклу;
- поліпшення рівня якості послуг, виконуваних робіт;
- зниження ризиків щодо здійснення помилок при розробці документів з якості;
- швидкого впровадження СМЯ;
- аналізу та контролю за процесами, пов'язаними з якістю; зниження ймовірності помилок персоналу за рахунок надійного оперативного інформаційного забезпечення та автоматизації операцій на різних етапах роботи.

Резюме. Розроблення і впровадження СМЯ - інноваційний проект сучасного підприємства готельного господарства, який сприятиме задоволенню потреб споживачів, динамічному розвитку підприємства готельного господарства, покращенню стимулюванню працівників та задоволення їх інтересів, підвищенню конкурентоспроможності послуг та підприємства в цілому, зміцненню його конкурентної на ринку готельних послуг.

Процес функціонування СМЯ потребує застосування інформаційних технологій, що надасть можливість швидкої та ефективної реалізації бізнес-процесів підприємства. Основні підходи до впровадження інформаційних технологій в управління якістю готельним продуктом можуть бути корисними для керівників та функціональних фахівців підприємств готельного господарства.

Список використаної літератури

1. Бичківський Р. Управління якістю: навч. посіб. / Р. Бичківський. – Л.: Львівська політехніка, 2004. – 329 с.

2. Всеобщее управление качеством : учебн. / О.П. Глудкин, М.Н. Горбунов, А.И. Гуров, Ю.В. Зорин; под ред. О.П. Глудкина. – М.: Горячая линия – Телеком, 2001. – 600 с.
3. Лапидус В.А. Всеобщее качество в российских компаниях / В.А. Лапидус. – М.: Новости, 2002. – 432 с.
4. Окрепилов В.В. Управление качеством: учебн. / В.В. Окрепилов. – М.: Экономика, 2000. – 911 с.
5. Шаповал М.І. Менеджмент якості: підручн. / М.І. Шаповал. – К.: Знання, 2007. – 457 с.
6. Гринберг А.С. Информационные технологии управления / А.С. Гринберг, Н.Н. Горбачев, А.С. Бондаренко. – М.: ЮНИТИ-ДИАНА, 2004. – 479 с.
7. Мельниченко С.В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика / С.В. Мельниченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 493 с.
8. Плескач В.Л. Інформаційні технології та системи / В.Л. Плескач, Ю.В. Рогушина, Н.П. Кустова. – К.: Книга, 2004. – 519 с.
9. Інформаційні системи та технології в економіці / під ред. В.С. Пономаренка. – К.: Академія, 2002. – 542 с.
10. Скопень М.М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі / М.М. Скопень. – К.: Кондор, 2005. – 301 с.
11. Ткаченко Т.І. Управління якістю готельних послуг: моногр. / Т.І. Ткаченко, С.В. Мельниченко, М.В. Новак. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 234 с.
12. ДСТУ 3230–95. Управління якістю та забезпечення якості. Терміни та визначення : – [Чинний від 1996–01–07]. – К.: Держстандарт України, 1995. – 34 с. – (Національний стандарт України).

M. V. Bosovska, N. I. Vedmid

Automation of managerial process by quality at the enterprises of the hotel economy

In the publication scientific-theoretical aspects of quality management of services at the enterprises of a hotel economy are opened, offers on perfection of a control system by quality on the basis of introduction of information system of automation of processes are developed, also advantages of the given system of quality at the enterprises of a hotel economy are proved.

УДК 331.108.2

Г. І. Брігченко, Ф. Л. Перепадя

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано процес формування кадрової політики промислових підприємств. Виявлено тенденції розвитку сучасних форм кадрової політики та фактори що його обумовлюють.

Постановка проблеми. Проблема формування ефективної кадрової політики є невід'ємною частиною сучасних умов управління діяльністю організації в довгостроковому періоді. Під кадровою політикою слід розуміти сукупність норм, принципів та пріоритетів, що формують систему управлінського впливу на діяльність організації, напрями вдосконалення сфер її діяльності де безпосередньо задіяний персонал організації та генеральний напрям роботи із людськими ресурсами підприємства, що обумовлює загальні та специфічні вимоги до кадрового складу.

Важливість кадрової політики для забезпечення ефективного функціонування підприємства полягає в тому що форми та методи її реалізації спираються безпосередньо на систему організаційних пріоритетів, а тому є невід'ємною частиною механізму сучасного менеджменту організації. Управління кадрами підприємства - це не окрема функція, а засіб за допомогою якого реалізуються всі стратегії підприємства. Саме тому формування кадрової політики підприємства не може відбуватись без синтезу форм та стратегій менеджменту різних сфер діяльності і забезпечує поєднання довгострокових та короткострокових цілей у єдину генеральну лінію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування сучасної кадрової політики організації виступають об'єктом досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних фахівців таких як П.Друкер, П. Дойль, Д.Бодди, Р.Пейтон, М.Армстронг, Ч.Хенді, Білопольський М.Г., Крушельницька О.В., Сардак О.В.

Визначення невирішеної проблеми. Сучасні тенденції розвитку економічних відносин значно ускладнюють процес управління діяльністю суб'єктів господарювання через посилення впливу світових тенденцій економіки, права, стану політичного та соціального середовища на ефективність менеджменту. Кадрова політика виступає інструментом забезпечення реалізації потенціалу людських ресурсів підприємств, підвищення ефективності менеджменту та забезпечення досягнення поставлених цілей.

Мета статті – дослідження процесу формування сучасної кадрової політики промислових підприємств України, виявлення актуальних тенденцій та основних факторів, що впливають на ефективність управління людськими ресурсами. Теоретичну основу дослідження становлять методи загальнонаукового пізнання та статистичного аналізу.

Результати дослідження. Кадрова політика визначає головні напрями роботи підприємства та лежить в основі всіх організаційних процесів що відбуваються в його внутрішньому середовищі. Реалізуючи основні напрями кадрової політики підприємство досягає поставленої мети через дотримання головних принципів роботи, таких як об'єктивність, справедливість, послідовність, дотримання законодавства та корпоративних інтересів[1, с.45]. Саме тому важливим фактором, що обумовлює стратегічні та тактичні напрями в реалізації кадрової політики підприємства виступають динаміка та форми процесів що проходять в зовнішньому середовищі організації, такі як економічний стан держави, внутрішня та зовнішня політична ситуація, природний та демографічний фактори, тому що в умовах коли кожна установа, підприємство та організація є повністю інтегрованими в єдину соціально-економічну систему держави та виступають як її складові елементи, розробка та реалізація кадрової політики є абсолютно неможливою без коригування на зовнішні фактори впливу її функціонального середовища[2, с.254].

Аналізуючи напрями кадрової політики промислових підприємств, які реалізуються в сучасних умовах господарювання можна виділити наступні:

- формування ефективної управлінської структури на основі оптимізації комунікаційних каналів та поєднання принципів спеціалізації та універсалізації методів управління;
- розробка загально організаційних вимог та стандартів роботи персоналу, формування перспектив його розвитку на основі аналізу зовнішнього маркетингового середовища;
- формування концепції оплати праці та загальних принципів стимулювання та мотивації співробітників;

- покращення морально-психологічного мікроклімату в колективі, сприяння дотриманню гідних соціальних умов праці та реалізації основних напрямів соціальної політики організації;

- реалізація методів корпоративного управління та формування корпоративної культури[3].

Кадрова політика як форма реалізації корпоративних інтересів виявляє собою комплекс заходів спрямованих на формування адекватної моделі управління людськими ресурсами підприємства у довгостроковий період із метою найповнішої реалізації потенціалу організації та досягнення її місії[4].

Головними факторами які визначають ефективність кадрової стратегії є насамперед економічна ефективність роботи персоналу, індивідуальні та колективні показники праці, динаміка інноваційних та науково-дослідних процесів, соціально-психологічний мікроклімат та рівень корпоративної етики. Серед багатьох аспектів формуючих окремі положення та напрями кадрової політики підприємства слід виділити необхідність формування кадрової стратегії як головного плану заходів щодо врегулювання положень кадрової політики. Важливішим пріоритетом кадрової стратегії є забезпечення ефективності та економічності праці за умов забезпечення конкурентоспроможності операційного процесу організації та його результатів. Проте тенденції розвитку сучасної промислової сфери вимагають нових поглядів на процес формування кадрової стратегії. Роль людських ресурсів стає все більш впливовою та забезпечує необхідний результат за умов врахування соціально важливих факторів, що є невід'ємною частиною кадрового управління. Встановлення органічного сполучення людини та організації є однією із найважливіших задач менеджменту, оскільки забезпечує основу ефективного управління організацією[5, с.20].

Зростаюча значимість таких факторів як задоволеність робітників власною працею, ступінь вмотивованості та зацікавленості персоналу в результатах спільної діяльності обумовлює зростаючу потребу в реформуванні поглядів на роль та місце кадрової політики на підприємстві. Вищезгадані фактори є основою формування так званих соціальних умов функціонування організації, що створює новий об'єкт управлінського впливу – соціальну складову виробництва.

Зростання інтенсивності та насиченості інформаційних потоків, вдосконалення засобів виробництва, стрімкий розвиток технологічної складової операційної діяльності вимагає створення нових умов реалізації кадрового потенціалу промислового підприємства.

Вітчизняна промисловість, що важко перенесла вплив світової фінансової кризи поступово відновлює показники своєї діяльності про що свідчать дані державного комітету статистики. Так, за перше півріччя 2010 року спостерігається відновлення масштабів діяльності крупних вітчизняних підприємств сфери машинобудівництва та металургії. Тенденції відновлення промислового виробництва сприяють не лише зростанню показників економічного стану але є й передумовою відновлення попиту на кваліфіковані кадри на регіональному ринку праці. Дані наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Індекс росту промислового виробництва України [9]

Галузь	2008	2009
Металургійне виробництво	89,4%	102,1%
Випуск чавуну, сталі, феросплавів	87,1%	76,6%
Випуск труб	90,3%	65,7%
Виробництво готових металевих виробів	104,5%	61,5%
Машинобудування	108,6%	54,9%

Сучасні тенденції стану ринку праці в Україні свідчать про зменшення кількості безробітних на початку 2010 році у порівнянні із аналогічним періодом 2009 року на 340 тисяч осіб, що значно покращує стан сфери соціального захисту населення. Серед основних галузей що найбільше постраждали від впливу світової фінансової кризи перш за все слід відзначити такі важливі для української економіки сфери як металургія, машинобудівництво, хімічна промисловість.

Проте через інерційність ринку праці тенденції покращення його стану значно відстають від економічних показників розвитку галузі на період від одного до двох років, тому соціальна сфера, що постраждала найбільше від фінансової кризи вочевидь лише до 2011 року зможе вийти на показники економічного росту промисловості, що спостерігаються на початку 2010 року. Створення нових робочих місць — це першочергове завдання, що має бути вирішено на регіональному рівні задля забезпечення високих соціальних стандартів життя проте через високу вартість самого робочого місця, що може досягати 500 тисяч гривень в металургійній промисловості, цей процес вимагає значних капітальних вкладень і є важко реалізуємим в після кризовий період.

Світова економічна фінансова криза, що була важким випробуванням для вітчизняних промислових підприємств, стала також і інструментом вдосконалення методів кадрового управління за умов жорсткої економії та збереження високого рівня соціальних стандартів роботи. Питання ефективності використання трудових ресурсів організації та забезпечення якісного процесу управління персоналом підприємства лежить в основі методів вдосконалення напрямів сучасної кадрової політики вітчизняних підприємств в тому числі і в промисловій галузі.

Як один із найбільш успішних прикладів реалізації кадрової політики в вітчизняній промисловості можна навести приклад Маріупольського металургійного комбінату “Азовсталь”, який протягом останніх років успішно впроваджує передові стратегії управління людськими ресурсами з використанням сучасного світового досвіду в цій сфері.

Одним із найважливіших надбань за останні роки можна виділити сучасну систему управління діловою активністю персоналу, використання ефективних методів оцінювання та розвитку персоналу та інноваційних підходів до адміністрування головних процесів кадрової роботи.

Проте 2009 рік став важким випробуванням для багатьох підприємств вітчизняного металургійного комплексу та не міг не привести до важливих організаційних змін в кадровій політиці. Одним із найважливіших питань постало збереження кадрового складу за умов складної економічної ситуації та обвалу світових фінансових ринків, що само по собі вимагало чітких та жорстких дій з боку органів адміністрування роботи персоналу.

Одним із напрямів підвищення ефективності роботи з трудовими ресурсами підприємства було заплановане впровадження так званої “агресивної” кадрової політики в сфері планування чисельності персоналу. Наслідком чого стало впровадження нових стандартів та вимог щодо організації колективної та індивідуальної роботи що забезпечило підвищення вмотивованості та самовідданості працівників та сприяло їх професійному та діловому зростанню. Так річна економія фонду оплати праці протягом року за умов впровадження нових методів планування кадрової чисельності персоналу склала 20 млн. гривень. Чисельність персоналу протягом 2009 року постійно змінювалась внаслідок чого протягом року були виявлені суттєві коливання показника рівня використання фонду оплати праці. Дані тенденції наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

**Виконання показників фактичної чисельності персоналу ВАТ МК “Азовсталь”
в 2009 році, тис. осіб [7]**

Місяць	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
План	19,6	19,4	19,2	18,3	18,1	17,9	16,8	16,8	16,5	16	15,5	14,9
Факт	19,3	19,5	18,3	18,1	17,7	16,8	16,8	16,6	16,4	15,6	15,1	14,8
Коеф. вик., %	98,5	100,5	95,3	98,9	97,8	93,9	100	98,8	99,4	97,5	97,4	99,3
Відх. від плану	-0,3	0,1	-0,9	-0,2	-0,4	-1,1	0	-0,2	-0,1	-0,4	-0,4	-0,1

Особливо великий розрив між показниками фактичної та планової чисельності персоналу спостерігається на початку звітної року, що обумовлено гострими кризовими явищами в галузі, що стали наслідком впливу світової фінансової кризи та на початку літа 2009 року. В другому півріччі ситуація стабілізувалась і показники фактичної чисельності майже досягли запланованого рівня що свідчить про раціональне використання трудових ресурсів підприємства за умов “агресивної” кадрової політики. Так, протягом 2009 року було скорочено чисельність персоналу на 4571 осіб що склало 21,5% від загальної чисельності персоналу[6].

Загалом по відношенню до аналогічних показників 2008 року у 2009 році спостерігались наступні тенденції:

- на 50% зменшилась кількість працівників, звільнених за власним бажанням.
- на 12 % збільшилась кількість працівників що перейшли на пенсійне забезпечення.
- найбільше зросла доля звільнень за скороченням складу працівників — майже на 70 %, та майже в 9 разів зросла кількість працівників що були звільнені за аутсорсінгом. Дані представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

**Обсяг звільнень працівників за 2008/2009 роки по комбінату
ВАТ МК “Азовсталь”, осіб [7; 8]**

Рік	За власним бажанням		Пенсія		Скорочення штату		Аутсорсінг		Аутстафінг		Інші причини	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
2008	1374	39,2%	1289	36,8%	333	9,5%	67	1,9%	-	-	443	12,6%
2009	681	14,9%	1449	31,7%	568	12,4%	604	13,2%	981	21,5%	288	6,3%

Скорочення чисельності персоналу мало відносно невеликі масштаби але забезпечило позитивні наслідки для діяльності всього підприємства. Насамперед слід відмітити позитивні тенденції що сприяли підвищенню ефективності роботи персоналу підприємства:

- впровадження агресивної кадрової політики обумовило зростання індивідуальних показників труда, забезпечило вмотивованість персоналу та створило конкурентні умови для роботи, результатом яких стало відсіювання найменш ефективних елементів кадрової структури.
- відносно невеликі масштаби скорочення кадрового складу призвели до збереження основного кадрового резерву та формування засад його подальшого розвитку та зростанню показників продуктивності праці що у 2009 році збільшились на 101,4% у показнику виробництва 1 тонни сталі на 1 робітника;
- відбулося закріплення соціального іміджу підприємства через зростання довіри з боку працівників та реалізацію ефективних форм кадрової політики, спрямованої на максимальне збереження кадрового складу та дотримання гідних умов праці та взаємодії підприємства та колективу.

Так, у порівнянні із попереднім роком, у 2009 році середньомісячна заробітна платня працівників комбінату збільшилась на 117% від 2929 грн. у 2008 році до 3428 грн. у 2009 що перевищує середньостатистичний показник по галузі який становить 104,1% за аналогічний період.

Планування людських ресурсів починається із аналізу майбутніх потреб організації та її глобальних цілей[10, с.192]. В основі даного процесу лежать організаційні пріоритети, насамперед маркетингові та операційні цілі, розподіл та раціональне використання наявних організаційних ресурсів, в першу чергу людських, адже саме вони найтіснішим чином взаємодіють з усіма іншими видами ресурсів що володіє організація, а також принципи та методи корпоративної культури, що встановлюють форми та методи реалізації засад кадрової політики в межах окремої соціальної групи працівників підприємства.

Висновки та рекомендації. Проблема формування кадрової політики промислових підприємств є важливим елементом їх сучасної теорії бізнесу. Проте складність визначення ефективних форм кадрової політики полягає в необхідності одночасного поєднання соціальних та економічних інтересів, що обумовлюється наявністю протиріч в розподілі ресурсів та системному підході до формування загальних організаційних пріоритетів.

Шляхи подолання проблеми впровадження ефективного та соціально спрямованого менеджменту полягають в створенні конкурентоспроможних форм організаційного розвитку та гідних умов реалізації кадрового потенціалу. Водночас процес формування кадрової політики відбувається під впливом зовнішнього середовища що вимагає розробки збалансованої системи організаційних пріоритетів які включали б інтереси власників, трудового колективу та соціального оточення.

Список використаної літератури

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами: [пер.с англ.] / М. Армстронг. – 8-е изд. – М.; СПб.: Питер, 2004. – 825 с. – (Сер. “Классика МВА”).
2. Бодди Д. Основы менеджменту / Д. Бодди, Р. Пейтон. – СПб.: Питер, 1999. – 657 с.
3. Щёкин Г.В. Социальная теория и кадровая политика: моногр./ Г.В. Щёкин. – Киев: МАУП, 2000. – 576 с.
4. Виханский О.С. Организационное поведение (Управление поведением человека в организации): учебн. пособ. / О.С. Виханский, А.И. Наумов. – Москва: Высш. шк., 1994. – 224 с.
5. Голтвенко В.А. Оценка уровня качества работы персонала на промышленном предприятии / В.А. Голтвенко Т.Ю. Беликова // «Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности»: сборник научных трудов НАН Украины, ИЭП. - Донецк, 2004. - Том 3. - С. 335-339.
6. Офіційний сайт ВАТ «МК «Азовсталь» [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://azovstal.metinvestholding.com>
7. Система розкриття інформації на фондовому ринку України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua>
8. Металургія України [електронний ресурс] - Режим доступу: <http://metallurgy.at.ua>
9. Державний комітет статистики України [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Друкер Питер Ф. Практика менеджмента: пер. с англ. / Питер Ф. Друкер. - Издательский дом «Виллиамс», 2003. – 398 с.

G. I. Britchenko, F. L. Perepadya

THE PECULIARITIES OF FORMATION OF MODERN STAFF POLICY IN THE INDUSTRIAL ENTERPRISES

The process of development of the staff policy of industrial enterprises was analyzed. The tendency of modern staff policy forms and related factors were researched.

УДК 338.48

Н. Й. Коніщева

ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Розроблено пропозиції щодо удосконалення системи формування кадрового потенціалу у туристичній сфері, обґрунтовано заходи щодо організації підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, на яких покладено повноваження з вирішення питань державного регулювання розвитку туризму в регіонах.

Ключові слова: державне регулювання розвитку туризму в регіонах, формування кадрового потенціалу, підготовка та підвищення кваліфікації кадрів у туристичній сфері.

Постановка проблеми. За останнє десятиріччя проблеми забезпечення розвитку туризму професійними кадрами в Україні перейшли у ранг самих злободенних з точки зору підвищення конкурентоспроможності українського туристичного ринку на основі поліпшення обслуговування вітчизняних і іноземних туристів якісними туристичними послугами. Рівень підготовки фахівців у сфері туризму поки що не відповідає потребам ринку. В проекті Концепції Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки серед десяти чинників виникнення проблем вітчизняної сфери туризму та курортів вказано на «недосконалу систему підготовки фахівців у цій сфері, що не відповідає критеріям і стандартам якості європейської системи освіти» [1].

Це свідчить про необхідність удосконалення сучасної системи кадрового забезпечення сфери туризму та підвищення рівня професіоналізму працівників. Саме тому в останні роки у науковій літературі все більше уваги приділяється проблемам удосконалення підготовки професійних кадрів у сфері туризму [2–10]. Підвищення рівня професіоналізму кадрів розглядається як важливіший чинник створення конкуренто-спроможного ринку якісних туристичних послуг.

В останній час проблеми кадрового забезпечення сфери туризму в регіонах ще більше актуалізуються у зв'язку з підготовкою до проведення Євро-2012. Привабливий імідж України на міжнародній арені має створювати нова генерація кваліфікованих кадрів індустрії туризму, які примножать традиції української гостинності та забезпечать високий рівень обслуговування вітчизняних та іноземних туристів, який відповідає сучасним стандартам якості послуг. Виходячи з цього, **метою наукового дослідження** є розробка пропозицій щодо удосконалення регіональної системи формування кадрового забезпечення туристичної сфери.

Результати наукового дослідження. Організація професійної підготовки, підвищення кваліфікації кадрів є одним із головних заходів удосконалення державного регулювання сфери туризму. Президент України В.Ф. Янукович на засіданні Ради регіонів у Києві (24 червня 2010 р.), де розглядалися питання про стан державної кадрової політики та Стратегію її розвитку на 2011–2020 роки, наголосив, що головними проблемами у цій сфері є невідповідність кадрової політики вимогам трансформаційних процесів у державі; недосконалість законодавчої бази; відсутність стратегічного управління щодо підготовки кадрів відповідно до потреб суспільства; нерозвиненість кадрових інститутів; недостатнє застосування наукових підходів, результатів наукових досліджень при виробленні та реалізації державної кадрової політики. Як підкреслив Президент України, «без створення правових, організаційних та фінансових засад державної кадрової політики ми не можемо розраховувати на успіх

глибинних реформ, які нам належить втілювати на практиці фактично у всіх сферах життя українського суспільства» [11].

В проєкті Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки в Україні заплановано щорічне зростання потоку внутрішніх туристів на 10%, в'їзних туристів – на 2 млн. осіб на рік, збільшення обсягів наданих туристичних послуг до 150 млрд. грн. Частка сфери туризму і діяльності курортів у валовому внутрішньому продукті сягне до 5% його загального обсягу. Орієнтовний обсяг фінансування програми за рахунок всіх джерел становитиме більш 700 млн. грн., у тому числі з державного бюджету 350 млн. грн., по 180 млн. грн. з місцевих бюджетів та за рахунок банківських кредитів, міжнародної технічної допомоги, інвестиційних коштів [1].

У цих умовах суттєво зростають вимоги до кадрового забезпечення різних видів економічної діяльності туристичної індустрії, підготовки менеджерів, екскурсолодів, гідів-перекладачів та інших фахівців сфери послуг, підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, на яких покладено повноваження з вирішення питань у сфері державного управління туризмом та курортами.

В проєкті Концепції Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки вказано: „вирішення стратегічних завдань розвитку сфери туризму та курортів України потребує суттєвого вдосконалення існуючої системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємств, установ і закладів сфери туризму та курортів” [1]. Лише високий рівень підготовки спеціалістів може забезпечити належну конкурентоспроможність українського туристичного продукту на вітчизняному та міжнародному ринках туристичних послуг.

Аналіз свідчить, що система управління сферою туризму та курортів не повною мірою відповідає сучасним вимогам щодо її динамічного розвитку. Це стосується забезпечення кваліфікованими кадрами, а також підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, на яких покладено повноваження з виконання питань у сфері туризму. Зростання масштабів і складності завдань сучасного етапу розвитку туристичної індустрії в першу чергу потребує прискореного формування та оновлення управлінських кадрів керівного складу.

Із прийняттям Закону України від 18.11.2003 р. № 1282-IV “Про внесення змін до Закону України “Про туризм” значно підвищено відпо-відальність місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого само-врядування за рівень розвитку туризму в регіонах: за розробку місцевих програм розвитку туризму; виконання заходів, пов'язаних з охороною та збереженням місцевих туристичних ресурсів; за приведення у відпо-відність до державних стандартів рівня обслуговування туристів у готелях, мотелях, кемпінгах, на туристичних підприємствах і в організаціях, на автомобільному транспорті; за сприяння розвитку на території різних видів туризму, утворення інформаційних центрів тощо [12, с. 40].

Тому вимоги, які пред'являються до державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, дедалі ускладнюються. Збільшується рівень їх відповідальності та професійної майстерності, необхідних для виконання покладених на них завдань щодо підвищення ефективності діяльності з надання якісних послуг населенню. Для організації виконання повноважень, покладених згідно з законодавством на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в сфері розвитку туризму та курортів, необхідні працівники, які б мали фахову підготовку та досвід роботи. Важливо, щоб цим займалися спеціалісти, на яких покладено такі обов'язки згідно з їх службовою інструкцією [13–17].

Поки що державні службовці, посадові особи місцевого само-врядування не повною мірою підготовлені до активного розвитку різних видів внутрішнього туризму

(дитячого, молодіжного, екологічного, сільського, спортивного тощо), а також до реалізації завдань, покладених на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування згідно із Законом України від 18.11.2003 р. № 1282-IV “Про внесення змін до Закону України “Про туризм”. Через умови, які склалися у процесі функціонування туристсько-рекреаційного господарства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у сфері туризму практично не впливають на ефективність використання існуючого туристсько-рекреаційного потенціалу.

Для вирішення проблем розвитку туризму в регіоні необхідно сконцентрувати зусилля на ефективності роботи державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, більш чіткому розподілі їх відповідальності за вирішення проблем державного регулювання сфери туризму, надання населенню більш якісних послуг [16, с. 183; 17, с. 7].

Враховуючи зростаюче значення розвитку сфери туризму в усіх регіонах, організація фахового навчання такої категорії працівників має стати пріоритетним для місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Вирішення даної проблеми можливе за умови створення системи цілеспрямованої підготовки і перепідготовки кадрів, на які покладаються обов’язки щодо організації розвитку сфери туризму та курортів на основі постійного зростання професіоналізму.

Як підкреслено в проекті “Цільової комплексної програми реформування системи підготовки кадрів для державної служби, підвищення кваліфікації державних службовців та формування кадрового резерву”, “модернізація системи професійного навчання (підготовки та підвищення кваліфікації) державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування є одним із основних напрямів реформування державної служби”.

Згідно з вимогами законів України “Про державну службу”, “Про службу в органах місцевого самоврядування”, “Про освіту” та інших нормативно-правових актів, кожний державний службовець і посадова особа органу місцевого самоврядування повинні один раз на п’ять років підвищувати свій професійний рівень знань. Зараз лише 20% службовців проходять яке-небудь навчання протягом цього терміну. Тому у проекті Стратегії державної кадрової політики, яку було презентовано на нараді Головного управління державної служби України “Реалізація державної кадрової політики та кадрове забезпечення органів влади: завдання, стратегії, перспективи” (27 серпня 2010 р.), передбачено посилення впливу системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування на кадрове забезпечення органів влади.

Для удосконалення діючої системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування необхідно на обласному рівні розробити концепцію організації навчання кадрів міських, районних у містах, селищних, сільських рад і районних державних адміністрацій, яка має базуватися на засадах законів України “Про внесення змін до законів України “Про туризм”, “Про державну службу”, “Про службу в органах місцевого самоврядування”, “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про місцеві державні адміністрації” та інших.

Організація професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, які працюють у різних секторах туристичної діяльності, має поєднуватися в систему професійного і посадового зростання та реалізуватися у вигляді принципів кар’єрного просування. Першочергове право на навчання повинні мати працівники, уперше прийняті на посади державного службовця, та посадові особи органу місцевого самоврядування, на яких покладено обов’язки, пов’язані з виконанням повноважень у сфері туризму та курортів. При цьому фахівці повинні мати можливості вибору видів і термінів підвищення кваліфікації з урахуванням результатів їх навчання в попередні роки та специфіки обійманих посад.

Для реалізації концепції професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування доцільно, щоб ці органи при розробці місцевих програм розвитку туризму передбачали кошти відпо-відних бюджетів для підготовки, перепідготовки та підвищення квалі-фікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, на яких покладено повноваження у сфері туризму. Для реалізації такої пропозиції необхідно впровадити систему обов'язкового підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з використанням різних форм навчання на основі заохочення їх зацікавленості в систематичній професійній підготовці.

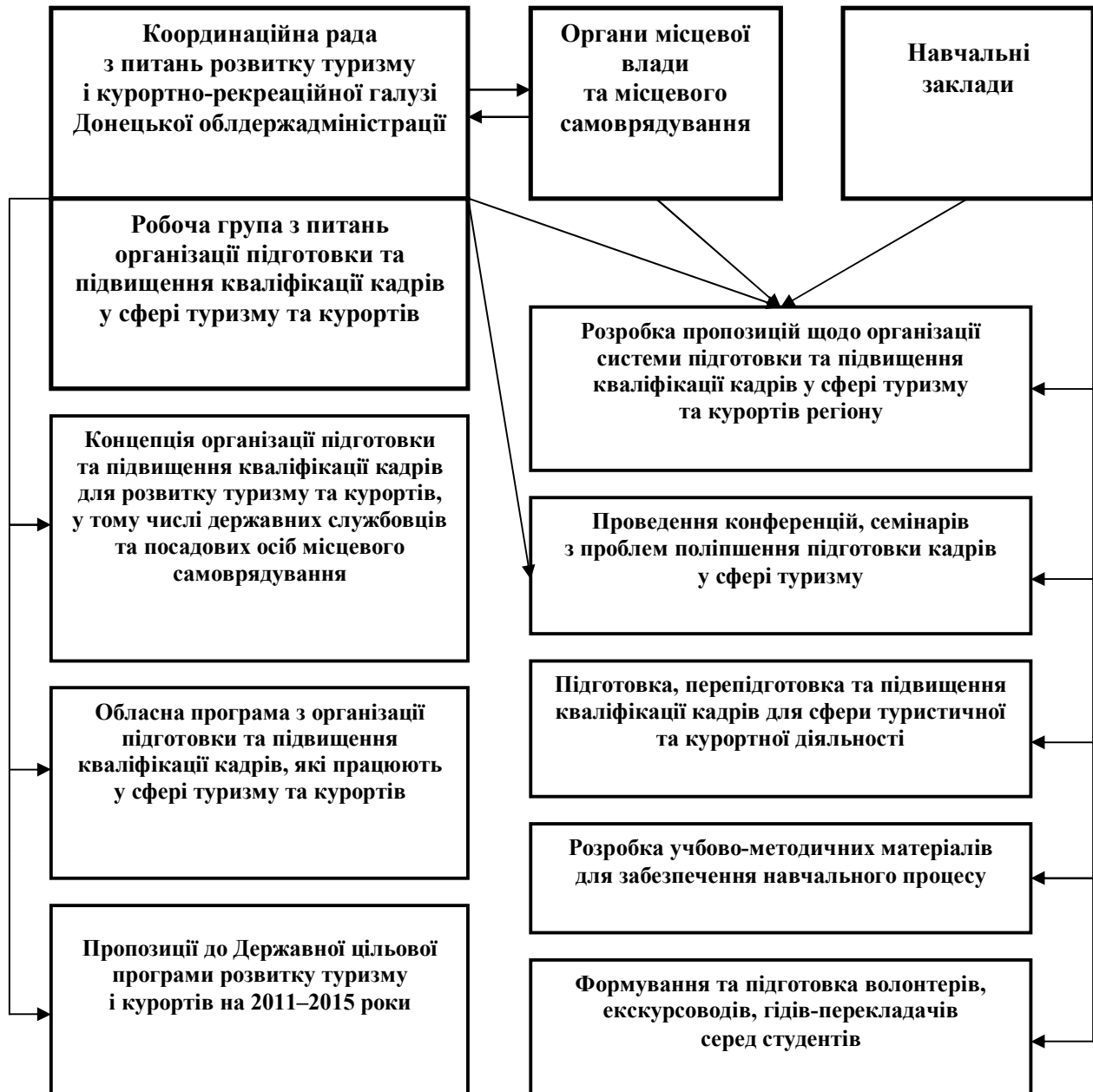
Враховуючи, що практичного досвіду з питань розвитку сфери туризму майже не напрацьовано, доцільно навчання працівників, зайнятих виконанням цих обов'язків, здійснювати за спеціально розробленими професійними програмами. Їх могли б розробити науковці та фахівці Маріупольського державного гуманітарного університету, Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М.І. Туган-Бара-новського, Донецького державного університету управління, Донецького інституту туристичного бізнесу, Донецького інституту психології і під-приємництва та інших вузів Донецької області, де готуються фахівці для туристичної галузі та невиробничої сфери.

В навчальних програмах особливу увагу необхідно звернути на законодавче регулювання питань державно-приватного партнерства в розвитку туризму; захисту інтересів туристів за межами України; страхування туристів при здійсненні туристичних поїздок; безпеки в туризмі; встановлення категорій об'єктів туристичної інфраструктури; ліцензування, сертифікації і стандартизації у сфері туристичної діяльності, управління туристичними ресурсами, рекламної діяльності тощо.

Оскільки згідно з проектом Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки в Україні заплановано розроблення науково обґрунтованих програм регіонального розвитку туризму, у прог-рамах підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлін-ських кадрів органів державної та місцевої влади слід приділити увагу вивченню нормативно-правових документів з питань надання туристичного статусу або статусу курортів державного значення територіям (місцевостям), що містять цінні туристичні ресурси, оподаткування прибутку підприємств, місцевих податків і зборів з метою встановлення податкового клімату, сприятливого для розвитку туризму і курортів, активізації розвитку туристичних кластерів, формування регіональної туристичної інфраструктури, стимулювання розвитку підприємництва, особливо в сільській місцевості тощо.

Для розробки цих заходів доцільно при обласній координаційній раді з питань розвитку туризму та курортно-рекреаційної галузі Донецької облдержадміністрації створити консультативно-дорадчий орган – робочу групу, на засіданнях якої можна розглядати пропозиції провідних учених і фахівців області щодо поліпшення організації підготовки та підвищення кваліфікації кадрів туристичної сфери (рис. 1).

В рамках обласної коорди-наційної ради можна також створити науково-методичний сектор з питань організації підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які займаються виконанням обов'язків у сфері туризму [18, с. 79].

Рис. 1. Концепція організаційного забезпечення сфери професійними кадрами туризму та курортів у Донецькій області

До складу робочої групи можуть увійти фахівці вузів, туристичних підприємств, державної служби, представники місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації. Здійснюючи розробку пропозицій щодо регулювання та координації організації підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у Донецькій області в сфері туризму, робоча група може:

- звертатися до міських та районних рад стосовно включення до міських та районних програм розвитку туризму заходів щодо підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, які виконують обов'язки у сфері туризму, визначення витрат на їх підготовку та підвищення кваліфікації;

- вносити на розгляд сесії обласної ради пропозиції щодо доповнення обласної програми розвитку туризму заходами з організації підготовки та підвищення кваліфікації кадрів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- запропонувати фахівцям науково-дослідних інститутів і вузів Донецької області разом із науково-методичним сектором обласної координаційної ради з питань розвитку туризму та курортно-рекреаційної галузі Донецької облдержадміністрації взяти участь у розробці:

- програми з організації підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, які займаються виконанням обов'язків у сфері туризму;

- пропозицій для включення заходів щодо організації системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів сфери туризму до Державної програми розвитку туризму на 2011–2015 роки;

- методичних рекомендацій щодо поліпшення кадрового забезпечення за різними напрямками діяльності у сфері туристичної діяльності та пропозицій щодо підходів до добору кадрів [9, с. 211; 10, с. 20; 16, с. 184; 17, с. 5].

Усвідомлення значущості кадрового забезпечення як пріоритетного чинника розвитку туристично-курортної сфери в регіонах обумовлено загостренням в останній час протиріч між потребами динамічного розвитку цієї сфери в умовах фінансово-економічної кризи та тенденціями ринку освітніх послуг у результаті їх невідповідності за кількісними та якісними показниками. Система освіти внаслідок багатьох причин не готує фахівців, які здатні вирішувати нові завдання розвитку туристичної індустрії на сучасному технологічному рівні.

Державна програма розвитку туризму на 2002–2010 роки передбачала конкретні заходи зі створення інтелектуального базису галузі – системи вищої туристичної освіти. Зараз кадрове забезпечення розвитку сфери туризму та курортів в Україні здійснюється через понад 130 вищих навчальних закладів.

В Донецькій області фахівців у сфері туристичного та готельно-ресторанного бізнесу готують понад 13 державних та приватних вузів, які в останні роки активно відкривають відповідні спеціальності: менеджмент туристичної індустрії та готельно-ресторанного бізнесу в Маріупольському державному гуманітарному університеті, туризм та готельно-ресторанна справа у Донецькому національному університеті імені М.І. Туган-Барановського, менеджмент у невиробничій сфері у Донецькому державному університеті управління тощо. У 2007 р. студенти Донецького інституту психології і підприємництва отримали можливість оволодіти такою спеціальністю як «Перекладач-гід», яку відкрито з нагоди проведення в Донецьку футбольних чемпіонатів Євро-2009 та Євро-2012. В Донецькому економіко-гуманітарному інституті з 2010 р. у рамках спеціальності «Міжнародна економіка» відкрито спеціалізацію «Міжнародний туризм».

Незважаючи на те, що за останні роки кількість державних та приватних навчальних закладів, які займаються підготовкою кадрів для туристичної сфери, суттєво зросла, потреби туристичного ринку в фахівцях різної кваліфікації, за експертними оцінками, забезпечуються лише на 50–60%. При цьому випускники туристичних спеціальностей не завжди можуть знайти роботу, яка б їх задовольняла.

Це обумовлено тим, що студенти та навчальні заклади зорієнтовані на вищу освіту як більш престижну, а на туристичному ринку 80% працівників обслуговуючого персоналу виконує обов'язки на рівні середньої ланки. В результаті випускники з дипломами спеціалістів та магістрів, маючи завищену самооцінку, претендують на високу заробітну плату, але не володіють знаннями та навичками, які потрібні керівництву туристичних підприємств. Як свідчить практика, їх робота не відповідає сучасним стандартам якості послуг та правилам етики обслуговування клієнтів.

Сфера послуг потребує фахівців нової генерації. Зараз у туристичному бізнесі цінуються працівники, здатні працювати для задоволення потреб споживачів, які вміють зрозуміти та задовольнити їх запити завдяки якісному обслуговуванню. Особливе значення мають знання декількох іноземних мов, ділової етики, володіння

комп'ютерною технікою та технологіями обслуговування згідно з сучасними стандартами якості обслуговування, готовність до поглиблення своїх фахових знань.

Як підкреслюється в проекті Концепції Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки, «наявна система підготовки кадрів не забезпечує потреб сфери туризму та діяльності курортів у спеціалістах середньої та нижчої ланки, які безпосередньо обслуговують туристів» [1]. Проілюструємо ці протиріччя на прикладі розвитку готельного господарства України.

За 2000–2008 рр. кількість готелів в Україні зросла на 22%. Ще більшими темпами зростала кількість структурних підрозділів сфери послуг у готелях: автостоянок – на 54,2%, ресторанів, кафе, барів – на 60,6%, закладів торгівлі – на 64,9%, саун, лазень, басейнів – на 118,9% [19, с. 501]. При цьому, якщо у 2000 р. середньорічна кількість найманих працівників у сфері діяльності готелів і ресторанів складала 100 тис. осіб (у 1995 р. – 222 тис.), то у 2008 р. вона зменшилась на 6% – до 94 тис. осіб.

Спостерігається позитивна тенденція зростання питомої ваги молоді серед зайнятих у діяльності готелів та ресторанів: на кінець 2005 р. кількість найманих працівників у віці 15–34 років складала 30,4 тис. осіб (це 37,8% облікової кількості штатних працівників); на кінець 2008 р., відповідно, 36,7 тис. осіб та 39,4% [19, с. 386]. Важливо підкреслити, що незважаючи на зростання за 2005–2008 рр. на 11% кількості штатних працівників, які мають вищу освіту, – з 38 до 42,2 тис. осіб, її питома вага у загальній кількості штатних працівників зменшилась з 47,2 до 45,5%.

Тенденції розвитку ринку послуг у сфері діяльності готелів та ресторанів свідчать про необхідність привести у відповідність з потребами ринку обсяги підготовки фахівців за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями (молодші спеціалісти, бакалаври, спеціалісти, магістри). При цьому дуже важливо піднімати престиж усіх працюючих у цій соціально значущій сфері діяльності, враховуючи на те, що до 2015 р. заплановано удвічі збільшити кількість ночівель у вітчизняних готелях.

В Російській Федерації, де урядом поставлено завдання до 2017 р. увійти до десятки самих відомих туристичних країн, затверджено програму „Розвиток внутрішнього і в'їзного туризму в Російській Федерації (2011–2016 роки)”, якою передбачено зростання кількості внутрішніх туристів на 13 млн. осіб (у 2008 р. внутрішній туристичний потік складав 32 млн.), іноземних туристів – на 9 млн. осіб (у 2008 р. Росію з метою туризму відвідало 2,5 млн. іноземців). За рахунок розвитку туризму у країні додатково буде створено 1 млн. робочих місць.

Очікуваний обсяг фінансування Федеральної програми у 2011–2016 рр. складає 332 млрд. руб., у тому числі за рахунок коштів федерального бюджету – 96 млрд. руб. (28,9%). Для їх ефективного освоєння Міністерство спорту, туризму та молодіжної політики Російської Федерації підготувало проект „Комплексної програми підготовки кадрів для сфери туризму”. Як заявив заступник керівника департаменту туристичної діяльності та міжнародної співпраці міністерства, „Бюджетні кошти, які передбачено на реалізацію програми розвитку внутрішнього і в'їзного туризму на 2011–2016 роки, ніщо без професійного обслуговуючого персоналу. У нас не буде стабільного внутрішнього та в'їзного потоку до того часу, поки не буде якісного обслуговування”.

З метою вирішення проблеми підготовки фахівців середньої ланки, незважаючи на наявність в Росії 400 вузів, які готують спеціалістів для туристичної індустрії, з 2010 р. почав працювати Центр додаткової освіти для сфери туризму. Він готуватиме офіціантів, горничних, екскурсіводів, водіїв, консьєржів, операторів продаж для турфірм тощо. Цей перелік налічує понад 40 спеціальностей. Підраховано, що для обслуговування Олімпіади в Сочі потрібно буде 170 тис. персоналу середньої ланки. Заходи щодо створення центрів додаткової освіти для сфери туризму увійшли в проект „Комплексної програми підготовки кадрів для сфери туризму”.

У сучасних умовах більш уваги доцільно акцентувати на якості підготовки фахівців туристичної галузі, а також на можливостях системи освіти задовольняти потреби конкретного регіону у зв'язку з особливостями його розвитку. Туристичний бізнес потребує від фахівців ґрунтовних знань та практичних навичок роботи на туристичних підприємствах, у готельному господарстві, мережах транспортних закладів, організаціях сфер розваг, страхування, торгівлі, суспільного харчування та обслуговування. Фахівцям потрібно постійно досягати гармонії між глибокими теоретичними знаннями та досконалою практичною підготовкою.

Таким чином, головним напрямом реформування туристичної освіти повинна стати орієнтація на практичну діяльність в сфері готельного, ресторанного, туристичного менеджменту. Майбутні фахівці туристичної індустрії повинні вміти вести бізнес, знати конфліктологію, психологію, етику обслуговування клієнтів, володіти іноземними мовами.

У проєкті Концепції Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки заплановано відкриття нових спеціальностей у діючих навчальних закладах за потребами розвитку сфери туризму та курортів. Так, до переліку спеціалізацій напряму підготовки фахівців за спеціальністю „Туризм” запропоновано додати „Управління туристичними ресурсами”, „Державне регулювання туристичної сфери”, „Безпека в туризмі”.

На сучасному етапі все більшої актуальності набувають питання забезпечення захисту та безпеки туристів, особливо у зв'язку з підготовкою до Євро-2012, коли протягом трьох тижнів в Україні відбудуться 16 футбольних матчів. Прогнозується, що їх відвідають 600 тис. уболівальників з різних країн. Тому потрібно буде організувати надання комплексу необхідних методичних послуг, їх належну якість та максимальну доступність, забезпечити гарантування безпеки осіб, діяльність яких пов'язано з проведенням чемпіонату. Поки що виконання зазначених завдань ускладнюється відсутністю достатньої кількості фахівців, що володіють необхідними професійними знаннями і досвідом підготовки та проведення великих міжнародних спортивних заходів.

На засіданні Координаційної ради з проблем розвитку туризму та курортно-рекреаційної галузі Донецької облдержадміністрації (22 січня 2010 р.) було розглянуто документ «Комплекс регіональних заходів щодо забезпечення захисту та безпеки туристів на 2010–2012 роки».

Згідно з Міжгалузевою програмою забезпечення захисту та безпеки туристів на 2007–2012 роки [20] фахівцями Донецького інституту психології і підприємництва було запропоновано провести такі заходи: організувати проведення круглих столів з проблем забезпечення захисту та безпеки туристів, удосконалення нормативно-правового забезпечення захисту та безпеки туристів; організувати проведення семінару-тренінгу для студентів вищих навчальних закладів Донецької області; рекомендувати вищим навчальним закладам Донецької області введення в навчальні програми факультативу «Захист та безпека туристів»; рекомендувати фахівцям профільних вузів Донецької області розробку пропозицій щодо удосконалення якості туристичних послуг, захисту та безпеки туристів, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівників туристичних груп, екскурсоводів, гідів-перекладачів, керівників та фахівців підприємств туристичного бізнесу.

На нараді в Міністерстві освіти і науки України 15 липня 2010 р. обговорювалися питання створення центрів мовної підготовки працівників правоохоронних органів, медицини, сфери обслуговування до чемпіонату Європи 2012 р. з футболу. Схвалено пропозиції щодо внесення нових професій стюарда та волонтера до Національного класифікатора професій.

Комплекс основних напрямів розвитку кадрового потенціалу сфери туризму та діяльності курортів у 2011–2015 роках націлено на забезпе-чення соціально-економічної привабливості відповідних професій, підвищення якості туристичних послуг, посилення мотивації праці (рис. 2).

У проєкті Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки очікується, що забезпечення сфери туризму і діяльності курортів кваліфікованими, фахово орієнтованими кадрами підвищить якість обслуговування туристів, створить передумови для збільшення туристичного потоку, поліпшення туристичного іміджу держави.

Рис. 2. Заходи щодо формування кадрового потенціалу сфери туризму та курортів у 2011–2015 роках

Таким чином, *наукова новизна досліджень* полягає в розробці пропозицій щодо вдосконалення системи забезпечення розвитку туризму в регіоні професійними кадрами завдяки організації системи підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого само-врядування, на яких покладено обов'язки державного регулювання сфери туризму, а також перекладачів-гідів, екскурсуводів, менеджерів та інших фахівців, необхідних для забезпечення зростаючих потреб регіону в висококваліфікованих професійних кадрах.

Висновки та рекомендації. Реалізація пропозицій щодо удосконалення системи формування кадрового потенціалу у туристичній сфері та впровадження цілеспрямованої системи професійної підготовки і пере-підготовки державних

службовців та посадових осіб місцевого само-врядування, пов'язаних із виконанням обов'язків з проблем розвитку курортно-рекреаційної сфери та туризму в регіонах, а також інших фахівців туристичної індустрії дозволить вирішувати питання добору професійних кадрів, покращення їх якісного складу, забезпечення їх ефективного функціонування та успішного виконання завдань, які випливають із законодавства про туризм та курорти.

Список використаної літератури

1. Державна програма розвитку туризму на 2002–2010 роки // Офіційний вісник України. – 2002. – № 18. – С. 144–154.
2. Подсолонко В.А. Расширение подготовки кадров по международному туризму в Крыму / В.А. Подсолонко, Е.А. Михайлов // Культура народов Причерноморья. – 2001. – № 18. – Т. 2. – С. 33–40.
3. Менеджмент туризма: Туризм как объект управления / Н.И. Волошин, Н.В. Исаева, Е.Н. Ильина и др. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 302 с.
4. Сакун Л.В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира: монография / Л.В. Сакун. – К.: Межрегиональная академия управления персоналом, 2004. – 399 с.
5. Педагогіка туризму: навч. посіб. / В.К. Федорченко, Н.А. Фоменко, М.І. Скрипник, Г.С. Цехмістрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 296 с.
6. Богалдин-Малых В.В. Маркетинг и управление в сфере туризма и социально-культурного сервиса: туристические, гостинично-ресторанные и развлекательные комплексы: учеб.-метод. пособ. / В.В. Богалдин-Малых. – М.: Изд-во МПСИ, 2004. – 215 с.
7. Долішній М. Місце рекреаційно-туристичного комплексу в розвитку сфери послуг і формування ринку праці України / М. Долішній, О. Гулич // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2005. – № 5. – С. 171–178.
8. Никольская Е. Стратегия управления человеческими ресурсами в индустрии гостеприимства и туризма / Е. Никольская // РИСК. – 2008. – № 2. – С. 82–88.
9. Коніщева Н.Й. Кадрове забезпечення сфери туризму в регіоні / Н.Й. Коніщева, Л.І. Давиденко // Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами: Сер.: Державне управління: зб. наук. пр. – Донецьк: Донецький держ. ун-т управління, 2010. – Т. XI, Вип. 147. – С. 202–216.
10. Коніщева Н.Й. Кадрове забезпечення розвитку туризму в Донецькій області / Н.Й. Коніщева, Л.І. Давиденко // Менеджер. – 2010. – № 3. – С. 144–157.
11. Президент України: Реалізація нової Стратегії розвитку державної кадрової політики дозволить ліквідувати існуючі проблеми у кадровій сфері [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/17469.html>.
12. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 50. – Ст. 2600. – С. 34–55.
13. Коніщева Н.Й. Удосконалення системи державного регулювання та управління розвитком туризму в Донецькій області / Н.Й. Коніщева // Вісник ДІТБ. – 2006. – № 10. – С. 30–37.
14. Коніщева Н.Й. Вдосконалення взаємовідносин органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання в сфері туризму України / Н.Й. Коніщева // Удосконалення механізму державного управління розвитком зовнішньоекономічної діяльності. Сер. Державне управління: зб. наук. праць. – Донецьк: Донецький держ. ун-т управління, 2007. – Т. VIII, Вип. 81. – С. 216–227.
15. Близнюк А.М. Механізми державного регулювання сфери туризму: сутність та шляхи удосконалення / А.М. Близнюк, Н.Й. Коніщева, Л.І. Давиденко // Вісник ДІТБ. – 2007. – № 11. – С. 76–84.

16. Коніщева Н.Й. Пропозиції щодо організації підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері туризму / Н.Й. Коніщева, Л.І. Давиденко // Стан і перспективи розвитку туризму в світі та Україні напередодні чемпіонату Європи з футболу Євро-2012: VII міжнар. наук.-практ. конф., 26–28 вересня 2008 р., Донецьк. – Донецьк: Донецький ін-т туристичного бізнесу, 2008. – С. 182–185.
17. Коніщева Н.Й. Кадрове забезпечення розвитку туризму в Донецькій області в контексті підготовки до Євро-2012 / Н.Й. Коніщева, Л.І. Давиденко // Сучасні технології управління туристичним і готельно-ресторанним бізнесом: II Всеукр. наук.-практ. конф., 24 вересня 2010 р., м. Маріуполь. – Маріуполь: Маріупольський держ. гуманітарний ун-т, 2010. – С. 4–8.
18. Давиденко Л.І. Підвищення кваліфікації кадрів у сфері державного управління туризмом / Л.І. Давиденко // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України. –К.: Нац. академія державного управління при Президенті України, 2005. – Вип. 1. – С. 73–81.
19. Статистичний щорічник України за 2008 рік. – К.: Держ. комітет статистики України, 2009. – 567 с.
20. Міжгалузева програма забезпечення захисту та безпеки туристів на 2007–2012 роки: Наказ Міністерства культури і туризму України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 28.11.2007 р. № 73/387/811 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/doc.aspx?id=409>.

N. J. Konishcheva

FORMING A PERSONNEL POTENTIAL IN THE TOURIST SPHERE

The paper presents the proposals to improve the system of a personnel potential formation in the tourist sphere. The measures on organization of training and professional improvement of civil servants and local government officials entrusted with authority to solve the problems concerning the state regulation of tourism development in regions have been grounded.

Keywords: state regulation of tourism development in regions, forming a personnel potential, training and professional development of personnel in the tourist sphere.

УДК 338.48

Т. І. Ткаченко, К. О. Соколова

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано основні напрями дослідження туристичного потенціалу підприємств. Особлива увага приділена класифікації туристичного потенціалу за такими ознаками: природно-кліматичні компоненти, культурно-історичні ресурси, інфраструктура, матеріально-технічна база.

Актуальність теми дослідження. Туристичний бізнес є глибоким соціальним та політичним явищем, що значно впливає на економіку країн і цілих регіонів. Туризм - надзвичайно прибуткова галузь, ефективність капіталовкладень якої може порівнюватися до нафтогазовидобувної, переробної промисловості та автомобілебудування. Проте на сучасному етапі функціонування підприємства недостатньо уваги приділяють процесу формування свого туристичного потенціалу. У

зв'язку зі зміною економічного стану у країні, кризовими явищами у фінансовій сфері та удосконаленням ринкової інфраструктури виникає необхідність оцінки процесу формування ресурсного потенціалу підприємства. Це також можна пояснити зміною умов подальшого функціонування туристичних підприємств, оскільки відбувається зменшення вартісного потенціалу внаслідок підвищення цін на придбання туристичних ресурсів, скорочення кількості працівників, зростання кредиторської заборгованості й обмеження в зовнішніх джерелах фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку туризму в Україні, питання планування, регулювання, організації та налагодження ефективної роботи туристичної індустрії, належного використання наявного туристичного потенціалу, формування кластерних об'єднань у галузі туризму висвітлено у роботах багатьох українських та зарубіжних вчених і фахівців туристичної галузі. Проблеми розвитку туризму досліджували у своїх працях Азар В.І., Александрова А.Ю., Ананьєв М.А., Балабанов І.Т., Гайдук А.Б., Гринів Л.С., Дурович А.П., Жук П.В., Зорін І.В., Каверін Г.П., Квартальнов В.А., Козирев В.М, Крачило М.П., Незгода А., Папірян Г.А., Сенін В.С., Школа І.М. та ін.

Проблему оцінювання туристичної привабливості території започатковано у працях вчених Ковалевського Г.В. та Омуша М.О. Науковці Бакурова Г.В. та Очеретін Д.В. пропонують методіку оцінювання рекреаційної привабливості регіону. Методика оцінювання природних чи інших туристичних ресурсів розроблена авторами Бейдиком О.О., Гринів Л.С., Живицьким О.В., Кравцівим В.С., Кузиком С.П., Нудельманом М.С., Павловим В.І., Черчик Л.М та іншими авторами. Оцінка матеріально-технічної бази туризму розглядається в роботі Іванової Л.О. Але у роботах вищезазначених науковців недостатньо уваги приділено формуванню єдиної методики оцінки туристичного потенціалу підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є розробка теоретичних і методологічних засад та практичних рекомендацій щодо управління туристичним потенціалом підприємств. Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні завдання: по-перше, уточнити зміст поняття «туристичний потенціал підприємства»; по-друге, визначити склад елементів туристичного потенціалу підприємств; по-третє, удосконалити методології формування туристичного продукту.

Основні результати дослідження. Опис потенціалу будь-якого об'єкту це, як правило, і його оцінка у порівнянні з потенціалом іншого об'єкту. Таким чином, туристичний потенціал об'єкту або території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм. Тобто поняття «туристичний потенціал» є значно ширшим, ніж «туристичний ресурс» [1].

Туристичний потенціал включає в себе багато компонентів, які доцільно буде поділити на такі основні групи:

- природно-кліматичні компоненти (клімат, ландшафт, екосистеми);
- культурно-історичні ресурси (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос);
- інфраструктура;
- матеріально-технічна база.

Світовий досвід та практика економічної та соціальної політики розвинутих країн свідчать про те, що географічне положення, природно-кліматичні ресурси та пам'ятки країни стають корисними лише завдяки туризму.

Культурно-історична спадщина, що включає в себе пам'ятки історії та культури, історико-культурні території та об'єкти, які мають значення для зберегання та розвитку

культурної самобутності народу, його внеску в світову цивілізацію, є важливою складовою туристського потенціалу території. Так само до цього ресурсу належать і культура, традиції та звичаї місцевого населення. І тому є дуже важливим не лише використання, але і захист цього ресурсу. Зберігання національних скарбів - це головний пріоритет туристських адміністрацій, бо це є прямим шляхом до зростання доходів від туризму.

Інфраструктура туризму - це комплекс споруд та мереж, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристичних ресурсів та їх належне використання в цілях туризму. І навіть найпривабливіші місця та об'єкти країни можуть бути недосяжними для широкого кола споживачів без наявності комунікацій, засобів зв'язку та транспортної досяжності до них. Власне, саме транспортна досяжність є найважливішим критерієм оцінки туристичного потенціалу території.

Матеріально-технічна база складається з багатьох елементів. Це житловий сектор (готелі, мотелі, табори для автотуристів), сектор громадського харчування (кафе, ресторани, закусочні), транспортний сектор організації подорожей (агентства, організатори екскурсій), сектор розваг, інформаційний сектор (інформаційна туристична мережа), додаткові послуги та сервісна система.

Дуже важливими факторами є людські та соціальні ресурси, тобто люди та організації, що сприяють швидкому розвитку туризму в регіоні і мають фінансовий капітал, належний рівень освіти та відповідні знання, а також системи охорони здоров'я, оточуючого середовища, власності, інтересів місцевого населення. Саме людина є основним ресурсом туризму, адже людина є частиною послуги, і всі виробничі процеси залежать від людини, яка їх надає. Тому підготовка професійних кадрів для туризму є основною задачею установ, які займаються організацією туризму на конкретній території.

Всі перелічені структурні компоненти тісно пов'язані між собою, і відсутність хоча б одного з них робить неможливий розвиток туризму в цілому.

На сьогоднішній день існує гостра необхідність розвитку внутрішнього туризму на базі місцевих ресурсів. Для старих промислових регіонів, якими в Україні слід вважати чотири області: Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку та Луганську, найперспективнішим напрямом є техногенний туризм. З позицій ландшафтного підходу техногенний туризм – це туризм, де об'єктами виступають промислові антропогенні ландшафти – кар'єри, відвали, шахтні поверхневі провальні утворення, підземні шахтні ландшафти та виробничі структури (заводи, фабрики, комбінати, шахти, шурфи, електростанції). Додатковими стимулами розвитку туризму в індустріально розвинених регіонах є те, що Україна володіє цілим рядом унікальних всесвітньовідомих промислових підприємств, таких як «Міттал Стіл Кривий Ріг», Дніпрогес і «Запоріжсталь», «Південмаш» та завод ім. Петровського у Дніпропетровську, тощо; промислові регіони є потужним осередком фінансових ресурсів, що можуть бути використанні як для розвитку потужної матеріально-технічної бази, проведення інтенсивної рекламної кампанії, так і для створення атрактивних закладів культурного та пізнавального характеру [2].

Формування туристичного потенціалу підприємств – це процес ідентифікації та створення можливостей, структуризації елементів потенціалу та побудови певних організаційних форм для стабільного розвитку й ефективного відтворення. Формування туристичного потенціалу підприємств можливе лише у взаємодії з зовнішнім середовищем. Під час оцінки процесу формування потенціалу необхідно розглянути фактори, які впливають на всі його складові та забезпечують ефективне їх використання.

Фактори, що впливають на формування та розвиток туристичного потенціалу підприємств, поділяються на внутрішні та зовнішні, залежно від сфери їх впливу на складові потенціалу.

Зовнішні пов'язані із заходами державних органів, банківських установ, інвестиційних компаній тощо. До внутрішніх, перш за все, відноситься стратегія підприємства. Тому процес формування потенціалу є одним із напрямків економічної стратегії підприємства.

На наш погляд, для того, щоб краще дослідити можливості підприємств і складові ресурсного потенціалу, необхідно середовище функціонування суб'єктів господарювання туристичного бізнесу поділити на такі складові: середовище непрямого впливу, середовище безпосереднього впливу та внутрішнє середовище. Далі визначаємо фактори внутрішнього і зовнішнього впливу на процес формування потенціалу туристичних підприємств і проводимо відповідну оцінку.

У світовій практиці стратегічного управління найкращим інструментарієм такої оцінки є PEST-аналіз: P – political and legal environment (політико-правове середовище), E – economic environment (економічне середовище); S – socio-cultural environment (соціокультурне середовище); T – technological environment (технологічне середовище).

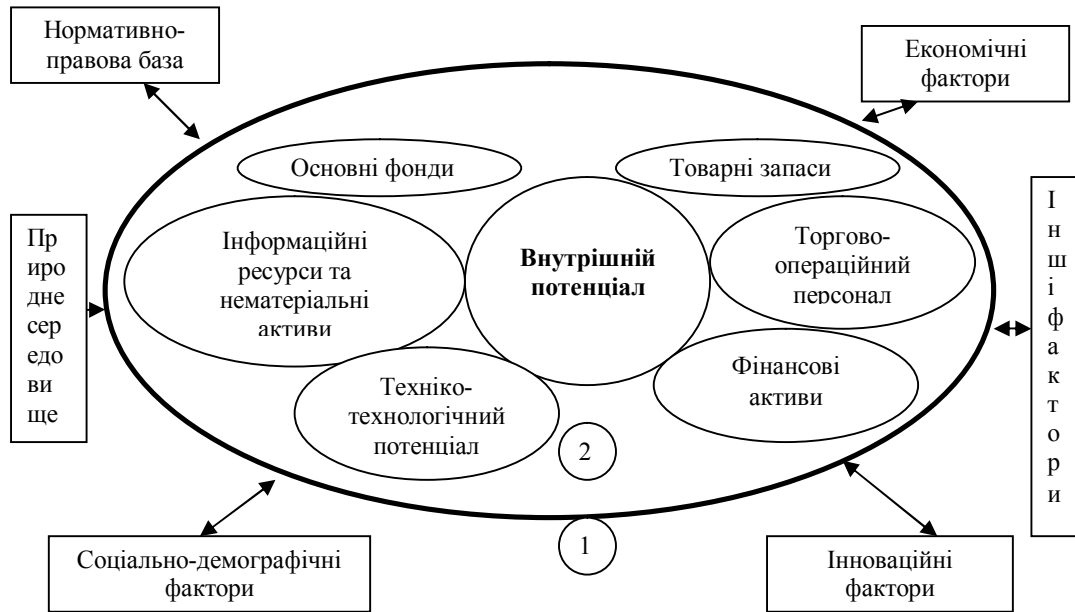
У ході визначення ступеня впливу на формування туристичного потенціалу підприємств ми пропонуємо враховувати класичну теорію надійності, що передбачає оцінку фактора в межах одиниці, а також зробити загальний висновок щодо впливу кожного елемента зовнішнього середовища на потенціал.

Для оцінки внутрішнього середовища на формування туристичного потенціалу підприємств пропонуємо використовувати так званий SNW-підхід, який базується на SWOT-аналізі та стосується лише сильних і слабких сторін підприємства, а також додається особлива нейтральна позиція. Тобто SNW - це абревіатура трьох англійських слів: S (Strength) – сильна сторона, W (Weakness) – слабка, N (Neutral) – нейтральна позиція. Перевищення сильних сторін над слабкими та нейтральними дозволяють підприємствам займати стійку позицію на регіональному ринку та реалізовувати власний потенціал із метою досягнення позитивного фінансового результату та економічної стабільності, а також забезпечення стратегічних цілей.

Для подальшого формування туристичного потенціалу підприємств, визначення його мінімального розміру, необхідно застосовувати методичний інструментарій, який базується на прогнозуванні вартості елементів потенціалу з урахуванням екстраполяції даних минулих років та інфляційних показників (індексів) у майбутньому періоді.

До основних принципів формування туристичного потенціалу підприємств нами віднесено:

- а) потенціал підприємства є економічною системою, що складається з елементів, які доповнюють один одного;
- б) туристичний потенціал підприємства не можна сформувати лише додаванням елементів, тому що він є динамічною системою;
- в) під час формування туристичного потенціалу підприємства діє закон синергії його елементів;
- г) туристичний потенціал підприємства може трансформуватися, внаслідок чого з'являються нові складові елементи;
- г) усі елементи потенціалу об'єктивно пов'язані з функціонуванням і розвитком підприємства;
- д) складові елементи потенціалу можуть доповнювати один одного через поєднання напрямів діяльності підприємства, забезпечуючи ефективне їх використання тощо [3].

- зовнішнє середовище підприємства;
- внутрішнє середовище підприємства;
- оптимальний обсяг потенціалу підприємства;
- загальний обсяг потенціалу максимізується;
- загальний обсяг потенціалу менший за внутрішній.

Рис. 1. **Формалізована схема процесу формування потенціалу підприємств**

Ураховуючи складові елементи та принципи формування туристичного потенціалу підприємств, а також внутрішнє та зовнішнє середовище функціонування, запропонована нами структурна схема формування потенціалу підприємств подана на рисунку 1.

Згідно із запропонованою схемою процесу формування туристичного потенціалу підприємств внутрішній потенціал складається з можливостей і спроможностей щодо ефективного використання та перетворення наявних на підприємстві ресурсів. Відповідно зовнішній потенціал – це можливості та спроможності підприємств використовувати ринкові переваги та сприятливі умови щодо господарської діяльності.

Внутрішні можливості потенціалу підприємств представлені їх об'єктивною складовою, а спроможності – їх соціальною складовою. У процесі господарської діяльності підприємства перебувають під безпосереднім і непрямим впливом зовнішнього середовища.

Середовище непрямого впливу може обмежувати або розширювати межі діяльності підприємств. У свою чергу, суб'єкти господарювання не мають впливу на нього.

Із середовищем безпосереднього впливу підприємства перебувають у тісному взаємозв'язку та суб'єкти господарювання можуть на нього впливати, але цей вплив незначний.

Досліджуючи фактори зовнішнього середовища, доцільно розглянути ринкові можливості та загрози. Ринкові можливості дають змогу підприємствам підвищити конкурентоспроможність загального потенціалу, покращити ринкові позиції, задовольнити потенційний обсяг попиту, підвищити рентабельність туристичної діяльності. За допомогою можливостей туристичний потенціал підприємств може підвищуватися.

Загрози зовнішнього середовища роблять негативний вплив на туристичні підприємства, та є можливою ситуація, коли загальний потенціал суб'єктів господарювання туристичного бізнесу значно нижчий за його внутрішній.

Таким чином, оцінка процесу формування підприємств дозволяє визначити фактори зовнішнього та внутрішнього середовища впливу на формування потенціалу, дослідити можливості та сильні сторони підприємства, які дозволяють сформувати загальний потенціал із метою ефективної туристичної діяльності та забезпечення конкурентоспроможності.

Методичний інструментарій прогнозування обсягу туристичного потенціалу підприємств доповнює оцінку розрахунком прогнозного значення загального потенціалу, що забезпечує подальше функціонування підприємств, задоволення потреб споживачів у послугах. Запропоновані основні принципи та структурна схема формування туристичного потенціалу підприємств дозволяють визначити оптимальний обсяг потенціалу для успішного функціонування на ринку. Поєднання та доповнення елементів туристичного потенціалу підприємств у процесі його формування та використання, а також постійний моніторинг факторів зовнішнього ринкового оточення та врахування їх у діяльності дозволяє отримати синергетичний ефект.

Висновки. Таким чином, туристичний потенціал підприємства являє собою сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм. Він складається з природно-кліматичних компонентів (клімат, ландшафт, екосистеми); культурно-історичних ресурсів (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос); інфраструктури; матеріально-технічної бази.

Існують наступні проблеми оцінки потенціалу підприємства, які необхідно вирішити в ході подальших досліджень: необхідність розроблення інтегрального показника оцінки потенціалу підприємства; вирішення проблеми співставлення вартісних і натуральних оцінок, елементів потенціалу підприємства; розробка системи збору достовірної вихідної інформації; вилучення подвійного рахунку при оцінці; розробка нових математичних моделей оцінки потенціалу; розробка і використання коригуючих коефіцієнтів, наприклад таких, що враховують інфляційні процеси; розробка методів приведення у спів ставний вид абсолютних і відносних показників.

Список використаної літератури

1. Стеченко Д.М. Теоретичні аспекти дослідження природно-рекреаційного потенціалу регіону / Д.М. Стеченко // Національний вісник ЧДІЕУ. – 2009. – № 2. – С. 65-76.
2. Чередниченко О.Ю. Можливості та перспективи розвитку індустріального (промислового) туризму у Східному регіоні України / О.Ю. Чередниченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. - № 28. – С.71-79.
3. Отенко И.П. Стратегическое управление потенциалом предприятия: [монография] / И.П. Отенко. – Х.: ХНЭУ, 2006. – 256 с.

T. I. Tkachenko, K. A. Sokolova

THEORETICAL ASPECTS OF FORMING TOURIST POTENTIAL OF ENTERPRISES

Main directions of research of tourism potential of enterprises are analyzed. The special attention is paid to classification of tourism potential on the following basis: natural and climate parts, cultural and historical resources, infrastructure, material and technical base.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

УДК 339.92:330.341.1

Т. І. Ніколенко

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР НА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Проаналізовано вплив корпоративних структур на інвестиційно-інноваційний розвиток світового господарства. Розглянуто сучасні процеси міжнародного науково-технічного співробітництва.

Актуальність. Сучасна світогосподарська система характеризується необхідністю постійного зростання виробництва в умовах обмеженості ресурсів. Тому в цій системі постійно здійснюється перебудова складових її компонентів і зв'язків між ними з метою підвищення ефективності використання ресурсів. Це досягається за рахунок безперервної інноваційної діяльності в різних секторах і на різних структурних рівнях економіки країн, регіонів і всього світового господарства в цілому. Інновації забезпечують набагато вищий рівень віддачі, ніж просте залучення додаткових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики організації інвестиційно-інноваційних процесів світового господарства та впливу ТНК ці процеси присвячено цілий ряд досліджень українських та зарубіжних учених, таких як О.Амоша, Ю.Бажал, В.Белошапки, П.Беленький, Ф.Валента, В.Геєць, О.Любіч, Ю.Макогона, О.Орлов, Т.Орехової, М.Портер, Р.Фатхутдінов, Л.Федулова, Ф.Хедоурі, Б.Швець, Г.Яловий та інші.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінка впливу корпоративних структур на інвестиційно-інноваційний розвиток світового господарства.

Результати дослідження. Одними з головних суб'єктів світового ринку технологій виступають транснаціональні корпорації. Саме на основі ТНК формується нова економічна система, в якій лідерство визначається наявністю крупних фінансових ресурсів, передових технологій, обширних ринків збуту і активної, в глобальному масштабі, інвестиційної політики.

У сучасній економічній науці спостерігається певна полярність поглядів щодо місця і ролі транснаціональних корпорацій у світовому інвестиційно-інноваційному процесі. Існує думка, що головним рушієм інновацій є мале підприємство, зокрема так звані малі інноваційні підприємства яким приписують пошук і розробку нових технологічних ідей та їх початкове впровадження. Протилежна точка зору полягає в тому, що основними рушіями інвестиційно-інноваційних процесів є ТНК, зокрема на рівні прикладних досліджень і розробок.

Крупні ТНК приймають рішення про розміщення економічних і технологічних ресурсів в тому або іншому регіоні світу на підставі глобальних стратегій, які змінюють сьогодення і зумовлюють майбутній розвиток. Інвестиційна діяльність ТНК сприяє посиленню взаємозв'язку національних економік і забезпечує цілісність світового господарства.

На сьогоднішній день роль ТНК у світовій економіці, що глобалізується, і масштаби міжнародного виробництва продовжують розширюватися. У світі сьогодні нараховується приблизно 65 000 ТНК, що мають близько 850 000 філій за кордоном.

На закордонні філії ТНК у даний час припадає одна десята частина світового ВВП і одна третина світового експорту (рис. 1).

До числа конкретних причин виникнення ТНК варто віднести їх економічну ефективність, обумовлену великими масштабами виробництва в багатьох галузях.

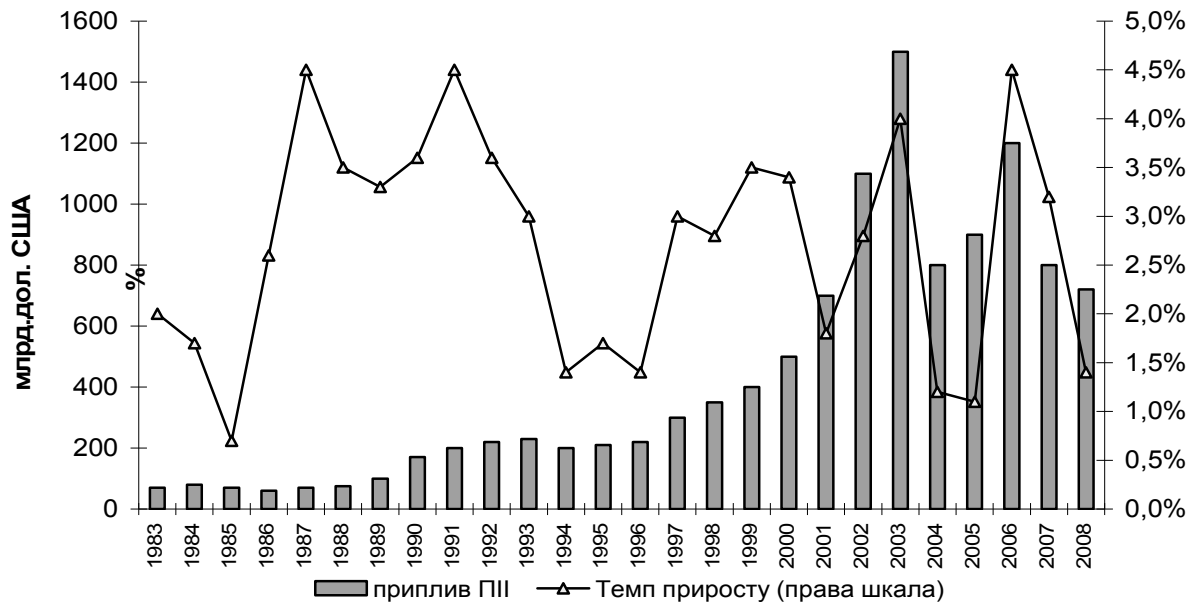

Рис. 1. Везення ПІІ і реальні темпи зростання ВВП в світі, 1983-2008 рр. [1]

Необхідність вистояти в конкурентній боротьбі сприяє концентрації виробництва і капіталу в міжнародному масштабі. У результаті стає виправданою діяльність у глобальних масштабах. Відповідно, з'являється можливість знизити витрати виробництва й одержати надприбуток.

ТНК діють у високотехнологічних галузях, які вимагають величезних інвестицій та висококваліфікованого персоналу, машинобудуванні, нафтовій і хімічній промисловості, електроніці та комунікаціях. Вони продають 79% продукції машинобудування, 80% - електроніки, 95% - фармацевтики. На ринку цивільних літаків (обсяг якого оцінюється приблизно в 1 трлн. дол., а випуск у 16 тис. машин на рік) панують, в основному, дві компанії – європейська «Airbus Industry» та американська «Boeing», які контролюють відповідно 35% і 65% світового ринку.

Економічно обґрунтованим підходом в політиці інноваційного розвитку світового господарства є не лише залучення ТНК і збільшення їх частки в розвитку НІДКР, але і сприяння створенню нових ТНК, інтенсивному розвитку їх інтелектуального капіталу, вливанню значно великих коштів в освіту шляхом інвестицій у ведучі економічні і технологічні ВНЗ. Слід більше коштів направляти на зміцнення ділових зв'язків між ними і крупними комерційними структурами, на створення інноваційних освітніх корпорацій.

Розглянемо сучасний стан світового інвестиційно-інноваційного процесу для якого характерно активний розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва.

Сучасні процеси міжнародного науково-технічного співробітництва відбилися на структурі світового ринку технологій і визначили ряд особливостей, властивих йому в даний час.

Аналіз форм і методів міжнародного технологічного обміну дозволяє виокремити три складові світового ринку технологій: ринок ліцензій та патентів, ринок науково-технічних послуг, ринок обладнання та устаткування.

Згідно з цією сегментацією і розглянемо структуру та динаміку розвитку світового ринку технологій (Рис.2).

Загальний обсяг світового ринку продукції наукомістких галузей оцінюється приблизно у 2,5-3 трлн. дол. США в 2004-2008 рр. Найбільший його сегмент – ринок обладнання та устаткування – склав майже 3 млрд. дол. США, ринок ліцензій, патентів та ринок науково-технічних послуг склали відповідно 103 і 201 млрд. дол. США. [2]

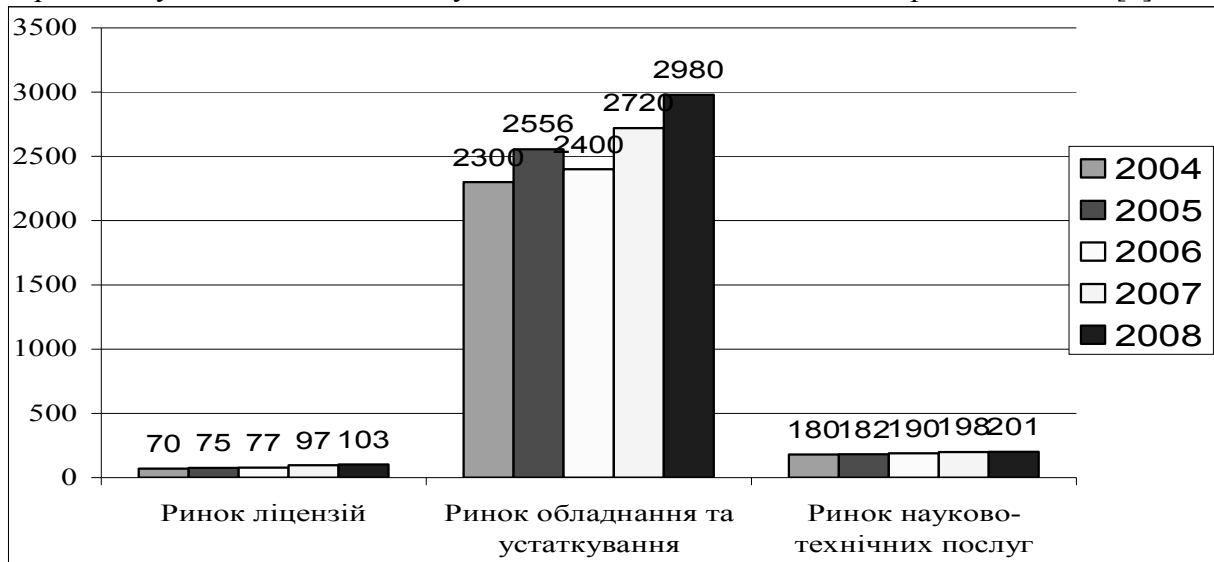

Рис. 2. Структура світового ринку технологій у 2004-2008рр.,млн.дол. США

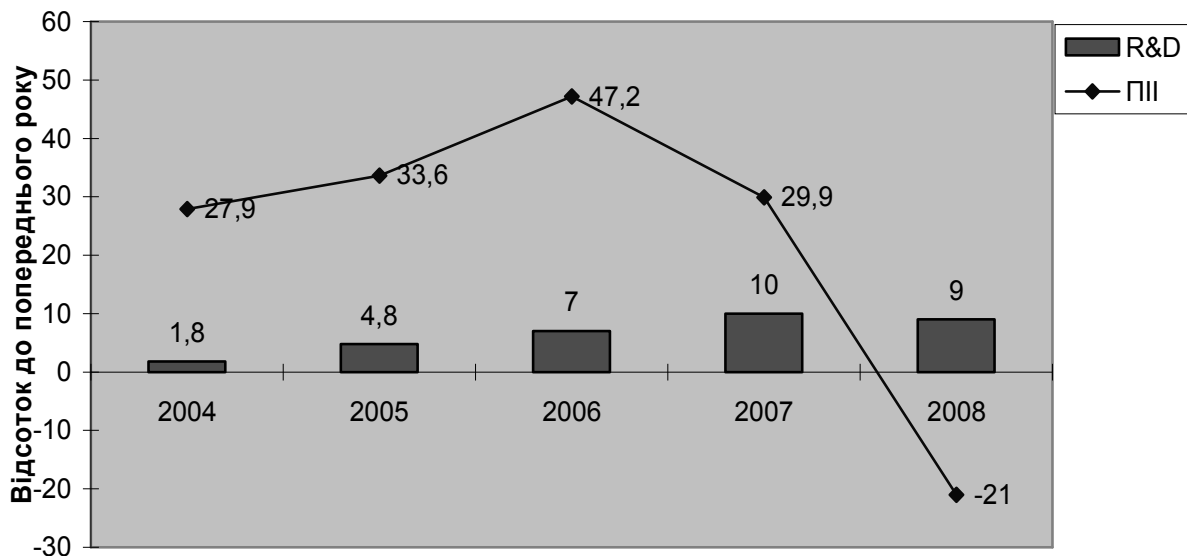

Рис. 3 Динаміка глобального потоку інвестицій у R&D та загального потоку ПІІ протягом 2004-2008 рр., % [3]

Слід зазначити, що в умовах розгортання фінансової кризи у 2008 році та зменшення глобального потоку ПІІ динаміка інвестицій у R&D залишилася позитивною, хоча темпи їх приросту дещо знизилася (рис. 3).

Той факт, що при зменшенні загального глобального потоку ПІІ, інвестиції в дослідження й розробки й далі зростають, на наш погляд, підтверджує те, що ТНК (а саме вони є основним джерелом фінансування) розглядають інвестиції в R&D, як необхідну умову свого розвитку.

Аналіз загальної структури джерел інвестування в R&D свідчить, що в розвинутих країнах частка державного фінансування досліджень і розробок є помітно меншою ніж частка бізнесу, причому головними інвесторами в R&D є насамперед великі ТНК.

Транснаціональні корпорації є найважливішими суб'єктами створення загального потоку інвестицій у R&D. Навіть за консервативними оцінками вони забезпечують майже половину світових витрат на наукові роботи й не менше двох третин глобальних витрат на дослідження і розробки.

Глобальний потік інвестицій в дослідження й розробки з усіх джерел розподілений досить нерівномірно і сконцентрований у кількох країнах, які також володіють сьогодні найбільшим наукомістким потенціалом: США, Японія, Німеччина, Франція, Англія, КНР та Південна Корея (Рис.4).

Таким чином, на сучасному етапі розвитку світового господарства спостерігається висока концентрація науково-технічних ресурсів у невеликому числі розвинутих країн: 40% належать США, 30% – Японії, 13% – ФРН. Частка України у світовому обсязі торгівлі наукоємкою продукцією – близько 0,1%.

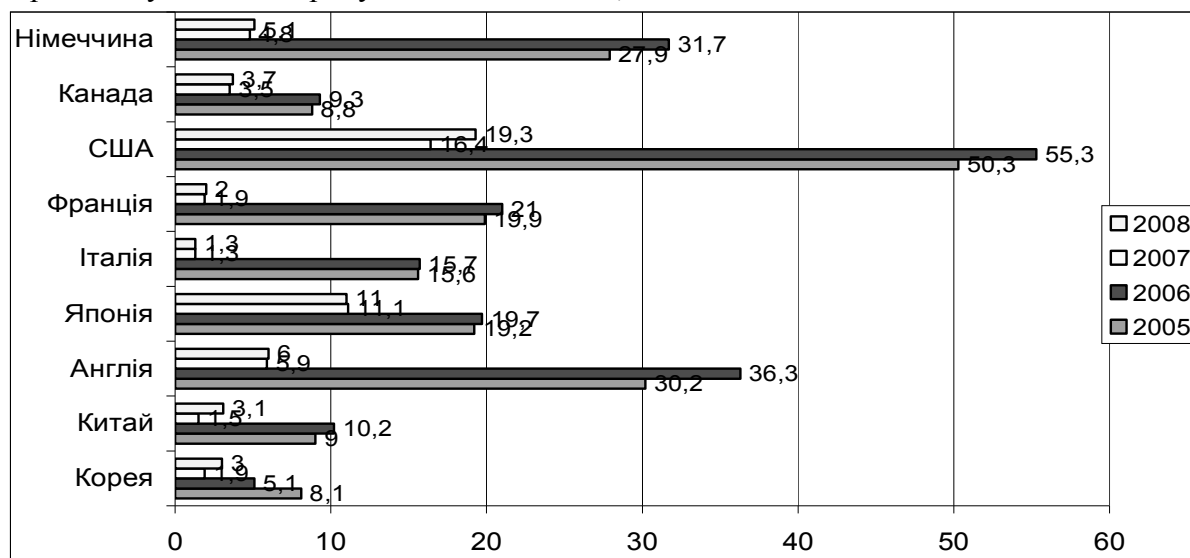

Рис. 4. Провідні експортери науково-технічних послуг за 2005-2008 рр., млрд. дол. США [2]

Висновки. Слід зазначити, що ТНК є найважливішими учасниками інноваційного процесу. Навіть по консервативних оцінках, на їх частку доводиться майже половина глобальних витрат на НДДКР і не менше двох третин комерційних витрат на дослідження і розробки (по оцінках, 450 млрд. дол.). ТНК виконують за кордоном різні види R&D, які по різному впливають на інноваційну сферу країни, де розташовані зарубіжні науково-дослідні підрозділи ТНК.

Отже, економічне значення транснаціональних корпорацій настільки велике, що в історично доступному для огляду часі вони залишаються одним з важливих факторів посилення впливу промислово розвинутих країн на багато регіонів світу. ТНК більшою мірою сприяють поглибленню розриву між країнами «інноваційного ядра» та рештою світу, ніж його зменшенню. Особливо це стосується справді інноваційних рівнів досліджень. Тому розробка заходів які б сприяли активізації інвестицій у R&D країн світу, може розглядатися, як допоміжний чинник переведення економік на

інноваційний шлях розвитку (головною рушійною силою інновацій повинен стати національний бізнес).

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unctad.org/
2. Офіційний сайт ВТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www. www.wto.org/](http://www.wto.org/)
3. World Investment Report 2008: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development. UNCTAD. - Table 1.1. - P.4.

T. I Nikolenko

**THE INFLUENCE OF CORPORATE STRUCTURES FOR INVESTMENT AND
INNOVATION DEVELOPMENT OF WORLD ECONOMY**

The influence of corporate structures for investment and innovation development of world economy are analyzed. The modern process of international scientific cooperation are defined.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АВДАН О. Г. – аспірант Київського національного торговельно-економічного університету, асистент кафедри менеджменту, *Маріупольський державний університет*.

БАЛАБАНОВА Н. В. – кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри міжнародної економіки, *Маріупольський державний університет*.

БЕЗЗУБЧЕНКО О. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, *Маріупольський державний університет*.

БОЙКО М. Г. – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, *Київський національний торговельно-економічний університет*.

БОСОВСЬКА М. В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, *Київський національний торговельно-економічний університет*.

БРІТЧЕНКО Г. І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, *Маріупольський державний університет*.

ВЕДМІДЬ Н. І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, *Київський національний торговельно-економічний університет*.

ГАПОНЮК О. І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, *Маріупольський державний університет*

ДУБЕНЮК Я. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, *Маріупольський державний університет*

ЗАХАРОВА О. В. – старший викладач кафедри міжнародної економіки, *Маріупольський державний університет*.

КОНІЩЕВА Н. Й. – професор Слов'янського державного педагогічного університету, доктор економічних наук, професор, член координаційної ради з питань розвитку туризму та курортно-рекреаційної галузі Донецької облдержадміністрації, академік Академії економічних наук України, *Слов'янський державний педагогічний університет*.

ЛЕВЧЕНКО Д. О. – аспірант кафедри міжнародної економіки, *Донецький національний університет*.

МАКОГОН Ю. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки ДонНУ, директор Донецької філії Національного інституту стратегічних досліджень, завідувач сектором Інституту економіки промисловості НАН України, заслужений діяч науки та техніки України, *Донецький національний університет*.

МАРЕНА Т. В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, *Маріупольський державний університет*.

МАЦУКА В. М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, *Маріупольський державний університет*.

МЕЛЬНИЧЕНКО С. В. – доктор економічних наук, професор, *Київський національний торговельно-економічний університет*.

НІКОЛЕНКО Т. І. – старший викладач кафедри міжнародної економіки, *Маріупольський державний університет*.

ОРЄХОВА Т. В. – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки, *Донецький національний університет*.

ПЕРЕПАДЯ Ф. Л. – старший викладач кафедри менеджменту, *Маріупольський державний університет*.

СОКОЛОВА К. О. – аспірант Київського національного торговельно-економічного університету, асистент кафедри менеджменту, *Маріупольський державний університет*.

ЯРЕМЧУК І. Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки, *Маріупольський державний університет*.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам *ДСТУ 7152:2010* до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. *Публікація починається* з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- резюме англійською мовою (курсив).

Для публікацій іншими мовами резюме українською обов'язкове.

3. *Вимоги до оформлення тексту:*

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft World 97-2003. Обсяг – від 6 до 12 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 12, інтервал – 1, поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм;

- *перелік літературних джерел* розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком *Список використаної літератури* і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»;

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «*»*», дефіс – це коротке тире «*-*». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті:

УДК 371.13(495)

Н. О. Постригач

**ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ ГРЕЦЬКОЇ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В
КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

Процес реформування педагогічної освіти відбувається у європейських країнах різними темпами, має суттєві специфічні особливості. Однак, розробка єдиних стандартів якості педагогічної освіти, професійного розвитку та педагогічної діяльності є запорукою того, що система педагогічної освіти Греції рухається у напрямі все більшої відповідності діяльності вчителя актуальним потребам освітньої політики інших національних держав та Європейського регіону в цілому.

Ключові слова: .....

Текст статті .....

Список використаної літератури

1. ....

.....

2. ....

.....

Дата надходження до редакції

N. Postrygach

**MAIN ACHIEVEMENTS OF THE GREEK SYSTEM OF PEDAGOGICAL
EDUCATION IN THE CONTEXT OF MODERN EUROPEAN EDUCATIONAL
POLICY**

In the article the main achievements of Greek system of pedagogical education in the context of modern European educational policy are analyzed. The author underlines, that educational policy will be effective if it practices in schools every day and corresponds to the long-term requirements of its national educational system.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА
ВИПУСК 1

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д. політ. наук., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. е. н., проф. І. Г. Яремчук
Заступник відповідального редактора – д. е. н., проф. Г. І. Брітченко
Відповідальний секретар – к. е. н., доц. О. А. Беззубченко

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629)53-22-59, e-mail: kafedra-mek@mail.ru

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ № 17780-6130Р від 06.05. 2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення № 469.

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»
87510, м. Маріуполь, Красномаякська, 2; тел.: (0629)41-35-13
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №1792 від 20.05.2004

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей